

naše planine

9-10

1982

naše planine

le nostre montagne

nos montagnes

our mountains

unsere berge

ČASOPIS PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE

Glavni i odgovorni urednik revije: prof. dr Željko Poljak
41000 Zagreb, Cesarčeva 5

Izlazi u šest dvobroja godišnje. Godišnja pretplata 300 dinara (za inozemstvo 20 USA dolara). Cijena pojedinog broja 50 dinara (za inozemstvo 5 USA dolara). Uplate čekom na tekući račun Planinarskog saveza Hrvatske (br. 30102-678-5535). Na uputnici treba naznačiti: »Za Naše planine« i ispisati čitku adresu pošiljaoca. Rukopisi se šalju Planinarskom savezu Hrvatske, 41000 Zagreb, Kozarčeva 22. Izdavač je Planinarski savez Hrvatske. Redakcija: 41000 Zagreb, Kozarčeva 22, tel. 448-774, radno vrijeme 8—14 sati. Tisak »Vjesnik« Zagreb. Oslobođeno od poreza na promet na osnovi mišljenja Republičkog sekretarijata za prosvjetu kulturu i fizičku kulturu (br. 5449 od 26. XII 1972).

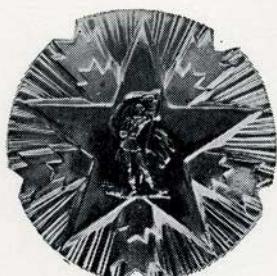
Godina 73 (33) Rujan—Listopad 1982. Broj 9—10

Volumen 73 (33) Septembar—Oktobar 1982. No 9—10

Od 1898. godine »Hrvatski planinar«, od 1949. »Naše planine«

S A D R Ţ A J

Velimir Šušak: Chimborazo (6310 m) — »najviši na svijetu«	193
Radivoj Kovačević: Legenda o snježnom čovjeku	196
Rajka Blašković: Noć na Kleku	202
Miroslav Ambruš-Kiš: Dok je nas i planina	203
Catherine Galitzine: Zarobljenici Mont Blanca	205
Tomislav Đurić: Na Sevanu u Armeniji	207
Ante Rukavina: Brundo se zaustavio na vrhu 1714 m	209
Mira Trošelj: Mirila na Velebitu	213
Marko Divković: Kuća na Zobiku	216
Dr. Ignac Munjko: Od Kornata do Brusnika	214
Smilja Petričević: Eh, ta Kozara!	217
Edin Durmo: O »osvajačima beskorisnoga«	219
Vlastimir Jovanović: Ne vjeruj vremenu u planini!	221
Milica Krunić: Pjevati ili ne pjevati?	222
Yvon Chouinard: Stil i etika	223
Srećko Božičević: Dvadeset godina bez Vladimira Horvata	225
Dva pogleda na jednu akciju	226
Vladimir Božić: Svladavanje vodenih prepreka u špiljama	229
Srećko Božičević: Svečanost kod Kamanja	233
Speleologija	234
Alpinistika	236
Prvenstveni usponi	237
Zaštita prirode	237
Vijesti	238

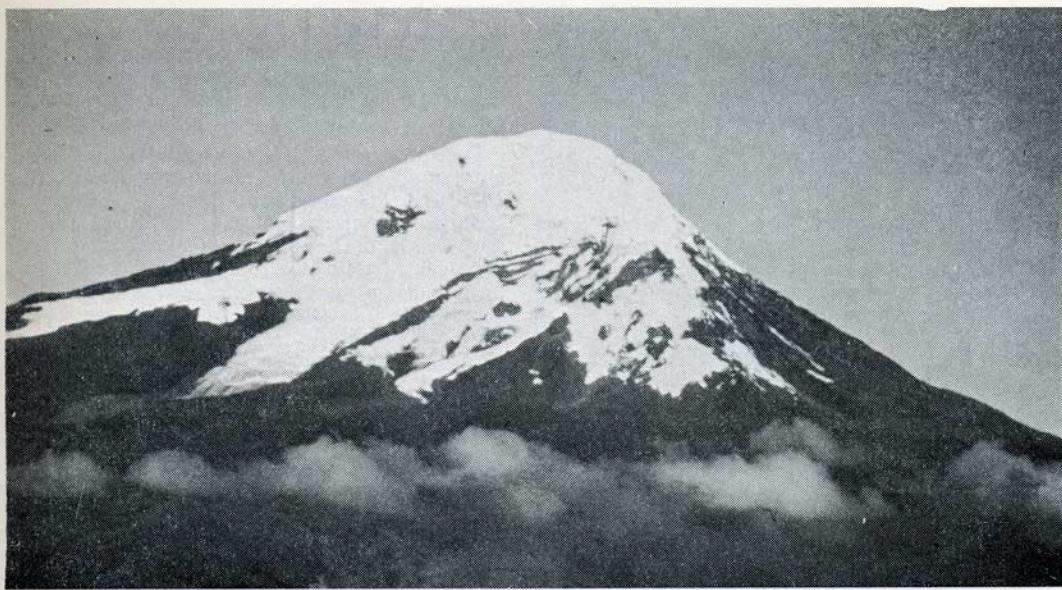

Planinarski savez Hrvatske
odlikovan je 1974. godine
Ordenom zasluga za narod
sa zlatnom zvijezdom

Naslovna slika

Klek sa Stošca

Foto: Zdenko Kereša

Chimborazo

Foto: B. Lapena-Brakus

Chimborazo (6310 m) – »najviši na svijetu«

VELIMIR ŠUŠAK

ZADAR

Iznutra zabravljena samo tankom žičanom kukom vrata se lako i škripeći otvoriše. Izlazim prvi iz planinske kuće »Edward Whymper« (5000 m), smještene na dnu kratera ugašlog vulkana Chimborazo. Ponoć je. Mraz me uštinu za obraze i u hipu mi otjera svu pospanost iz glave a tromost iz tijela. Uz mraz me dočeka i nestvarno srebrno svjetlo punog mjeseca i tisuća zvijezda. Boginja — majka Killa (mjesec po vjerovanju Inka Indijanca) uzdigla se do samog zenita i obasjavala naš današnji cilj, vrh Chimborazo. Ledenjacima prekriven vrh i polukružni vjenac kratera primali su, odbijali i umnažali mjesecovo svjetlo, pa je sva okolina bila izuzetno vidljiva. Pod istim svjetлом dobro su se uočavali predjeli kuda vodi » ruta normale« i kojom je vrh prvi put osvojen 1880. godine.

Pola sata poslije konačno smo krenuli pravo prema istoku i crnoj zupčastoj stijeni što se očrtavao iznad 200 metara visokog kraterskog ruba. Put do stijene »Simon Bolivar« vodio je od kuće najprije vodoravno kraterskim dnom, a potom je zavojima savladavao strm zemljani dio vijenca. Rijetke krpe snijega između isprevrtanog vulkanskog stijena reflektirale su mjesecinu dovoljno da se staza bira bez baterijske lampe, ali uz uvjet da se pogled ne diže s neravnog terena.

Desetorica smo u grupi. Na čelu vodič, mlađi domaći rifugia »E. Whymper«, dvadeseto-

godišnji Galo Pazminjo, s kojim smo se sinoć dogovorili da nas vodi. Za vođenje nije htio primiti novčanu nagradu nego je tražio vjetrovku, pa mu je Nijemac Peter ponudio svoju i tako je angažman brzo sklopljen. Osim vodiča još je jedan domaći planinar krenuo s nama na uspon, jedini od šestoro mladića koji su juče zajedno s nama stigli u planinarsku kuću. Ostali članovi grupe su petero Nijemaca i nas troje Jugoslavena, Barbara i Bogdan Brakus i ja.

Od stijene »Simon Bolivar« ruta se lagano uzdigla hrbatom nekadašnjeg kraterskog vjenca sve do ledenih žlijebova što su se strmo uzdizali između niza tamnih stijena. Izabrani žlijeb je mjestimice bio strm i do 60 stupnjeva i dug oko sto metara. Ipak nije bio težak za uspon jer je sloj pjenastog leda na površini odlično zadržavao dereze i šiljak cepina. Po izlazu iz žlijeba strmina se nije smanjila, samo nam je širina kosine omogućavala ublažavanje uspona čestim serpentinama. Ipak i to je bilo teško za najstarijeg člana grupe, Nijemca Fritza, koji je išao iza mene kao posljednji u navezu. Njegovo sve češće »halt«

Upravo pri završavanju redakcije ovoga broja stigla nam je iz Nepala tužna vijest da je autor ovoga članka, popularni zadarski planinar i vrijedni društveni radnik, Velimir Šušak, poginuo sredinom oktobra na jednom trekingu u Himalaji.

Urednik

prilično nas je usporavalo pa sam počeo strepiti hoće li se ponoviti slučaj s uspona na vulkan Cotopaxi (6005 m). Tada smo zbog Fritzove nemoći stigli na vrh u podne kada su ga snježni oblaci potpuno prekrili i zaklonili nam vidik, a dva sata padanja snijega potpuno je zatrpano uzlaznu putinu, što je povratak veoma otežavalo i učinilo ga opasnim.

Želeći pomoći Fritzu da prebrodi krizu, svaki put u zastoju sam ga potezao k sebi kao veliku ribetinu, što me je prilično umaralo, a njemu očito nije pomagalo. Nakon pet sati uspona izgledao je strašno iscrpljen, a sve više je pričao. Na kraju mu je govor sličio stalnom i nerazgovijetnom mrmljanju. Braćni par liječnika iz prvog naveza istomišljeno je konstatirao da je Fritz u šoku zbog prevelikih napora i da nikako ne smije dalje. Liječnička dijagnoza je postavljena na visini od 5700 metara i pri završetku 40 stupnjeva strme padine ledenjaka. Iznad nas je kaos ledenih blokova, a još visočije kao nožem odsječeni zidovi vršnih ledenjaka. Ruta se uspinjala još pedesetak metara, a potom je priječila širok ledenjak da bi, obilazeći zapadni greben, zamakla za vanjsku stranu kratera koju još nismo vidjeli. U strmom ledenom okolišu nema mjesta ni za jedno sjedalo, a kamoli za improviziranje bivaka gdje bismo mogli smjestiti Fritza do povratka s vrha. Nije bilo druge, moralo se s njim natrag. Barbara, vođa grupe, žrtvovala je svoju želju za osvajanje vrha i ponudila se da ga odvede, a Bog-

dan, njen suprug, da joj u tome pomogne. Gledao sam za njima dok su nestajali niz kosinu žaleći za propuštenom prilikom da se sve troje Jugoslavena i Zadrana popnemo na najviši vrh Ekvadora.

Dok smo priječili ledenjak, dan je bijelio i omogućivao gledanje panorame prema jugu gdje je u nekadašnjem krateru nedostajala trećina vijenca. U šest sata izašli smo na zapadni snježni hrbat što se spušta s prednjeg vrha Ventimilla, i vidik se naglo proširio ali ne i proljepšao. Dokle je oko sezalo visoka planina je bila smeđe-sive boje, a tek na nekim mjestima u prljavom oker tonu. Djelovala je veoma neživo i negostoljubivo.

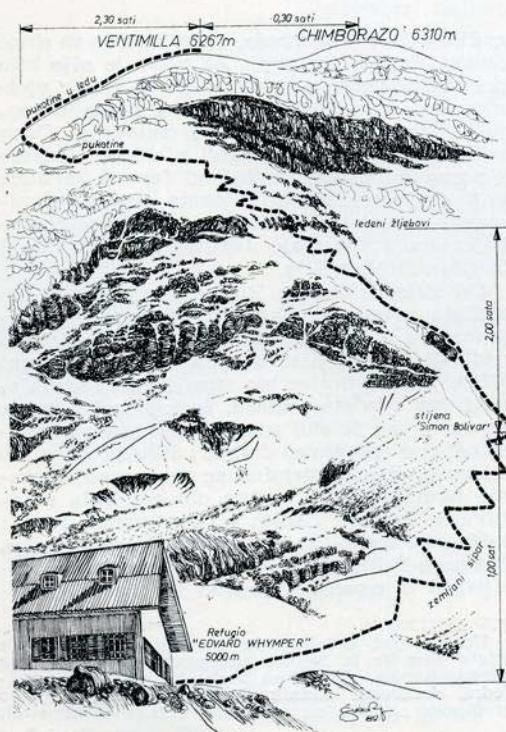
Narednih dva i pol sata uspona bili su bezopasno ali sporu trapanje po sjeverozapadnoj snježnoj kosini. Liječnica Christine je proživiljavala fizičku krizu i »diktirala« je tempo svima. Spor tempo i velika hladnoća u sjeni potpuno su mi odvrenili stopala pa sam se počeo bojati promrzlinu. Druga bojazan koja me okupirala bila je pojave oblaka što su se stvarali na platou ispod planine. Fantastična igra prirode kojoj ni ovdje ne nedostaje mašt. Izgledalo je kao da se najednom u beživotnoj »alitiplani« otvorilo tisuće ventila iz kojih su prokuljali bijeli gusti oblaci kovitajući se i spađajući u moćnu prijeteću masu što se brzo uzdizala s namjerom da nas nadsvodi i proguta.

Konačno smo u 8,30 sati dohvatali blještavu sunčevu traku, što nam već dugo svjetli i izmiječe iznad do sada nevidljivog vrha. Nakon izlaska na prednji vrh Ventimilla (6267 m) prvi put nas danas obasjava ekvatorsko sunce, toplo i nadasve sjajno, do oštrog bola u očima i glavi. Trenutak-dva hodam zatvorenih očiju, a zatim ih otvaram, pomalo s pogledom niz planinu, da bih se privikao na sjaj milijuna kristalnih pločica što kao komadići slupanog zrcala odražavaju s tla već preobilnu sunčevu svjetlost.

Nalazimo se na prostranoj blago zaobljenoj snježnoj kaloti koja se prema sjeveru i zapadu koso spušta do 5200 metara. Na jugu se vršni ledenjak okomito cijepa i niz kosinu koju smo priječili ruši se sve do dna kratera. Ravno prema istoku i blistavom suncu smjestio se glavni vrh Chimborazo (6310 m). To je slična, čak i šira kalota, svega trista metara udaljena od našeg vrha. Između nas i glavnog vrha nakon spusta od možda deset metara nalazi se širok i ravan plato poput većeg nogometnog igrališta.

Vidik je bio sjajan, ali jednoličan. Oblačno more se uzdiglo do 5800 metara i prekrilo, rekao bih, cijeli Ekvador. Od silnih vrhova u ovom dijelu Anda još se jedino malo iznad oblaka uzdizao krater vulkana Cotopaxi (6005 m).

Dok sam gledao panoramu, društvo se rasprištilo i nastojalo dubokim disanjem nadoknaditi nedostatak kisika u plućima. Bezuspješno sam ih nagovarao da idemo na glavni vrh, a zatim podoh sam. Napravio sam samo de-

setak koraka. Vodič me je zaustavio i objasnio da moramo brzo natrag jer će nas oblaci nadsvoditi i sigurno će padati snijeg. Do glavnog vrha, inače, odavde treba oko dvadeset minuta, a po duboku snijegu, kakav je danas, i malo više.

Chimborazo je ostatak davno ugaslog vulkana. Danas su jedini aktivni znaci vulkanske pripadnosti nekoliko termalnih izvora u njegovu podnožju. Smješten je u centralnom Ekvadoru, oko 180 kilometara južno od ekvatora. Ima izuzetno pogodne pristupe, jer svega 18,5 kilometara makadamskog puta dijeli rifugio »E. Whymper« od visokog prevoja (4240 m) preko kojeg prolazi široka asfaltna cesta »panamericana«. Vozilom se može doći do visine od 4800 m, a odatle je još samo pola sata do planinarske kuće.

Refugio »Edward Whymper« (5000 m), otvoren je 1979. godine. Opskrbljen je agregatom za rasvjetu i cisternom za vodu. U prizemlju ima kuhinju i lijepu blagovaonicu s kaminom, ali obično bez vatre, jer drva nema 50 km uokrug. Na katu ima nekoliko soba s ukupno 50 ležaja, no bez posjetljine, osim madrača, pa su nužne vreće za spavanje. Ime je dobio po Edwardu Whymperu, osvajaču Matterhorna. On se prvi uspio na Chimborazo 4. 1. 1880. godine, rutom kojom smo se i mi uspeli, pa i ona nosi njegovo ime, a zovu je još i » ruta normale «.

Osim ove kuće na sjevernoj padini planine nalazi se i refugio »Fabian Zurita« (4850 m), koji je otvoren 1974. godine. Odатle je uspon navodno manje opasan, a i lakši.

Interes za Chimborazo seže dosta daleko — prije planinara. U nekadašnjem carstvu Inka i svijesti Indijanaca imao je mitološko zna-

Na vrhu Ventimilla (6267 m)

Foto: V. Šušak

čenje i zbog svoje veličine nazvan je bogom ocem. Početkom prošlog stoljeća, dakle prije Whympera, pokušao se na nj uspeti poznati prirodoslovac Alexander von Humboldt. Uspon mu nije uspio, ali je Humboldt mjerjenjem zaključio da je vrh Chimborazo najviši vrh zemljine kugle mjereno od njenog središta. Naime, zbog zemljine rotacije i spljoštenosti polova promjer ekvatora je 21 kilometar veći od meridijalnih promjera, pa Chimborazo bližu ekvatora doslovno strhi u svemir.

Povratak s vrha protekao je s očekivanim poteškoćama zbog povećane temperature. Oblaci su nam dali sat »fore«, a zatim su nas preklopili i izručili na nas uobičajenu dnevnu sadržinu za andsko podneblje. Bio je to krupno zrnast, vlažan i vruć snijeg, koji nam je izglađio ledene kosine i žlijeb. I pored krajnjeg opreza bilo je klizanja, no bez posljedica, pa smo i silazak završili za nepuna četiri sata.

Ujutro poslije uspona napuštali smo dom »E. Whymper«, odmoreni poslije dobrog sna. Fritz je također bio potpuno oporavljen i rapsoložen. Ovim usponom, četvrtim u Ekvadoru, završili smo planinarski dio pohoda, a već sutra iz Quito idemo preko Anda na šestodnevni izlet u prašumu Amazone.

Bio sam iskreno zadovoljan izvršenim usponima i blagonaklonosću vulkanâ koji su me pustili na svoje vrhove, pa sam svu zahvalnost htio izraziti najvećom od njih — Chimborazu. Srdačno sam mu mahnuo rukom i — za sobom ostavio osunčani »najviši vrh na svijetu«.

Chimborazo od kuće »E. Whymper«

Foto: B. Lapena-Brakus

Legenda o snježnom čovjeku

Iz himalajskog dnevnika

RADIVOJE KOVACHEVIC

SRIJEMSKI KARLOVCI

Ledeno-kristalna noć podno Mount Everesta. Suza da joj pozavadi na čistoći. Dok se zlatni nebeski dukat odmara na ledenu grebenu Nuptsea, mjesecina i studen cure niz Zaledeni slap. U baznom logoru jugoslavenskih alpinista, na glečeru Khumbu, san i sanjarenje je u skladu s ambijentom. Ovoga puta maštom o tzv. snježnom čovjeku. Stvarno: postoji li to čudovište visokih planina? Možda se baš sada Jeti šunja, tu, oko nekog šerpaskog šatora. Kao da se nešto pomaknulo ispod stijene u podnožju Pumorija. To je, ipak, sjenka. Pa, zar i Jeti nije sjenka? Tko zna!

I tako, dok sjedim pred šatorom, razmišljam o toj legendi na snijegu. Dozvolite jednom novinaru da ima pravo na maštanje. Sve nešto mislim: ala bi to bila bogovska reportaža, svjetska senzacija. Ja, oči u oči s Jetijem. Da, ali kako da dokažem. Noć je, pa nije baš pogodno za snimanje. A tko će mi vjerovati da sam baš ja srećno leđeno čudovište. Susret sa snježnim čovjekom odlaziće za sutra. Ako ga i sretnem, lijepo će ga snimiti pa će na tenane opisati sve kako je bilo. Taj susret legendarnim himalajskim bićem odložen je za neku drugu, bolja vremena. Sutradan sam i zaboravio na plan iz prethodne noći. Kao da je onih 35 stupnjeva ispod nule tu moju želju zaledilo za sva vremena.

Ovom svom ledenu snu o snježnom čovjeku vraćam se često, jer su posljednje dvije godine više puta ponovo počele da stižu vijesti koje su zagolicale maštu svjetske javnosti: prvo je 1980. godine grupa britanskih istraživača tvrdila da ima »neoborive dokaze«

Zagonetni trag na snijegu pripisan legendarnom Jetiju

o njegovom postojanju. Predstavnik ove grupe je saopćio novinarima da se na fotografijama snimljenim na obroncima Himalaje, na visini od oko 6000 metara, jasno vide stope stidljivog Jetija koga do sada, inače, još nitko nije vidio. Osim toga tvrdili su da su u tim himalajskim noćima čuli krike legendarnog stvorenja. Jetijeve »stope«, prema njihovoj priči, ovalne su i dugačke oko 20 centimetara, a po dužini otiska zaključuju da je nepoznato stvorenje teško oko 80 kilograma. Fotografirali su četiri otiska na snijegu, dva veća i dva manja, i zaključili da se radi o — Jetiju »mami« i Jetiju »bebi«.

Mjesec dana poslije javili su se alpinisti iz Poljske koji su te zime sa glečera Kumbu, preko Zaledenog slapa i Zapadne uvale, stigli na Krov svijeta. I oni su baš na onom mjestu gdje se nalazio i naš bazni logor Jetija samo naslutili — vidjeli su i snimili otiske stopala na snijegu.

Nakon toga nova senzacija: u Kini su neki seljaci sreli čovjeka-majmuna za koga vele da je Jeti. Slična vijest došla je i iz Afrike. Tako su poslije zatišja o postojanju Snježnog čovjeka, o kojem je cijela svjetska javnost prosto brujila pedesetih i šezdesetih godina, ovog stoljeća, vijesti Britanaca, Poljaka, Ki-neza i drugih još jednom postavile dilemu: postoji li stvarno Jeti?

Prve nagovještaje o postojanju »snježnog čovjeka« donio je iz Himalaja, još daleke 1849. godine, neki lord Joseph Hooker koji je preko Sikima putovao u podnožje Kančendunge. Domoroci su mu pričali da postoje divlji ljudi, pod imenom »harum-ho« i da žive u dolini Ranghep. Imaju, tobže, više malja po licu od ljudi, govore nekim nerazumljivim jezikom i jedu zmije i gamad. To je bio prvi nejasni glas o Jetiju.

Prva britanska alpinistička ekspedicija na Mount Everest 1921., pod vodstvom pukovnika Howarda Buryja, nije uspjela pronaći prilaz najvišem vrhu svijeta sa sjeverne strane, ali je zato uspjela na sedlu Lakpa lla, visokom 6705 metara, otkriti u snijegu tragove slične otiscima ljudskog stopala. Pitali su nosače iz Tibeta čiji bi to tragi mogli biti i oni su im odgovorili da su to otisci »divljeg snježnog čovjeka«. Domoroci su ih nazivali »metoh kangmi«. Bury je ovu novost odmah poslao u London i ona je izazvala pravu svjetsku senzaciju.

Istraživač i lutalica Henry Newman je u podnožju Himalaje, u gradu Dardželingu, podrobno ispitivao tamоšnje stanovnike koji su »poznavali« to čudno biće i s vijestima o svo-

jim saznanjima punio je novinske stupce cje-lokupne svjetske štampe o novim pojedino-stima vezanim za Jetija. Stopala tog čudnog bića bila su, prema njegovim zapisima, okre-nuta unutrašnjem dijelu, kako bi se lakše peo po strminama, a duge dlake su mu padale niz cijelo tijelo.

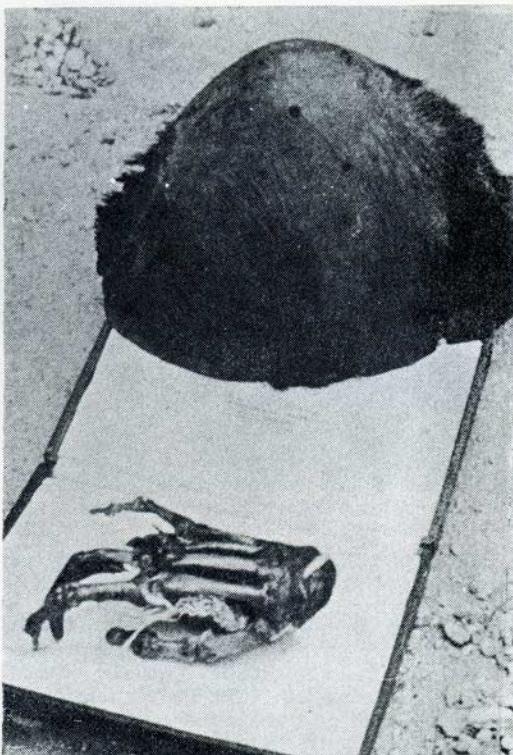
Newman je bio uvjeren da su snježni ljudi zapravo prognanici koje je ljudsko društvo protjeralo. Tibetanci, naime, nemaju tamnica, a vjera im ne dopušta bilo kakvo ubijanje, pa su tako zločinice protjerivali u divljinu da žive u samoći, gdje su osudenici gubili sve ljudske osobine i nakon nekog vremena podivljali. Vjerojatno da je Newman mislio na vjerske askete, isposnike, koji su živjeli visoko u planinama, u stjenovitim udubljenjima, i koji cijelog života nisu dolazili u vezu s lju-dima. Vjerujući da će steći magičnu moć, ti ljudi se nikada nisu umivali, pa su otuda če-sto ličili na čudovišta.

Svojevrstan susret sa »snježnim čovjekom« doživio je i grčki zoolog A. Tombazi 1925. u Sikimu. Urlici nosača natjerali su ga da izade iz svog šatora na glečeru Zemu, a što je tom prilikom vidio ostavio je bilješku: »Mrak mi je u prvim trenucima onemogućio da bilo što vidim, ali sam nakon nekoliko trenutaka ustanovio da je uzrok stravičnim kricima mojih nosača bio nekih 250 metara niže u dolini. Bila je to, siguran sam, figura koja je potpuno ličila na čovjeka. Hodala je ivicom doline i povremeno bi ubrala koji cvjet rododendrona. Na snijegu sam dobro viđio i uvjeroj se da na sebi nema odjeću. U jednom trenutku pojавa se izgubila u gustišu i više je nisam primjećivao. Pogledao sam otiske nogu na snijegu, koji su bili potpuno isti kao ljudsko stopalo, ali su bili dugački 15–18 cm. Točno sam raspoznao pet prstiju i udubljenje tabana, ali je otisak pete bio slabo uočljiv. Siguran sam da su to bili tragovi dvonožca...«

Serpasi koji su pratili Tombazija potvrdili su da su to tragovi Jetija. Mnogo godina poslije Tombazi je izjavio da je i sada čvrsto uvjeren da je tom prilikom video dvonožno stvo-rene.

Jedanaest godina poslije alpinist Kaulbaok donosi nove glasove o postojanju snježnog čovjeka. Pričao je kako je na 4800 metara primjetio tragove potpuno slične otiscima bosonogog čovjeka. U krajevinama gdje je bora-vio, medvedi su potpuno nepoznati, pa su otisci na snijegu mogli biti jedino ljudski. Slične je tragove iste 1936. godine primjetio u centralnoj Himalaji i alpinist Beaumen. On je snimio zagonetne otiske stopala, ali su poslije stručnjaci Prirodnjačkog muzeja u Lon-donu ustanovili da su to tragovi jedne vrste himalajskog majmuna.

U jesen 1936. je britanski planinar Smythe, lutajući s još trojicom nosača iz plemena Šer-pa na visini od oko 5000 metara, na jednom himalajskom sedlu primjetio tragove nalik na ljudske. Otiske je fotografirao pedantnošću jednoga Šerloka Holmsa, ali je istovremeno

Tobožnji skalp i šaka Jetija čuvaju se u samostanu Pangboce

zabilježio i priču svojih pratilaca. Upravo trojica nosača su pričali ono što je Smythe želio i da bi imao što je čvršće »dokaze« zatražio je od Šerpasa da mu to i potpisom potvrde. »Mi, Vangi Nurbu, Nurbu Botia i Pasang Urgen pratili smo g. Smythea preko ne-kog prijevoja na kojem smo vidjeli tragove, i tvrdimo, da su to tragovi snježnog čovjeka. Često smo vidjeli tragove medvjeda, otiske šapa snježnog leoparda i druge životinjske tragove, ali tvrdimo da ovi tragovi nisu bili slični ni jednoj od tih životinja. Još nikada nismo vidjeli snježnog čovjeka, jer tko ga vidi odmah umre ili ga ubije, ali smo ovakve trage vidjeli u tibetanskim samostanima na slikama i oni su potpuno isti s ovima na snijegu...« Ovu izjavu »potpisali« su — otiskom kažiprsta.

Jedini dokaz o postojanju snježnog čvjeta za Harolda Tilmana, koji je 1938. bio voda britanske ekspedicije na Mount Everest, bili su također samo snimljeni tragovi legendarnog bića. Britanski alpinisti nakon trinaest godina ponovo odlaze u podnožje najvišeg vrha svijeta i tada donose nove fotografije s tra-govima Jetija. I tako redom — gotovo nije bilo ekspedicije u Himalaju koja se nije vraćala »sigurna« da je naletjela na trag tog legendarnog i uvijek zagonetnog himalajskog stvorenja.

Otisci ovih stopala jednog nepalskog nosača stvaraju na snijegu stravičnu sliku

Kada je 1950. Nepal otvorio vrata strancima, planinarske ekspedicije u Himalaju, a narođito u područje Mount Everesta, postale su brojni pa su tako i vijesti o postojanju Jetija sve češće stizale na novinske stupce.

Gabriel Chevalley, voda švicarske ekspedicije na Krov svijeta 1952, ispričao je da su njihovi nosači na putu između Lobudža (mjesto za kampiranje na ivici glečera Khumbu) i baznog logora pod vrhom Pumori vidjeli Jetija, koji je napao jednog Šerpasa pošto je ovaj izostao s teretom iza kolone nosača. Na njegovo zapomaganje došli su mu drugovi u pomoć i tada je »snježni čovjek« utekao. Norgai Tensing, prvi osvajač Mount Everesta s Edmundom Hillaryjem, kasnije je natenane slušao nosače i na osnovi njihove priče dao detaljan opis Jetija. Biće je bilo malog rasta, ne više od desetogodišnjeg djeteta. Imalo je ovalnu lubanju, zabačeno čelo, s isturenom vilicom i po cijelom tijelu obrasio je dlakom. Hodalo je na dvije noge. Kada su ga nosači napali, samo je napućio usta, zviždeći iskesio zube i — pobjegao. Na prvi pogled više je ličio majmunu nego medvjedu. Tensing je bio uvjeren da su nosači zacijelo vidjeli Jetija i sumnjao je da bi cijelu priču o napadu izmislili.

Najpoznatiji današnji himalajci, kojima se ne može poreći da su objektivni u pričanju ma svojih doživljaja, uvjereni su da postoji Jeti, to tajanstveno biće Himalaja. Jedan od njih je i voda britanske ekspedicije koja je 1953. krunisala svoj odlazak u Himalaju osvanjanjem Mount Everesta, lord John Hunt.

»Moj prvi susret s Jetijem se odigrao 1937. — zabilježio je Hunt. — Sudjelovalo sam u ekspediciji na glečer Zemu, u sjevernom Sikimu. S mukom smo se probijali kroz snježne nanose na padinama Kančendunge. Pratio me mladi Šerpas Pasang koji je poslije postao alpinist svjetskog glasa. Penjali smo se prema uzanom i dubokom prevoju Zemulla. Iznenada smo našli na dva blisko raspoređena niza tragova. Otisci su bili jasni, iako je

njihove krajeve zasuo snijeg. Dužina najvećih otiska iznosila je oko 35 cm. Bili su pričići i raspoloženi tragovi nije ostavljao sumnju da pripadaju stvorenju koje se kreće na dvije noge. Moja prva reakcija bila je sružba: vjerovao sam da su to tragovi nječijske ekspedicije koju smo prije nekoliko tjedana sreli u selu. Pomislio sam: ima li smisla ponovo se penjati na prevoj Zemu? Međutim, reagiranje Pasanga bilo je neочекivano: taj uvijek smiren i pribrani čovjek iznenada se uznenirio.

— Ovo su tragovi Jetija! — uzviknuo je.

Pasang je kao i svi pripadnici plemena Šerpasa vjerovao da će se onome tko sretne Jetiju dogoditi nesreća. Uzrok njegova straha bio je nesretan slučaj koji se dogodio jednom Nijemcu i Šerpasu što ga je pratio: Šerpas je nedaleko od mjeseta na kojem smo se sada nalazili ugledao snježnog čovjeka, a poslije nekoliko dana su i on i Nijemac izgubili život.

Hunt je zabilježio da je svoj drugi susret s Jetijem doživio u samostanu Tjangboče, u podnožju Mount Everesta, ali samo u priči lame — poglavara ovog samostana na nadmorskoj visini od 4000 metara.

»Aprila 1953. dobio sam nove podatke o Jetiju, i to, moglo bi se reći, iz prve ruke — kaže Hunt. — Prije nego što smo napustili logor koji smo podigli blizu samostana Tjangboče, posjetili smo lamu. Prilikom doručka uzgred sam ga upitao šta misli o Jetiju. Efekt je bio potresan: lamino se ponašanje odjednom iz osnove promijenilo, bilo je očigledno da se veoma uznenirio. Pokazujući kroz prozor žbunje rododendrona, koje je raslo na obližnjim obroncima, ispričao nam je kako je prije dvije godine, dok se nalazio u ovoj istoj prostoriji, vidio snježnog čovjeka. Jeti je stajao uspravno i čeošao se ispod pazuha. Zoolazi takvo svećenikovo ponašanje objašnjavaju kao posljedicu straha. Međutim, i monasi su bili uplašeni ništa manje od Jetija. Svojim cim-

balima, gongovima i trubama podigli su takvu paklenu buku da je Jeti usplahireno pobjeđao u žburnje. Lamina priča zvučala je vrlo uvjernljivo i ja nisam mogao da se otmem ušiku da govorim istinu.«

Kada sam s proljeća 1979. godine išao s jugoslavenskom ekspedicijom na Mount Everest, pri povratku s glečera Khumbu zadržao sam se jedan dan u samostanu Tjangboče. Tu sam od starog kaluđera čuo priču o »stranom snježnom čovjeku« koju monah za bakšiš od stotinu nepalskih rupija često priča značiteljnicima, poput molitvenog mлина. Priča je potpuno ista kao i ona koju je davno lama ispričao Huntu. Na moje raspitanje o Jetiju, stari dostojanstvenik se odmah zagrijao i počeo svoju priču. Zureći na prostranu livadu ispred samostana, on je veoma plastično opisao kako je Jeti jedanput došao na nju, a dolatao je iz okolne guste šume. Bilo je to »jedne zime prije nekoliko godina«. Padao je snijeg. To neobično biće, prema kaluđerovoj priči, skakutalo je na zadnjim nogama nekako nespretno. Bilo je visoko oko dva metra i pokriveno svivom dlakom. Ovakav opis davali su i prije mnogi »očevici«. Zaboravivši na gosta koji ga sluša, stari kaluđer je s nekim olakšanjem duboko uzdahnuo dok je gledao mjesto gdje se životinja, tobože, pojavila. Zatim je nastavio priču:

»Jeti je zastao i počeo da se češe — kaluđer ga je u tome veoma dobro oponašao. — Onda je snježni čovjek dohvatio grudu snijega, igrao se njom, pa odsakutao dalje, pošto je graknuo nekoliko puta.«

U međuvremenu je samostanski živalj — saznali smo još od kaluđera — dobio uputu od lame kako da otjera neželjenog gosta. Među stanovnicima samostana zavladala je panika. Zazvečali su talambasima, a iz zurli su izvlačili najstravičnije zvukove, kako bi neželjenu dvonožnu spodobu otjerali. Pred ovakvom galamom iz samostanskih konaka Jeti je, preplašen, zamakao u cestaru. Da bi bio što uvjernljiviji, kaluđer me pozvao u samostansku riznicu gdje sam mogao da vidim sačuvane kosti Jetijeve šake. Za to zadovoljstvo morao sam platiti još stotinu rupija.

John Hunt se aprila 1953. na putu prema baznom logoru na glečeru Khumbu, našao s nekoliko članova na ivici lednika ispod vrha Ama Dablam. »U to vrijeme bilo je to veoma teško dostupno mjesto — nastavlja svoju priču proslavljeni voda britanske ekspedicije. — Jedne večeri, samo što je počelo da se smrkava, čuo sam prodorne krike slične lavežu; krici su dopirali s druge strane glečera, s razmaka od nekoliko stotina metara. Upitao sam jednog Šerpasa šta je to. — Jeti! — odgovorio je on bez oklijevanja.

Naš bazni logor na ledenjaku Khumbu, izvor legende o snježnom čovjeku

Tom tankom lancu činjenica mogao sam dodati još jednu kariku tek dvadeset godina poslije, kad smo ja i moja žena s još dva prijatelja — Alfonsom Gregorijem i Čarlsom Vulijem — podigli logor u podnožju Ama Dablama, pored rijeke Imdži kola, na čijoj je obali bilo nekoliko pastirske koliba. U jednoj od njih zatekli smo nekakvog starca. Vuli je stupio u razgovor s njim i upitao ga da snježnog čovjeka. Starac je odjednom živnuo pa je, kao i drugi Šerpasi s kojima sam razgovarao o tome, bez dvoumljenja rekao: — Da, oni postoje! Pastir nam je pričao o svojim susretima s Jetijem u Tibetu. Zatim smo ga upitali postoji li i ovdje Jeti. — Da! — odgovorio je on i pokazao glečer Ama Dablama. — Tamo! Bilo je to ono isto mjesto na kojem sam prije dvadeset godina čuo krike nalik na lavez...

Posljednje činjenice iz osobnih promatrača prikupio sam u novembru 1978. kada sam ponovo krenuo na Khumbu-glečer, na Everest — priča Hunt. Prešli smo 400 kilometara dugачak put kroz istočni Nepal, da bismo proslavili dvadesetpetu godišnjicu pohoda na taj vrh. Na ledniku, nedaleko od našeg logora, vidjeli smo na snijegu niz krupnih ovalnih tragova. Bili su slični tragovima koje je fotografirao Eric Shipton 1951. godine. Poslije sam utvrđio da se ti tragovi nalaze oko 800 metara od mjesta na kojem je slične tragove snimio Jackson. On se nalazio u grupi Ralfa Husarda koja je, po zadatku lista »Daily mail« krenula 1954. u potragu za tobožnjim snježnim čovjekom.

U pričama »očevidaca« Jetija ne podudaraju se samo opisi tragova nego i izgled tog »stvorenja«. Karakteristična je osobina Jetijevih otisaka, u usporedbi s tragovima krupnih primata, u tome što je nožni palac zabačen više u stranu. Neki Shiptonovi i Jacksonovi snimci izazvali su u početku sumnje, tako da su istraživači tvrdili da bi slične tragove mogao imati medvjed ili bars (životinja koja živi samo u Himalaji). Munt je istraživao tragove surih medvjeda na planini Pindu u Grčkoj i zaključio da tragovi koje je video u Himalaji nikako nisu mogli biti od medvjeda. Mještani su tvrdili da u tim krajevima uopće nema medvjeda.

Inače, opća je slika svih »očevidaca«: to je krupno, dugoruko stvorenje koje hoda nespretno kao majmun; često stoji uspravno, može da se brzo i spretno okreće u trku; drži se sigurno na nogama, odlično se snalazi na padini i na neravnem terenu; koža mu je tamna ili sva pokrivena bjeličastom dlakom, koja je najgušća na ledima. Po tvrdjenju mnogih Jeti je veoma ružan, ali je njegova fizionomija ipak bliža čovjekovu licu nego njuški životinja. Tvrdi se da je plašljiv i da ne živi u grupama, nego sam ili u parovima. Neki tvrde da se Jeti hrani biljem, a drugi životinjskom hranom.

— Istina je da do danas nitko nije uspio da pronađe ni živ ni mrtav primjerak Jetija i da ga prouči — zaključuje Hunt. — Nedostaju

i uvjerljive fotografije tog stvorenja ali ne mogu se tek tako odbaciti tragovi o kojima smo govorili, niti uvjerenost stanovništva pojedinih krajeva SSSR, SAD, Kanade, Kine i Indije o postojanju tzv. snježnog čovjeka koji nastavlja da živi životom biće iz prvočitne zajednice. Meni osobno bit će draga ako Jeti i dalje bude izmicao svim pokušajima čovjeka da ga pronađe i odgnetne tu tajnu».

Prvi osvajač Mount Everesta, Hillary, jedan je od onih koji i pored »očitih dokaza« i uvjerljivih priča domorodaca o postojanju »snježnog čovjeka«, smatra da je svaka diskusija o postojanju Jetija bespredmetna i da je legendarno himalajsko biće ništa drugo do obična — izmišljotina. Ovog 58-godišnjaka, koji je 29. maja 1953. zajedno s Norgajom Tensingom postao prvi osvajač Krova svijeta, sreća sam 22. maja 1979. godine kraj improviziranog aerodroma Sjangboče iznad Namče Bazara u Nepalu. U jednom trenutku, dok smo čekali da se pojavi aviončić na improviziranoj pisti, razgovor se poveo i o Jetiju.

— Septembra 1960. grupa alpinista i istraživača iz Novog Zelanda, SAD, Velike Britanije, Indije, Australije i Nepala dobila je zadatak da krene u desetomjesečno traganje za Jetijem — počeo je svoju priču, smješći se, sir Hillary. — Podijelili smo se u dvije grupe da bismo pretražili što veći prostor oko tibetanske granice. Oduvijek sam bio pomalo skeptičan o postojanju Jetija. Bilo mi je neshvatljivo da bi tako veliko stvorenje moglo da živi u planini i da izmakne oštrom oku Šerpasa. Više ekspedicija tragalo je za Jetijem, ali ga nikada nisu uspjeli pronaći, iako su čvrsto vjerovali da to čudovište postoji.

Stari himalajski vuk je još dodaо da je njezino iskustvo s Jetijem takvo da on nikada ne bi smio, niti htio, da potvrdi da snježni čovjek uistinu postoji.

— Još 1951. iskusni Šerpas Sen Tensing prijavio je, čvrsto vjerujući da je istina ono što govori, da je svojim očima vidi snježnog čovjeka. Štoviše, tvrdio je da ga je čak promatrao nekoliko trenutaka. Naredne godine smo Georg Lou i ja, ovdje na glečeru Khumbu, na visini od oko 4000 metara, pronašli čuperak crne kose. Bilo je to na teško pristupačnom mjestu, a naši nosači, Šerpasi, počeli su nas uvjeravati kako taj pramen pripada nikom drugom do Jetiju. Na prijevoju Barun je 1954. nekoliko Šerpasa u panici strahu uletjelo u šatore tražeći u njima zaklon, jer su, tobože, čuli bat Jetija u našem logoru. Slijedećeg dana sam u neposrednoj blizini logora opazio himalajskog leoparda kako se s lakoćom kreće po ledu i snijegu. Nekom drugom prilikom opet smo Georg Lou i ja, greskom, proglašeni za Jetije. Naime, Šerpasi su nas očekivali s jedne, a mi smo se pojavili s druge strane brda. Dok smo se spuštali niz stijenu i glečer, dvojica Šerpasa su nas primijetili i dali se u bijeg, vjerujući, kako su nam poslije pričali, da smo nas dvojica ti stravični i zagonetni himalajski divlji ljudi.

Hillary se u pričanju ponovo vratio na ekspediciju iz 1960. kada je bio dio članova u kojoj se nalazio i on stigao u podnožje Mount Everesta. Tu je novinar Desmond Dog u jednom šerpaskom selu uspio da gotovo od svakog žitelja izvuče po jednu priču o Jetiju.

— Ni jedan Šerpas s kojim smo razgovarali, — veli Hillary — nije bio baš siguran da je video snježnog čovjeka. Većina ih je ili čula Jetija, uglavnom u noćima kada su u kućama prikovani visokim snijegom, ili ujutro primjećivala neobičan trag oko domova. Zaključak je bio da su glos »strašnog« stvorenja jedino slušali noću, a tragove oko kuće otkrivali su-tradan. Jednoga dana smo saznali novosti: u selu Kumčungu, iznad Namče Bazara, postoji »prava pravcata koža oderanog Jetija«. U kući čuvara seoskog samostana i njegove supruge, kod kojih se koža nalazila, odmah smo utvrdili da ona pripada jednoj rijetkoj vrsti tibetskog medvjeda.

Zeljeli smo utvrditi još jednu osobinu Jetija. Najveći broj opisa Jetijevih tragova ukazivao je da nožni palac ovog čudovišta raste pod pravim kutem u odnosu na stopalo ili je čak »izlazio« iz pete. Zaista, to je bilo teško objasniti sve dok jednog dana nismo uočili i fotografirali stopalo jednog nepalskog nosača. Njegove noge su upravo imale takve deformitete čiji su otisci na snijegu mogli da ostavljaju one tajanstvene tragove.

Hillary i drugovi su te godine nastavili tra-ganje za Jetijem i u oktobru se njihov trud — isplatio.

— Na glečeru Ripium, na visini između 4000 i 5000 metara, uspjeli smo otkriti neke čudne tragove na snijegu — sjećao se tog »otkrivača« Hillary. — Šerpasi su ih odmah identificirali s Jetijevim i bili su uvjereni da smo na tragu zagonetnog stvorenja. Najčitljiviji tragovi bili su golemi i s jasno izraženim otkom palca. Takvi su izgledali na snijegu izloženom suncu, dok su u sjenkama i pod stijenama gotovo isčezavali ili su sasvim ličili na tragove male himalajske lisice. Tu smo se uvjерili kako se ti majusni životinjski tragovi na suncu, koje topi snježnu površinu, pretvaraju u »golema stopala«, a to je bilo dovoljno da se razbukti mašta sujevjernih Šerpasa.

Malo poslije su Hillary i drugovi uspjeli ponovo u selu Kumčungu da vide još dva Jetijeva krvna za koja su, također, utvrdili da pripadaju istoj vrsti tibetskog plavog medvjeda. Međutim, Šerpasi su bili uvjereni da oni pripadaju samo snježnom čovjeku i nisu željeli ni da čuju da bi to mogle biti medvjede kože.

— Samostan Tjangboče je izvor priča i legendi o Jetiju — dodao je Hillary, kada sam spomenuo priču što sam je tamo čuo od starog kaludera. — Glavni lama u samostanu bio je moj stari prijatelj i pokazao mi je tada fantastične crteže Jetija, koji je imao stravič-

Na snježnoj himalajskoj padini

ne zube, oštре nokte i šiljato tjeme. »Ja ga osobno nikada nisam video, ali mi znamo da on postoji. Nikada ga nećete ni vidjeti, jer Jeti ne voli miris stranaca i, ako im se približite, odjednom će postati nevidljiv« — javio mi je lama.

Poslije su članovi ove ekspedicije istraživali tobožnje ostatke Jetija u šerpaskim selima Kumčungu, Pangboče i Namče Bazaru. U samostanu Pangboče čuvao se kostur »Jetijeve šake« koji je veoma vješto sastavljen od životinjskih i ljudskih kostiju, tako da se činilo kao da su to zaista ostaci nekog čudovišta. Sačuvani »skalpovi« bili su malo zagonetni, jer nisu ličili na ostatke ni ljudske ni životinjske glave.

— Morali smo imati jake dokaze da te dlavake relikvije nisu ništa drugo do spretno izrađen »totem« — sjeća se tih svojih dogodovština Hillary, dok mu pogled luta tamo put vrha Ama Dablam, u čijem je podnožju samostan Pangboče. — Jedini skalp koji smo pronašli, a koji nije bio religiozna relikvija, bio je onaj u Kumčungu i po tradiciji bio je vlasništvo sela. Poslije mnogo cjenjanja uspjeli smo ga posudititi na šest tjedana, ali ni dana više, jer bi po vjerovanju Šerpasa, poslije toga selo zadesila strašna nesreća. Otputovalo sam sa seoskim starješinom do Kathmandua, a potom smo otišli u Čikago, Pariz i London i dok smo tamо boravili, moј pratilac i tobožnji Jetijev skalp privlačili su veću znatiželju javnosti nego najpoznatije filmske zvijezde toga vremena. Nalaz stručnjaka u svim ovim gradovima bio je jednoglasan: Jetijev skalp i nije bio Jetijev skalp i nije bio никакav skalp, već spretno izrađena imitacija skalpa od kože jedne rijetke vrste antilope. Koža koju sam također ponio pripadala je, baš kao što smo i mi zaključili, plavom tibetskom medvjedu.

Na pitanje veruje li da postoji Jeti, Edmund Hillary je bio odlučan:

— Ne, on živi samo u mašti domorodaca, a ta se zaraza prenosi i u naše glave!

Noć na Kleku

RAJKA BLAŠKOVIC

OGULIN

Od Bjelskog, sela ispod Kleka, krenuli smo u predvečerje. Klek se dizao iznad nas gord i neizmjerno velik i osjećala sam da u svima nama lebdi pitanje: hoćemo li dohvati vrh prije mraka?

Odlučili smo, moja obitelj i ja, da provedemo jednu noć na Kleku. Ali, ne u planinarskoj kući, već na samom vrhu. Odlučismo to iznenada, u trenu kad se zasitimo gradskе vreve i kad poželjesmo slobodu i samoću. I krenusmo hrabro, unatoč malo jačoj buri i nedopadljivim oblacima na obzoru.

Bježali smo ispred mraka. Dok smo grabili uzbrdo i dok nam je znoj curio niz lica, često smo se ogledali u dubinu za sobom i primjećivali kako mrak preplavljuje doline, polja, ulazi u krošnje, polako se diže. Ne bih znala reći tko je iz te utrke izašao kao pobednik. Kad smo dohvati vrh, i mrak je jednom nogom kročio na njega.

Nismo sjeli, ni odmorili se. Odmah smo se bacili u potragu za drvima. Malo uz pomoć sreće, a malo zbog spretnosti, uspjeli smo prije potpunog mraka naslagati na vrhu cijelu hrpu suhog drvlja. Bura nas nije omela u loženju vatre i uskoro je na samom vrhu zasjao poveći plamen.

Kako je prijala večera! A tek čaša toplog mlijeka na kraju. Nijedan obrok nije bio ovako slastan. Nakon večere sjedili smo uz vatru i šalili se. Pred nama titralo je tisuću svjetala Ogulina. Pružali se nizovi svjetiljki poput biseri i pomoću njih prepoznavali smo ulice. Pitala sam se vidi li tko iz Ogulina ovu vatru uz nas, hoće li nam tko od naših prijatelja, koji znaju za ovaj izlet, posvetiti nekoliko misli. Duboko iz mraka mahala su nam svjetlačca Oštarija, Josipdola, Tounja, Vrbovskog. Moje im je srce odmahivalo, poskakujući vešelo.

Svjetlost se ljujala na licima uz mene. Ta ta je zbijao šale. Pitao nas je što ćemo učiniti ako u ponoći, uz paklenu ciku i vrisku, na vrh slete nakazne spodobe užarenih očiju i otpočnu plesati svoj divljački ples. Dok smo, u smijehu, odgovarali da će nam u tom slučaju preostati jedino da bježimo glavom bez obzira, i nehotice smo se ogledali da nas, slučajno, otkuda iz mraka ne promatraju kakve užarene oči. Tati za zastrašivanje nije bila dovoljna klečka legenda pa je kombinirao razne situacije i najbrže načine bježanja u slučaju da se noću razbijesni oluja i da gromovi počnu pucati po klečkoj glavi, što baš nije rijedak slučaj. Iako je i to bila šala, postojala je mogućnost da se ovakva predviđanja ipak pretvore u stvarnost te smo često, s nadom, pogledavali u Mjesec. No, on je bio

mutan, razliven, povremeno zakriven oblaci ma, i nije nam baš pružao previše ohrabre nja.

Tišina je lelujala oko nas, beskrajna i gusta. Pronalazila je pore na našoj koži i uvlačila nam se u tijela. Otvarala je srca, usadi vala u njih dostojanstvo i osjetili smo da nas preplavljuje nježnost. Iz tog gibanja izronile su stare Klekove riječi: »Zaboravi neprijatelj stva, brige! Praštaj, voli, jer ovdje ljubav vla da! Budi sretan, ja lijećim tvoje rane!« Riječi skrivene u fijiku vjetra, u šapatu ponosnih stijena, riječi Klekove, znane i stare, riječi kojima nas uvijek dočekuje i otpravlja. I zaista, gledali smo svjetla Ogulina sluteći ras cvjetavanje ljubavi u duši i neki golemi po nos u srcu.

Vrijeme je prošlo, a da nismo ni osjetili. Valjalo je poći spavati. Uvukli smo se u vreće, ali, sve je bilo suviše uzbudljivo i novo, da bi nam san htio na oči. Slušali smo tišinu, upijali treperava svjetlašća pod nama, slušali sreću. Tako dočekasmo i ponoć. Oči su nam bile širom otvorene, ali ništa se nije dogodilo. Očito su vještice otkazale svoju predstavu za večeras.

Jedva nekako zaspah, kad me rano probudi muklo udaranje. Pobojah se da to gromovi pucaju, skočih, ali Sunce mi se, tek izašlo, dobrodošno smiješilo. Krivac je bio vjetar. U bijesnim naletima velikom je snagom udara o PTT-repetitor i svuda se širio žestok i neobičan zvuk sudara.

Poustajali smo, bura je oslabila. Jutro i dopodne proletjeli su u trenu. Verali sam se po stijenama, pronalazila pukotine, neobično koriđenje, udisala plavetnili bezbrojnih grmova zvončića. Bila sam slobodna, sretna, lagana ptica u Klekovu naručju.

Vraćali smo se nerado zbog rastanka s Klekom, ali smo se i veselili povratku među znanu lici. Ispunjeni ljubavlju, novim dojmoma, ohrabreni za svladavanje novih životnih prepreka, udaljavali smo se od vrha sluteći znanje Klekove riječi i osjećajući snagu dostojanstvenog klečkog ispraćaja. Negdje, u stijenama, ostavih stihove:

Stazama tvojim svjetlost je razlivena,
u šutnji stijena ponos se propinje.
Snaga ti se u očima ori,
nevinost u slapovima pada ti niz pleća.
Šaptom svojim pokleklu me dižeš,
ispunjavaš srce ljubavlju i životom.
U naručju tvom uvijek nova se radam,
i nježnosti puna, i spremna za borbu.
Hvala, Kleče!

Dok je nas i planina...

MIROSLAV AMBRUŠ-KIŠ

ZAGREB

Tamo gdje nas je više, uvijek je ugodnije i sigurnije. Ledenjački logor i ledenjački tečaj PSH imao je čvrst termin (od subote 24. srpnja do subote 31. srpnja). Ja sam bio malo manje čvrst kandidat za druženje, ali je zato bar volja bila tu...

To, pored moje osobne pehističke sklonosti (ili sklonosti smole da se dogodi baš meni), očito nije bilo dovoljno da u zemlji švicarskih satova upravo mojoj grupici pode jednako tako. Najprije, bilo je ljetovanje. Zapravo ljepši i perspektivniji dio moje obitelji je ljetovao, a ja sam se, kao pravi radni čovjek i planinar, obrao na moru u dva vikenda. Študio sam dane dopusta za brda.

Drugi vikend bio je koban. Po povratku preturao sam po milijunu stvarčica istovarenih iz automobila u stanu, ali putne isprave i torbica s njom — nigdje! Potom sam prekopao cijeli stan, tražio i na najskrivenijim mjestima (što li sam tom ne-prilikom sve otkrio da imam!), ali dokumenata — nigdje! Jedini zaključak: torbica s tim vrlo, vrlo važnim papirima nestala je nakon što je u kempu posljednji put videna na uobičajenom mjestu u automobilu. Je li bila krada ili nespretnost zbog koje su se te stvari našle na recepciji kampa, to neću nikada saznati. Uglavnom, sve je pronađeno, ništa nije nedostajalo, ali sam podosta kasnio već u startu.

No, krenuli smo. Srijeda 28. srpnja, prijepodne. U automobilu je, uz mene, najbolja supruga na svijetu i Krsto, odličan prijatelj, ali s jedinim planinarskim iskustvom: pješačenjem po Paklenici. Ružica se već prije godinu dana popela sa mnom i svojim bratom na Mont Blanc, a Krstu smo jedva navorili da krene i bar kuha juhu i kakao diveći se ledenjacima. Kada je krenuo, htio je više od toga. Mnogo više. No, to je ostalo tek da se vidi. Od najvažnije opreme nedostajale su mu samo dereze i cepin, pa su se te ambicije mogle oslanjati tek ako uspijemo sve to uzajmiti ili izračunamo da možemo kupiti od »unutrašnjih rezervi«.

Kako u planine često vodimo ljudе koji su nam dragi, a s nama idu prvi put, obično (i ne samo zbog njih!) idemo »edukativno-estetičarskim« itinerarima. Tako smo se dijeli Kamniškim Alpama iza Ljubljane, zaustavljanjem kod hotela u Gozdu počastili smo Špik i Martuljkovu grupu, u zadnjem dnevnom svjetlu naslućivali smo zupe Lienzer Dolomita. Svi smo vozači i smjenjujemo se za volanom. Zalim što ne vidimo ostalo iza Toblacha, Bolzana... Točenje benzina u Lunganu, uz drugo jezero kroz Locarno još jednom iz Švicarske u Italiju i natrag, preko Domodossole i Simplona. Dan i vibracijska bolest dugotrajnoga putovanja. Ipak, opuštamo se pretovareni jednotjednim »fasun-

gom« i opremom na ledima i u rukama na Gornergratu. Kamo ćemo? Na kuću Monte Rosa ili...? Dosta nam je putovanja. Skrasit ćemo se, bar noćas, na Riffelseeu.

Oko jezera — šatori. Oko šatora mnogo ljudi. Živahno nešto rade, mijesaju se. Očito, jedna grupa. Naši? Da, naši! Dobro, dakle, da nismo krenuli na dogovorenou mjesto, u kamp kod Mte Rose Hütte. Doista, voda tečaja i mnogi poznati već se muvaju oko šatora. Ne-tom su se vratili s uspona. Neki još pristižu. Žuti mi priča kako je solirao sjevernu stijenu Lyskamma i kako je solirajući u pristupu u pet minuta dva puta upao u dvije naoko bezazlene, ledenjačke pukotine i spasio se u posljednji čas jer je imao »isukane« cepin i bajlu. Dolazi i Jere. Nije izašao na vrh. Kao ni drugi. Vjetar je pri vrhu bio takav da je obarao ljude koji su se držali i za dobro pobodene cepine. A raspoloženje je odlično. Priča se nastavlja uz Jerkovu »športku vodicu« (instant kavu), nakon što smo zakucali svoj šator. Konačno stižu Zdenko i Nives. Ovaj prvi bio je najuporniji. Na tristotinjak metara zrakom do Dufourspitze s tečajkom je iskopao sklonište u snijegu nadajući se da će se domaći vrha, kada vjetar malko popusti, a to im je čini se, spasilo glavu. Helikopteri su toga dana često sa zloslutnim tovarima ovješenima o uže letjeli nad Zermattom...

Dogovorili smo se da mi ponesemo »Velebitov« cepin u Zagreb, a i neće dereze jer — svima je bilo dosta lošeg vremena. U jutro svi putuju. Doista, do srijede ni u Zagrebu vrijeme nije bilo sjajno već više od sedam dana. Četvrtak je bio ljepši od srijede, zalazak sunca je obećavao, a i nadanja su otoplila.

Petak u jutro. Šator okrenut vratima tako da se još iz vreća može vidjeti prvo sunce na Matterhornu, je promašaj. Kišica škropi po krilu. Ljenčarimo prebirući po rezervnim planovima, osim uspona na Monte Rosu. Kada smo izašli iz šatora, i ti planovi su otpali. Logor oko nas — prazan. Odoše, dakle, cepin i dereze u Zagreb s onima kojima je očito jutrašnja kišica posprešila pakiranje stvari za bijeg s ovog ukletog mesta. Dakle, samo da okusimo ledenjak. Krsto jako želi na kuću. Makar da tamo prespavamo pa da, ostavivši šator ovdje, kad nam se bude dalo, krenemo na vrh. No, vidjet ćemo...

Na ledenjaku se vežemo, uživamo u skutanju preko jasno definiranih pukotina, napasamo oči i dušu u tamnomodrim dubinama jezeraca u koja se slijevaju svi ledenjački potoci i kroz čija dna voda čarolijom teče daleko, mnogo dalje od prljavih (?) posljednjih najnižih izdisaja ledenjaka.

Kišica. Kao da neće dugo. Ipak, vratit će se. Ne izravno, ali ćemo za danas ipak odgoditi posjet kući. Natrag na istu obalu, tražimo stazu, a potom nalazimo i serpentinski prema objektu na Gornergratu. Kišica malo prestane, pa potom počne, svaki put malo jača. Na gornjih, posljednjih 200 visinskih metara dosadnog 600-metarskog uspona, već smo potpuno mokri. Srećom, naprtnjače su bile početnički pune. Nosili smo suhe rezervne komplete odjeće. Dok smo grickali »zlatom« plaćen mršavi kolačić, čaj i još ponešto, vani se sručio pljusak. — Proći će — tješimo se, a u pameti mi je kako se naš šator herojski ponio, jedini netaknut, prije tri godine na Grossglockneru. Redaju se pljusak i tišina, a mi se sušimo u apotekarski čistim toaletnim prostorijama. Ne žurimo se, jer koristimo i blagodat tople vode, te, osobito, fenomata za higijensko sušenje, sada kose, a u normalnim prilikama, opranih ruku. Preporoden uživamo u svemu — kolačićima, čaju i još ponečem — što smo »zlatom« preplatili. Sjećam se kada me ista takva kišurina prala od Oštarija do Skorpovca, a analognan, ali besplatan užitak sušenja imali smo uz ognjište u pustom Mliništu.

Jasno, zbog komercijalizacije ne mrzim planinu božanska osmjeha, niti zbog siromaštva patetično ljubim Velebit, sve je to planinarstvo. Pa i ljenčarenje uz netom otkrivene zemljake koji tu rade za dvije tisuće franaka mjesečno (uz stan i branu) tugujući za urbanizacijom i čudeći se da su tristotinjak metara viši od Triglava.

To ljenčarenje stajalo nas je najvjerojatnije da smo pomisili kako smo dobili susjede na Riffelseeu. Zapravo, jesmo, ali smo ih otkrili tek kada smo vidjeli da je »bijeli« šator uz jezero zapravo prokisla unutrašnjost našeg šatora plave tende. Ti susjadi, saznali smo poslije, bili su iz Čačka i od tada misle sve najgore o alpinističkim šatorima iz Cijela. Naš »heroj« iz logora pod Hoffmannshütte je ostarao. Gumice su se sasušile i popucale. Spašavamo što se da spasiti od mlačice u nepromočivom dnu. I, orni da pameću vratimo prirodi podmukli udarac, premještamo šator na »pametnije« mjesto.

Brus! Nismo sve ni prenijeli, vjetar je već sve nekoliko puta porušio. Šator je ozbiljno bolestan. Snižavamo ga, krilo učvršćujemo kamenjem. Ne pomaže. Naleti vjetra i kiše, s nama i svime pod platnima, tako su jaki da se savijaju aluminijске cijevi. Noć je uvelikoj, ali je još mnogo do jutra. Gromovi trešte u neku daleku točku. Može to biti samo Matterhorn. Svaki čas, tek što odahnemo, čujemo mrmorenje novog naleta vjetra i kiše. Pripremamo novu obranu. Čuvamo bubrege od mokroga platna podupirajući ga savijenim aluminijskim cijevima. Povremeno izlazimo iz vreća što više podsjećaju na dobro mokre spužve, da navalimo novi kamen na rub tende. Obično ne bismo pronašli kamen koji je do kritičnog udara držao platno na tlu. Jedva sam pronašao toga jutra i ledno kladivo čijim je rogom Krsto, kad je nestalo i posljednjeg kamena u

mraku oko šatora, prikucao tkaninu za tlo. Mokri do čarapa u cipelama, ipak smo se vraćali u mokre vreće, jer je i to bila neka zaštita.

Jutro se smilovalo upravo toliko da kupimo stvari, kamenjem pokopamo šator, zaboravimo na dio opreme što ju je vjetar »oporezovao« te noći, te krenemo na obližnju stanicu zupčaste željeznice. Pridružuju nam se Čačani. Kunu svoj novi šator, a zajedno s nama ne mogu prežaliti što nisu te noći, makar po oluji, došli u toplu, suhu i otključanu čekaonicu Gornergrat Bahna. (Pitanje je bismo li je našli, tješimo se).

Sunce je pržilo na Autostradi sunca kod Venecije. Vreće, vestoni, čarape i ostalo pušlo se na vrelini automobilskog lima. Natočili smo benzин, umili se i još ne dolazimo k sebi od toga što smo doživjeli te noći koja je završila zaledenom kišicom.

Na granici, carinici više nemaju snage da nas sažaljevaju. Dižu nam moral pitanjem na koje znamo da znaju odgovor, i da su isto čuli od mnogih koje su toga dana pustili ispod brklije: »Jesmo li se popeli«. Ipak, da smo, itko od trojke iz auta, imali ijednu suhu kropicu, maštanja o tome da se dan, dva zadržimo na Krnu, Kaninu ili bar Nanosu, bila bi realna. Ovakvo, kada su mi se i filmovi u kamjeri vlažni slijepili (ali, bilo je uspjelih slika!), moralio se kući. Pravo pod tuš, pa pod pokrivač.

...

U pondjeljak Krsto me pita, bez zafrkavanja: »Kamo ćemo ovog vikenda?« Zapravo, zašto mu se ovakva noć ne bi svijedela? Zaciđelo je bilo uzbudljivije nego da se, u idealnim uvjetima, popeo na vrh Monte Rose. A ono malo što je video dovoljno je da ga vrlo zarazi »planinarskom groznicom«. To je, ujedno, bila i jedina »patološka« posljedica ovog izleta.

...

I kada se pitam što je to što u meni tako privlači peh, ne znam odgovoriti. Svakako, bilo je mnogo grešaka bez kojih bi ovaj izlet bio udobniji, ali, zar bi doživljaji bili isti? Opet, greške povećavaju stvarnu opasnost, zbog čega se i drugi ljudi mogu uvući u nepotrebno izlaganje života i zdravlja, da bi, recimo, nas izvukli iz pogibli. Ali, tko je ijeđan izlet napravio bez ijedne pogreške? I je li uživao u njemu? Znam da će me ono nepredviđeno, osim ljepote, uvijek iznova vući u planine. I da će, tamo gdje mislim da se to doista može, neovisno što tko o tome mislio, sa sobom redovito voditi početnike. Ne samo zbog toga što ih već danas ima mnogo koji su mi zbog toga zahvalni.

Uostalom, i kada pišem o svojim doživljajima, radije pišem o svom »pehu« i »neuspjehu«. Vjerujem da je to zabavnije, ako već nije korisnije, od opisivanja nekog svog »uspjeha« o kojemu mi sve može ispričati netko tko je postigao isti »uspjeh«.

Vjerujem da ima još vremena da i o tome pišem. Uostalom, dok je nas i planina...

Zarobljenici Mont Blanca

CATHERINE GALITZINE

Tri tjedna bio je mladi francuski bračni par u snježnoj vijavici odrezan od svijeta. Tada se oboje odlučiše na posljednji zdvojni pokušaj.

Visoko u francuskim Alpama penjali su se Patricia i Herve Ranville prema sedlu Anterne. Njihove skije siktale su preko nedirnutog snijega. Bili su četiri godine oženjeni, a kako su bili oduševljeni skijaši, odlučili su se da na Silvestrovo skijaju na Mont Blancu i da na njemu postave šator. Te večeri postaviše svoj logor na visini od 1878 m i proslaviše Novu godinu juhom iz vrećice, rižom i čokoladom. K tome su pili vodu od snijega što su ga istopili na svojoj malenoj plinskoj peći. Onda se uvukoše u svoje dvostrukе vreće od gušćeg paperja, zaželiše jedno drugome sretnu Novu godinu i mirno zaspase.

Herve i Patricia bili su učitelji u departmanu Yvelines. Radosti skijanja otkrili su tek prije dvije godine. Za svaki izlet pripremali su se savjesno. Vozili su bicikl i trenirali planinarenje da prošire svoja pluća; provodili su jogu da nauče samodisciplinu; upotrebljavali su najmoderniju opremu i planirali svoje ture prema stručnoj literaturi.

Prvobitno su planirali četverodnevnu turu od Chamonixa preko vrha Le Buet i sedla Anterne do Sixta. Kako je najavljeno loše vrijeme, skratili su turu na dva dana i jednu noć na Mont Blancu. Pri odlasku iz Refuge du Tour, maloj kolibi blizu Chamonixa, pripovijedao je Herve čuvaru kolibe o svom novom planu.

Kad je Patricia ujutro na Novu godinu otvorila šatorsko krilo, primjetila je oblake na sedlu Anterne. Magla je lebdjela oko šatora. »Ne smijemo gubiti vrijeme«, reče ona i počne s pakovanjem.

Prijedoše sedlo, urediše vezove za odlazak i prodoše visoravan Anterne prema dolje. U podne prisili ih gusta magla da smanje tempo. Sad su se mogli orijentirati samo kompasom i mjerilom za visinu. Svakih 50 m provjeravao je Herve na karti svoju poziciju, da bude siguran idu li pravim putem. U 14 sati digne se na trenutak magla i omogući im pogled na stup dalekovoda visokog napona, koji se spominje u vodiču. »Sve je u redu«, izjavlja Herve. »Mi smo na pravom putu«. Kako se u Sixtu toga dana očigledno više nije moglo stići, odlučiše da svoj šator postave u blizini dalekovoda. Jedna noć više ili manje na brdu, to nije tako važno, pa imali su još hrane za dva dana.

Slijedeće jutro magla se razišla. Oni spakovaše svoje stvari i krenuše prema sjeverozapadu. Uskoro je obronak postao strmiji. Iznenada stigoše na rub okomite stijene. Bilo je jasno da su krenuli krivim putem. Vratise se do dalekovoda i krenuše ponovno, držeći se više lijevo — konačno stigoše opet do iste okomite stijene. Za novi pokušaj bilo je sad

prekasno. Morali su ovdje, gdje su bili, opet postaviti šator i prenoći.

Slijedeći dan popeli su se opet do dalekovoda. »Ovdje«, uvjeravala se Patricia, jer je tako u vodiču bilo navedeno — »ruta mora voditi negdje ulijevo«. Herve joj upadne u riječ: »Pogledaj, ovdje tragovi skija!« Nasmijali su se i pojurili. Ali su uskoro spoznali, da su to tragovi njihovih skija. Patricia se spusti u snijeg. Beskrajna bijela krajina dje-lovala je iznenada prijeteći. Četiri dana bilo je oboje na putu i sad su prviputa bili zabrinuti.

Treći put odvezli su se s naporom nazad do dalekovoda i postavili šator na mjesto, gdje im se činilo da je najmanja opasnost od lavina. Prijeteći oblaci gomilali su se na nebu i počeo je u velikim pahuljcima padati snijeg. »Morat ćemo se na nekoliko dana priviknuti na loše vrijeme«, reče Herve.

Na sreću su dan prije počeli smanjivati dnevne obroke hrane. Imali su još uvijek malo plina i hrane za 5000 kalorija. Ako se od sada ograniče na 500 kalorija dnevno za svakog, mogli bi još pet dalnjih dana izdržati. Ali slijedeća četiri dana i noći padao je snijeg bez prekida. Napuštali su šator samo još da bi s njega pomeli snijeg. U krugu oko njih spuštale su se lavine kao grmljavina. Polako ih je zahvaćala panika. Prepolovili su još jednom već reducirane obroke. Počela ih je hvatati vrtoglavica, a pred očima im je često postalo crno.

8. siječnja prestala je snježna vijavica. Oko 9 čuli su neki helikopter. Herve zgrabi svoj crveni kaput, mahaše s njim kao lud derući se: »Halo! Halo!« Ali se helikopter izgubi iza sedla. »Pa to ne smije biti istina«, reče Herve razočarano. »On nas nije vidiо«. Kasno poslijepodne primijetili su drugi helikopter, ali je bio još dalje nego prvi.

Slijedeće jutro bilo je opet sunce. Ako od nikog ne stigne pomoći, mislio je Herve, morali bi oni put, s kojim su došli, slijediti do početka. Ali u tom momentu bilo bi nerazumno krenuti. Snijeg je bio oduševio suh. »Znaj, Pat«, reče Herve, »ovdje se u brdimu ne prestaje tako lako s potragom. Oni će sigurno opet doći«.

Patricijini roditelji prijavili su 5. siječnja kod gorske službe u Chamonixu nestanak ovo dvoje skijaša. Kad je žandarmerija pitala čuvara kolibe, kod kojeg su oboje stanovali, ovaj je bio zaboravio, što mu je Herve rekao o promjeni rute. Sjećao se samo da su oboje htjeli poći u predio vrha Le Buet. Kad je prestala snježna vijavica, pretražila je žandarmerija na skijama i iz zraka čitavu regiju. Pri tom su preletjeli i sedlo Anterne, ali zbog dalekovoda nisu mogli letjeti nisko. Tako skijaški par nije bio pronađen.

Prolazio je dan za danom pa se ekipi za spasavanje činilo nemogućim da su traženi

nakon deset dana snježne vijavice i pri -25°C još živi. 11. siječnja prestalo se privremeno s traženjem zbog lošeg vremena. Roditelji su obazrivo bili pripravljeni na najgore.

Slijedeći dan, 12. siječnja, pomirili su se Patricia i Herve s mišljem da je traženje prestalo. Prošlo je četiri dana kako su vidjeli helikoptere. Od tada nije više nikakav šum prekidao tišinu gorskog svijeta. »Ako si sami ovdje ne pomognemo«, reče Patricia, »onda smo gotovi«. Nakon mnogo premišljanja privolio je Herve, da ostatak hrane — malo sira i lešnjaka — pojedu i onda podu tražiti pomoć. Herveu nije bilo dobro pri pomisli da pode sam. Ali se onda i protiv svoje volje ipak uputi na težak uspon do sedla Anterne. Nakon tri i pol sata prešao je upravo 300 m. Tada primijeti nove oblake koji su nagovijesili snijeg. Zato se vrati u šator.

»Neću da umrem«. Slijedeće jutro bio je njihov šator zatrpan s 50 cm novog snijega. Kad je Herve ove večeri skinuo cipele i čarape, bio je njegov nožni palac plav, smrznut. Bilo je malo toga što bi mogli učiniti protiv smrzavanja. Trebalо je svakako piti mnogo vode, ali je njihova posljednja malena boca za plin bila već napola prazna. Silio se da pojede malo snijega, iako je znao da tako smanjuje svoju tjelesnu temperaturu. Prijе spavanja pojeli su svako po jednu grožđicu.

Kad su ponovno dva dana zbog snježne vijavice morali ostati u šatoru, smatrali su se izgubljenim. Gledali su sabrano smrti u oči, pisali su oporučku i oproštajna pisma. Ipak se tada pobunila Patricia. »Ali ja neću da umrem!« Herve joj je pomagao da se sa joga vježbama opet umiri, pa su konačno zaspali.

Slijedeće jutro odluči Patricia: »Neka vrijeme bude kako god hoće, mi sada idemo.« Nisu imali što izgubiti. Zar nisu već bili kao mrtvi? Trebalо im je četiri sata da se obuku, da rastave i slože šator i zavežu prtljagu. Konačno su se oko podne usudili, unatoč snježnoj vijavici, na povratak u pravcu Chamonixa. Kretali su se kao dva robota.

Vodenim samo kompasom i visinomjerom, vozili su se oboje tri dana. Četvrtog jutra puhalo je vjetar jakim udarcima od 120 km na sat i više nisu mogli naprijed. Vidljivost bila je jednaka nuli. Kad su ležali u vreći za spavanje, pitali su se gdje bi se mogli nalaziti i kako dugo će još šator izdržati udarce vjetra. Herveove noge otkravile su se u toplini vreće za spavanje, pa su bolovi bili nepodnošljivi. »Pat, razgovaraj sa mnom«, molio je on. »Nemoj prestati s razgovorom.« Dvanaest sati opisivala je Patricia izmišljene gozbe, govorila recepte i sve što bi Hervea odvratilo od

njegovih bolova. Slijedećeg jutra digla se magla s brda kao zastor na pozornici i omogućila vidik na jezero Anterne. Herveova navigacija bila je točna!

Odlučiše da se popnu još 200 m više do sedla Anterne. Dok su se spremali, pala je Patricia triput u nesvijest. Kad su napokon četiri sata kasnije krenuli dalje, srušio se Herve nekoliko puta odmah na početku. »To nećemo ostvariti«, mrmljao je. U svojoj zdvojnosi htjeli su opet postaviti šator. Ipak nekako smogli snagu i podoše dalje.

Sest sati penjanja, kao mōra, doveđe ih na visinu sedla. Odanle su se vozili još 200 metara u pravcu Chamonixa do planinarske kolibe — ali je ona bila daskama zagrađena. Pokušavali su sa svojim cepinima otvoriti prozore, ali nisu mogli. Iza prozora bili su željezni kapci. Stoičkom ravnodušnošću postavili su posljednji put svoj šator. Sutra će stići u kakvo selo — ili umrijeti.

Slijedećeg jutra opet su krenuli. Morali su proći kroz uski klanac, na čijim stranama su visjele mase snijega što su se svakog časa mogle urušiti. Bilo je nerazumno kroz njih proći, ali je to bila njihova posljednja šansa. Svaki put kad se je jedan od njih srušio, trebalо je skoro pola sata, da bi se podigao. Bez obzira na glad, žeđu i боли, vukli su se naprijed, nošeni valom čvrste nade.

Oko 17 sati 22. siječnja ugleda neki prolaznik, koji je dolazio iz sela Le Mont, dvoje neobičnih, kao kosturi omršavljelih skijaša. Požuri im se ususret i upita ih: »Jeste li vi možda ono dvoje što su ih tražili?«

»Da, ja mislim«, izusti Patricia, »da smo to mi.«

U bolnici u Chamonixu liječili su Patricijine i Herveove smrzotine. Morali su Herveu amputirati sve prste na nogama. On je u tih 22 dana izgubio 15 kg na težini, Patricia 12 kg.

Trajalo je šest mjeseci dok su se opet oporavili. Uskoro je obima bilo jasno zašto su pravac puta za Sixt promašili. Podaci u alpskom vodiču bili su nepotpuni i zavodili u bludnju.

Za sve planinare je doživljaj dvoje mladih Francuza ostra opomena i pouka. Zahvaljujući prvaklasnoj opremi, opreznom gospodarenju sa hranom i njihovoj nepokolebljivoj volji za životom, izdržali su mnogo duže nego bi se to moglo očekivati.

Preveo iz »Das Beste« (travanj 1982)

Valent Hofer

Na Sevanu u Armeniji

TOMISLAV ĐURIĆ

VARAŽDIN

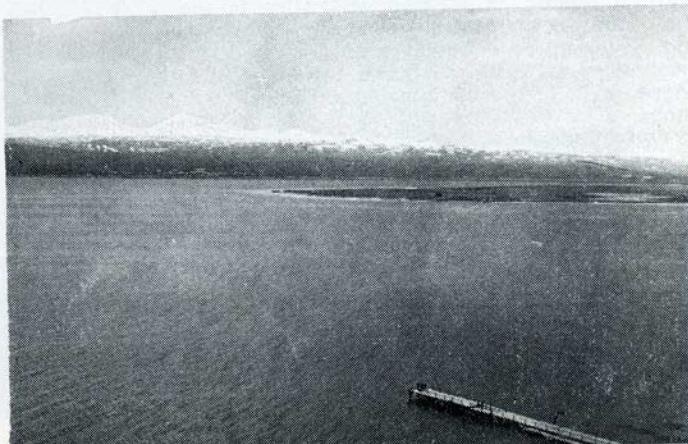
Jedna od najstarijih zemalja na svijetu i jedna od najviših zemalja na svijetu je Armenija. Dok mnogi narodi nisu ni postojali, Armenci su još prije naše ere formirali svoju naciju na visokom i velikom planinskom prostoru koji je obuhvaćao teritorij između Irana, Male Azije i Kavkaza. Slijedom povijesti smanjuje se armenski teritorij i izvodi se nečuveni genocid nad ovim narodom, koji je kulminirao u novije vrijeme, krajem prošlog i početkom ovog stoljeća. Tako je na primjer 1896. godine na području Armenije u Turskoj poklano 50.000, a osakaćeno 100.000 Armenaca, te uništeno 8000 armenских naseљa. Završna i tragična bilanca zabilježena je 1915. godine, kada su Turci prilikom preseđenja Armenaca u pustinju pobili 300.000 ljudi, dok je od napora i bolesti 300.000 pomrlo, a oko 400.000 moralno prihvatište islam. Oko 200.000 pobjeglo je pokraj Ararata u carsku Rusiju. Bio je to kraj armenских stradanja, jer su ubrzo 1920. godine dobili svoju državu, svoju republiku u okviru SSSR-a.

Iako su nekoć golemu teritoriju povijesnim slijedom događaju morali suziti na ciglih 30.000 km², Armenci nisu zaboravili svoje zemlje što su sezale sve do jezera Van u zemlji zvanoj Haistan. Pojedini predjeli grada Erevana, glavnog grada republike, nose zemljopisne nazive nekadašnjih teritorija, planina, jezera ili rijeka, dok se planina Ararat, koja se tako lijepo vidi iz Erevana, nalazi u grbu ove zemlje. Istina, ovu biblijsku planinu dijeli od Armenije turska granica, ali je on neizbrisiv simbol i vječno bdiće nad armenском zemljom. A to što je odijeljen državnom granicom ne smeta odviše, jer je visoki Ararat toliko dobro vidljiv, nadovhvat ruke. Za razliku od padina prema Iranu i Turskoj, njegovi armenski obronci iskićeni su zelenilom i cvijećem, a ne pustinjskim

pjeskom i hladnim stijenama. Zabilježena je anegdota u povodu stavljanja Ararata u grb Armenije. Turci su prosvjedovali, jer Ararat nije na teritoriju SSSR-a odnosno Armske SR, a Sovjeti su im na to odgovorili: »Pa i mjesec je u vašem grbu, a nije na vašem teritoriju.«

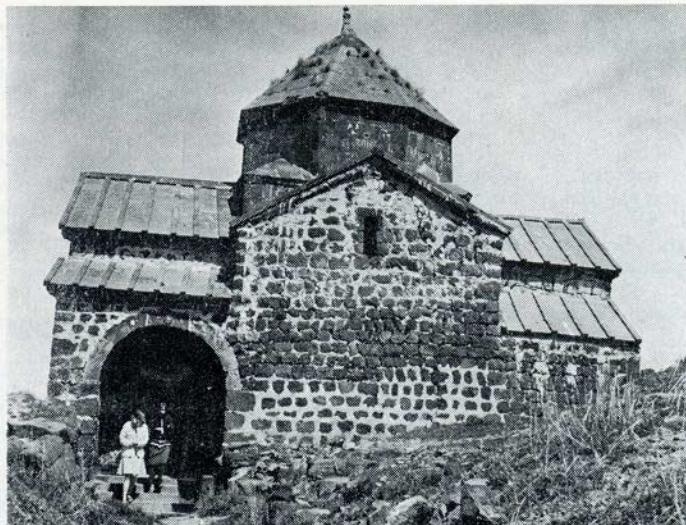
Planinska zemlja Armenija, predivna, prelijepa, s prirodnim i kulturnim spomenicima, na kojima joj može svijet zavidjeti, ima i predivne ljude. Poznavatelji armenskog duha kažu da je u današnjim Armencima sažetak velikog duhovnog bogatstva što su ga akumulirali kroz tolike milenije svoga postojanja. I kada se takvo bogatstvo stavi u službu domovine, onda ta domovina mora prosperirati.

Danas je Armenija raskošan vrt u kojem se živi dobro, ali opet nekako drugačije, posebno, na »armenski način«. Treba doći i vidjeti. A to znači preletjeti tisuće i tisuće kilometara preko Moskve za Erevan. Gostoljubivi domaćini će vas upoznati sa svojom zemljom i obići ćeće sve što vrijedi vidjeti. U nizu tih vrijednosti posebno impresivan doživljaj predstavlja posjeta najvišem tako velikom jezeru na svijetu — jezeru Sevan. Ovaj dragulj armenske prirode nalazi se na visini od gotovo 2000 metara i obuhvaća površinu od 1416 km². Uokviruju ga još više planine, s vrhovima pod snijegom, što ostavljuje odraz u plavoj jezerskoj vodi. Nekada, ne tako dugo, prije dvadesetak godina, jezero je bilo veće i više za 27 metara. Nažalost, i ovdje je priroda platila danak modernom razvoju. Kako je Armenija siromašna vodom i energijom, proširen je svojevremeno odvod iz jezera i na njegovoj izvorišnoj rijeci Razdanu sagrađeno šest brana za električne centrale i više umjetnih jezera, te se voda počela koristiti za navodnjavanja, vodovode i sl. Ravnoteža se ubrzo poremetila i jezero je pri-

Sevansko jezero

Foto: T. Đurić

lično splasnulo. Uvjerili smo se u to na očigled. Nekadašnji Sevanski samostan, koji je danas sačuvan u crkvicama Arakeloc (crkva Apostola) i sv. Karapete gradenim u IX. st., bio je prije na otoku. Sada se do tog kompleksa stiže kopnom.

Sa Sevanskog samostana pruža se lijep vidič na jezero i planinske masive što se gube sve tamo do Kavkaza. I na ovom mjestu nameće se ponovo armenska mudrost i kultura. Izbrali su za svoj život tako impresivne krajeve, koji su i danas fenomeni prirode. Gledam na južnom zidu crkve Arakeloc urezan natpis s godinom 814. Već tada su bili kršćanski narod i graditelji. I upravo tu na Sevanu sagradiše takav kompleks povezujući dar duha i prirode.

Ali ljudska ruka je zadrhtala onog trenutka su se vode Sevana spustile potaknute neprirodnim putom. Sevan je počeo gubiti vodu, mijenjati pejzaž, narušavati skladnu prirodu. Iako se greška nije mogla ispraviti, mogla se barem popraviti. Započeo je grandiozan pothvat izgradnje najvećeg tunela na svijetu, dugog 48 kilometara, kojim je trebalo donijeti vodu Sevanu. Prošle godine tunnel je završen, a Sevan spašen od daljnje siromašnja. Tunelom stiže voda iz rijeke Arpe, koja teče susjednom, malo višom dolinom.

Opraštamo se od Sevana, krećemo dalje prema Kavkazu, ali prije nego što ćemo ostaviti ovu predivnu zemlju, još jedno iznenadjenje prirode. Autobus staje kraj brda opisđijana. Ne vjerujemo svojim očima. Poludragi kamen leži ovdje razsut na sve strane, od malih komadića do velikih gromada. Majčica zemlja bila je ovdje još jednom darežljiva i iz svoje utrobe izbacila milijune tona vulkanskog stakla, crnog opisđijana, tog traženog kamena. Armenci se smješkaju, a mi

ne vjerujemo da je slobodno zahvatiti pregršti tog kamena, napuniti džepove, a neki pokušaše i torbe. Podsjetiše nas ipak da će previše kamenja opteretiti kovčeve i izazvati znatiželju aerodromskih vlasti i carine.

I na kraju oproštaj. Uskoro će Azerbejdžan. Autobus se zaustavlja, armenski prijatelji vade bocu izvanrednog konjaka »Ararat« i časte. Pri tome, da bi sve završilo u stilu glasovitog »Radio Erevana«, pričaju: Pitali su radio Erevan zašto je Churchill tako dugo živio, a radio Erevan je odgovorio: Zato, što je bio armenski konjak!

Nastavljam svoja kavkaska krstarenja po Gruziji, još više obogaćen novim saznanjima o iskonskom životu, o ovim drevnim narodima koji su od Noe do danas zadržali svoj identitet, svoj prostor, ovdje ispod Ararata, na Kavkazu, zaista na »pupku svijeta«.

Glomazni »Iljušin« guta prostranstva. Mnogi putnici će za Zapadnu Evropu! Da, vraćaju se Armenci u Pariz, London, ispunivši svoj nacionalni zavjet: posjetiti »majku Armeniju«, čiji golemi spomenik bdije nad Erevanom, pokloniti se sjenama mrtvih Armenaca nad zajedničkim spomen-obilježjem na periferiji grada u sklopu parka, gdje gori vječni plamen i odzvanja žalobna glazba armenских nota. Na ovoj spomen kosturnici, na vijencima cvijeća, šarene se nacionalne zastavice zemalja širom svijeta u kojima danas živi gotovo polovina svih Armenaca.

I opet Ararat ostaje iza nas, velik, veličanstven sa snježnim šeširićem na vrhu, s oblačićem oko njega kao aureolom. Ostaje Ararat na ovoj iskonskoj tromeđi drevnih civilizacija, stalnih sukoba, bilježi prošlost i dočekuje budućnost. Armenija je pod zaštitom te goleme snage ostala drugovati s planinom.

Brundo se zaustavio na vrhu 1714 m

ANTE RUKAVINA

GOSPIĆ

— Čija je to bila ideja da se jedan velebitski vrh nazove po Petru Zoraniću? — upita me iznenada Sime Balen u razgovoru u kojem je dominantna tema bila Velebit i njegove zanimljivosti.

— Moja! — odgovorim iznenaden tim pitanjem, jer je prošlo skoro desetak godina od tog događaja.

— E, čestitam. To je bila prava ideja. A kad već govorimo o tom ipak bi trebalo još nešto učiniti. Tu je i Nazor. On je pisao puno o našoj povijesti, velik je bio književnik, a da i ne govorimo o Nazoru kao državniku. I njemu je Velebit bio često inspiracija. Trebalo bi to negdje doći do izražaja i na velebitskom prostranstvu.

Ova mi se Balenova ideja usjekla u pamet i povukla za sobom pitanje: gdje i kako je ostvariti? Prebirao sam po sjećanju neimenovane velebitske vrhove i to one najviše u južnom Velebitu. Onih nižih vrhova bez imena bilo je puno, ali ovaj put nisu dolazili u obzir za imenovanje.

Misao se zaustavila na Vaganskom vrhu, najvišem velebitskom visu, na koji se uvijek željno dolazi i ozivljavaju sjećanja na prošle dolaske. Gledajući s njega prema jugoistoku, kamo se proteže niz poznatih i najviših velebitskih vrhova sve do Sv. brda, može se opaziti da južno od Segestina (1725 m) i južno od

staze VPP na prostoru od oko 1 km² postoji skupina od pet bezimenih vrhova viših od 1700 m, od kojih je srednji triangulacijska točka visine 1710 m. Dva su bezimena vrha sjeverno od ove točke, a dva su jugoistočno. Prema specijalnoj karti mjerila 1:50.000 iz godine 1930, dopunjenoj godine 1959, sekcija Novigrad 1, nijedan ovaj vrh nije viši od 1720 m, ali su svi bezimeni.

Ni dalmatinski stočari za njih nemaju stalnih imena. Ni dva se čovjeka ne mogu složiti u njihovim nazivima. Zovu ih i Zeleni vrh, i Goli, i Kuk, Kukina, Kameni, Stina ili Brdo, pa se nekadašnji pravi nazivi, ako su uopće postojali, neće više nikada ni saznati.

Ipak, u toj skupini jedan je vrh imenovan godine 1979. kada su ga dana 21. listopada članovi PD »Paklenica« iz Zadra nazvali »Liburnija«, po imenu prvog planinarskog društva osnovanog u Dalmaciji, u Zadru godine 1899. Inače, taj naziv potječe iz razdoblja prije nove ere kada su u sjevernoj Dalmaciji i jednom dijelu Like živjeli Liburni, čuveno ilirsko pleme.

Zato su se u mislima ispreplitali svi ti vrhovi, ali se nije moglo otkriti koji je od njih Liburnija, jer se to baš ne može zaključiti iz kratka članka D. Perića »Bezimeni velebitski vrh dobio ime Liburnija« (NP 11-12/79). Gledajući zemljopisne karte činilo se da je iz-

Brundo (1714 m)

Foto: A. Rukavina

među ovih pet vrhova najviši onaj koji je najbliži Vaganskom vrhu i izdiže se točno zapadno od Zapadnih malovanskih stanova i iznad staze VPP. To je golem i runjav stozac, obrastao bujnom zelenom klekovinom, borom krivaljem, iz kojega se pomaljaju stjenovite pruge i vrh od izbijeljena kamenja. Moglo se pretpostaviti da su Zadrani imenovali baš ovaj vrh, osobito ako su uočili skicu dr. Zdravka Lorkovića u Hrvatskom planinaru br. 11/1937, gdje se za taj vrh navodi visina 1714 m, a za treći gledajući s Vaganskog vrha već spomenuta visina 1710 m, dok drugi vrhovi u ovom nizu nemaju oznake visine pa se može pretpostaviti da su niži od ova dva spomenuta. Ovu skicu prenosi i vodič »Velebit« dr. Ž. Poljaka godine 1969.

Cinilo nam se da bi bilo šteta da su Zadrani nazvali imenom Liburnija vrh najbliži Vaganskom, jer je bilo prikladnije da taj vrh dobije neko ličko ili domaće ime, a da su Zadrani imenovali neki južniji, Paklenici bliži vrh.

S nadom da je vrh 1714 m ostao neimenovan sinula je ideja: prvi u nizu ovih neimenovanih vrhova gledajući ih s Vaganskog vrha, onaj skoro pravilni stožac, mrk od tamno zelene klekovine, neka se nazove Brundo!

Primicao se Dan mladosti i 10-godišnjica imenovanja Zoranića. Može li se za nekoliko dana sve prirediti da se ostvari ova ideja? Može! Članovi su se PD »Visočice« iz Gospića brzo složili s predloženom idejom i odmah je počeli ostvarivati. Napravljen je pečat, metalna kutija i osiguran prijevoz vozilom radne organizacije »Šumarstvo na kršu« (bivše Sumarije Gospić) sve do Bunovca, odakle je najbliži pristup spomenutom predjelu.

No, još je uvijek postojala nedoumica koji će biti vrh. Zaista bi bilo šteta ako su Zadrani nazvali Liburnijom onaj nama najbliži vrh, jer on nekako po svom položaju i blizini Vaganskog vrha više pripada Ličanima. Zato moramo obići sve vrhove u tom nizu, da ne stavimo našu oznaku na neki »tuđi« vrh.

Osvanuo je 25. svibanj 1982. Oblačan dan ali bez padavina dozvoljavao je odlazak, no nije obećavao šire vidike. Ipak moramo ići, pa grmjelo ili sijevalo. Ubrzo smo po priličnoj šumskoj cesti bili na Bunovcu. Ovdje su velike hrpe snijega govorile da u planini proljeće još nije ni počelo. Kratko razgledavanje otvora ponora i uzimanje vode iz potoka koji se gubio u dubini, nije nam odnijelo puno vremena. Ubrzo je strm uspon prema Zapadnim malovanskim stanovima postao klizanje po snijegu što je posve pokriva stazu, no kako smo pravac dobro poznavali nije nas mogao sprječiti da po gusto magli za jedan sat dođemo u Cesarovu dolinu i malo se odmorimo u zapuštenim kolibama Zapadnih malovanskih stanova. A zatim opet po snijegu prema zapadu, prema vrhu 1714 m na prijevoj između njega i nešto nižeg vrha s njegove jugoistočne strane. Napredujemo preko vršaka klekovine koja je

ovdje izrasla za visinu čovjeka, ponekad propadajući u snijeg do vrata. Na prijevoju skrećemo desno po hrbatu na kojem je manje snijega i za čas smo na vrhu. Nigdje nema nikakvih tragova ni oznaka. Dobro je. To će biti naš Brundo! Ipak, moramo obići sve ove nepoznate vrhove da vidimo gdje je Liburnija, kuda ide staza prema njoj, i uopće da obidemo svih ovih pet vrhova koje rijetko dotakne ljudska noge. Upravo sad su nam svi pred očima, jer su se i oblaci malo razmakli.

Prema moru i udaljen nekoliko stotina metara od nas, malo je niži slijedeći vrh sa stavljen od nekoliko kamenih gromada. Do njega stižemo preko malena prijevoja skoro potpuno prekrivena klekovinom. Ni na njemu nema nikakve oznake. Nastavljamo kroz klekovinu prema dvadesetak minuta udaljenom i ne baš izrazitom vrhu. Tu nas čeka iznenadenje: natpis Liburnija i oznaka visine 1710 m, ali i planinarske oznake koje vode prema slijedećem vrhu, četvrtom u nizu koji obilazimo. Taj je vrh u stvari malo istaknutija točka u uskom kamenitom grebenu, udaljena od vrha 1710 m oko desetak minuta hoda kroz nisku klekovinu. Konačno, na tom je vrhu kutija s pečatom, metalna pločica s oznakom visine 1719 m i natpisom Liburnija. Nekoliko minuta istočnije posljednji je vrh ove skupine, najistočniji je, ali i najbliži Malovanskom jezeru. On je bez ikakve oznake i približno iste visine kao Liburnija, zato se vjerojatno i on ubraja u Liburniju. Vidimo da s njega treba prijeći nekoliko vrtača do Malovanskog jezera i Istočnih malovanskih stanova. U vezi s ovom činjenicom trebat će u eventualnom 3. izdanju vodiča »Planine Hrvatske« izmijeniti nekoliko rečenica u poglavlju 758, jer se mora uzeti u obzir i opisati i vrh Brundo te njegov odnos prema već opisanim lokalitetima.

Moramo natrag. Najlakše je vratiti se preko dviju vrtača koje su smještene između ovih pet navedenih vrhova da dosegnemo naš vrh, našega Brunda. Više nam ga nitko ne može oteti. Ubrzo na njemu miješamo beton i učvršćujemo kutiju s pečatom i — promatramo dačale bi bio najzgodniji prilaz. Označivati ne možemo ništa jer nam orkanska bura zaustavlja dah i ometa svaki pokret. Zato ni od krčenja staze ovaj put nema ništa.

Bura je tako jaka da nam ometa i onaj največaniji trenutak: čitanje Odluke o imenovanju vrha. Mislimo da to i nije toliko važno jer je njezin tekst ionako dijelak našeg sva-kidašnjeg htijenja i slika ovog predjela koji gledamo oko sebe:

Proslavljujući Dan mladosti godine 1982,

podsjecajući se na to da je naš veliki pjesnik Vladimir Nazor u svom djelu »Medvjed Brundo« opisao vjekovnu borbu našeg naroda za slobodu baš na ovim velebitskim prostranstvima i

uobičavši činjenicu da južnovelebitski vrh nadmorske visine 1714 m nema imena u na-

rođnoj predaji, niti u knjigama i kartama, planinari Planinarskog društva »Visočica« iz Gospića odlučili su da se doneše slijedeća

ODLUKA

Južnovelebitski vrh nadmorske visine 1714 metara, južno od Golića, zapadno od Zapadnih malovanskih stanova, sjeverno od Liburnije i istočno od vrha nadmorske visine 1568 metara, od danas se naziva B R U N D O.

Na Vrhу Brundo, 25. svibnja 1982.

Planinarsko društvo
»Visočica« Gospic

Iako su nam se skoro sledile ruke i ukočila lica od hladnoće, radosni smo zbog toga što velebitska točka na zemljopisnoj širini $44^{\circ} 21' 31''$ i na zemljopisnoj dužini $15^{\circ} 30' 56''$ od sada ima svoje, nama tako blisko ime.

Spuštamо se prema stazi VPP kroz gustu klekovinu i snijeg više plivajući nego hodaći. Nakon pola sata na Vaganskom vrhu gdje također učvršćujemo betonom drugu kutiju s pečatom. A zatim hitro prema Štirovcu, prolazeći preko brojnih snježnih površina koje na puno mesta pokrivaju stazu i oznake. Ipak, netko je prošao nedavno kroz snijeg. Tko, vidjeli smo na Strugama. Tu su već pasli dalmatinski konji. Ove su ih godine morali dognati prije uobičajenog izdizanja

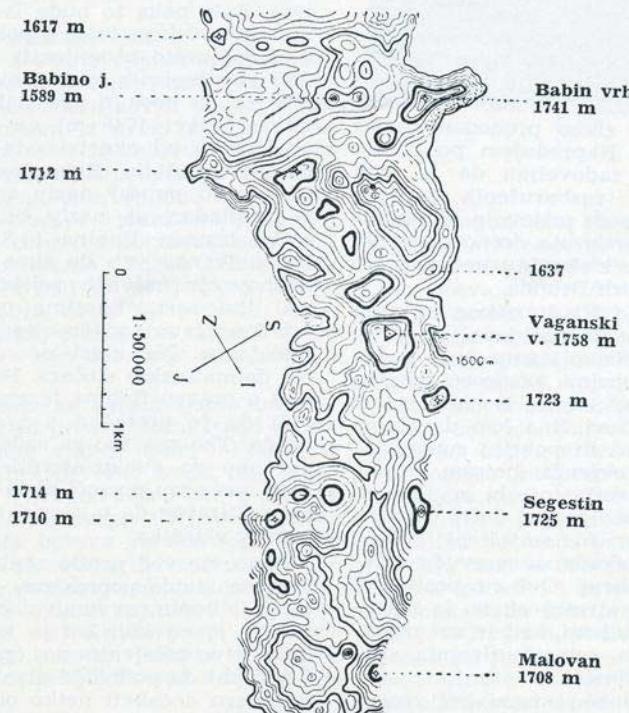
blaga, jer je izuzetno hladno proljeće i suša u Dalmaciji onemogućila rast trave. Konji su ovdje sami. Koriste vodu od otopljenja snijega, a kako su se Struge lijepo zazelenjene, konji će ovdje sa zakašnjelim proljećem dočekati izdizanje ostale stoke i pravo ljetо.

* * *

Prolazili su tjedni. Nikako naći vremena za konačno uređenje staze do Brunda. Bili su predviđeni dani 3. i 4. srpnja 1982, ali je tih dana održan u Gospiću Slet planinara poštara Jugoslavije i trebalo je organizatorima biti na pomoći. Kako je dolazila sezona izleta i obilazaka Velebita, nije bilo zgodno da se ne zna za Brundo, kad je to već objavljeno i u dnevnom tisku (Vjesnik 2. VI 1982.).

Zato treba otici slijedećeg petka do Štirovca, a drugi dan, u subotu 10. srpnja neka буде radna akcija na Brndu. Tada nastаše problemi. Nitko nema vremena. Miloš mora izraditi neku važnu ekspertizu, Perica ima sjednicu radničkog savjeta, Pjer neodgodive poslove, Pavao je dežuran, Dani dolaze gosti, Mišo ima važne poslove u vikendici na Cubrića jezeru, a Andrija se na sve poruke nije javio. Pa, kad je već tako onda idem sam.

Za dva sata stigao sam od podnožja na Čorinu prošinu neposredno ispod Doma pod Štirovcem, natovaren naprtinjačom, bojama i alatom. Tu sam prije nekoliko godina od kamena veličine dječje glave složio riječi DOM

Skica okoline Vaganskog vrha iz članka Z. Lorkovića »Najviši vrh Velebita« u Hrvatskom planinaru broj 11/1937.

i PAKLENICA i uz njih strelice da se prolaznici lakše snađu u noći i magli. Poslije je netko od toga kamenja složio riječi: Druže Tito mi ti se kунемо. Uz taj natpis drugo sam jutro, još za mraka i posve sam, krenuo prema Marasovcu i Brundu. Tama se je zajedno s maglom razvlačila po dolovima, a sunce se još nije pomolilo iz najviših velebitskih vrhova. Po koji nogom odgurnuti kamen zaigra na stazi i to je jedini zvuk u ovoj ranoj zori. A Velebit:

Div Velebit spava ispod rosnih zvijezda.
U snu svome tvrdom ne sluti, ne znade,
Koliko sad krije vrela, legla, grijezda,
Usred prama gustog i zelene brade;
Ne osjeća što se sve po njemu kreće,
Ne osjeća krv što mu žilam teče.

(Vladimir Nazor: Medvjed Brundo)

Konji sa Struga sad su na Oglavinovcu gdje je više vode i paše. Izdižući se iznad Marasovca napredujem prema suncu što se sneno pomalja iz jutarnje sumaglice donoseći novi dan. Usput u sebi parafraziram poslijeratnu pjesmu:

Ko sunce u zoru sloboda se rađa,
Hrle planinari preko vrhova.

Ubrzo ostavljam iza sebe i Babin vrh, i Babino jezero, i Vaganski vrh, sve više razmišljajući o tome gdje će biti najpogodnije mjesto za prilaz na Brunda. Sa sjeverne strane nije pogodno. Preostaje ona mogućnost sa strane Zapadnih malovanskih stanova odakle smo se već jednom uspeli, ali onda po snijegu. Nadam se da negdje postoji kakav stari prilaz sa staze, koja je sada staza VPP, u vrtače iza Brunda. I zaista. Na stazi VPP s lijeve je strane nevelika stijena, a s desna nekadašnji, ali sada slabo prohodan prolaz zakrčen klekovinom. Napredujem po njemu s koraka na korak zadovoljan da se ipak može zaobilaznjem razbarušenih grmova klekovine izdizati sve do prijevoja jugoistočno od Brunda. A s prijevoja desno po hrptu i djelomice kroz nižu klekovinu već se puno lakši prilazi na sam vrh Brunda.

Dan je već odmakao. Nigdje nikog, ni traga nekom živom Brundu da posvjedoči kako je naš izbor bio dobar. Samo lagana bura u valovima struji po obroncima raznoseći ostatke oblaka preko planine. S vrha Brunda svi se najviši velebitski vrhovi čine kao da su na dohvati ruke. Ponekad ih pokrije sumaglica, ali ih sunce ubrzo ovjenča ljetnim žarom. Prema jugu je Liburnija, njezin se kameni greben jasno ocrтava preko dviju vrtača. Upravo ovako kako su smješteni vrhovi Brundo i Liburnija nekada su se ovuda sučeljavali Japodi i Liburni. Ovi su posljednji prodirali s juga u unutrašnjost, no iz kasnijih razdoblja naše povijesti, kad je već nestalo i Japoda i Liburna, ostao je Brundo, simbol našega otpora tudinu.

Malom pilom lako se i brzo krči staza. Bit će prilično široka i dobro vidljiva, jer se klekovina dade brzo prepiliti. I označivanje se odvija brzo kad je staza utvrđena i očišćena. Na kraju, izmjерit ću cijelu stazu, eto zato

da se znade i točna udaljenost Brunda od staze VPP, da oni koji dolaze iz daleka i nose u nogama umor mnogih vrhova i prijevoja ne klonu pred usputnom napasti novooznačenog vrha i njegova pečata, pa da znaju da ga mogu osvojiti za dvadesetak minuta uspona. Ubrzo utvrđujem da je staza od vrha do prijevoja dugačka oko 150 m, a silaz do staze VPP još dalnjih 130 m, sve skupa oko 280 m. To ne bi trebalo predstavljati velik napor za vlasnike visinskih dnevnika, a za uzvrat otvorit će im se novi vidici na najviše velebitske vrhove.

Ostavljam Brunda. Njegovo će ime sada zauvijek čuvati vječnu stražu iznad ovih vrtača i vrhova. Čuvat će je i onda kad nikoga ne bude na obzoru, baš nikoga, kao što je to danas, kad se nitko ne vidi ni na kojem dijelu staze. Zato sam koracam prema Vaganskom vrhu, najvišem velebitskom visu, da u potpunoj samoci oživim uspomene prošlih dolazaka i podgrijem nadu u mnoge buduće dolaske. Usput opažam, neposredno ispod Vaganskog vrha s lijeve strane staze, oznake novog prilaza na Vaganski vrh što su ga od Paklenice označili zadarski planinari, a dalje i prema zapadu Zoranićev je vrh što smo ga tako zalednički prozvali.

Sad preostaje imenovanje onoga bezimena vrha visine 1726 m sjeverno od Sv. brda. Za taj vrh predviđamo ime našeg poznatog planinara Ivana Gojtana, pokreća pravog planinarskog rada u Gospicu još na početku ovoga stoljeća, čije se djelovanje i danas osjeća. Zato neka to bude Ivanov vrh, a neka buduća proslava to će i potvrditi. Usput treba i još nešto promijeniti. Pažljiviji promatrač zemljopisnih karata ovoga kraja primijetit će da postoje dva Babina vrha (vrhovi visine 1741 i 1746 m) na relativno kratkoj udaljenosti od oko tri sata hoda. Ipak, onaj južniji iznad Sv. Roka često se naziva Babino brdo pa taj naziv treba proširiti, jer je prikladan uz naziv blizog Sv. brda. A onda, između Babina i Sv. brda neka se izdiže Ivanov vrh da time bude dokrajeno imenovanje najviših velebitskih vrhova.

U tim razmišljanjima prelazim Vaganski vrh i njegovu zapadnu padinu, ali ovde nisam sam. Na stazi se ustobočio zalutali bik dalmatinskih stočara. Pokušavam ga pogнатi u pravcu Babina jezera, jer se na njemu vidi da je prežedan a i gladan, no on se ne da. Tko zna tko ga sada traži. Teško nje mu ako ga ovako iscrpljena manjuši medvjed, neće mu pomoći ni to što ću reći domaru u Štirovcu da o njemu obavijesti njegova pravog vlasnika.

Sunce je već prešlo zenit i sad mi sija u lice, ono toplo popodnevno sunce što stišava buru i toplinom umiva obronke. I stvara kratku sjenu koja mi je jedini pratilac. Zadovoljstvo učinjenim poslom olakšava mi hod i dug put do podnožja planine gdje će me po dogovoru dočekati netko od mojih najbližih. Brundanje pomaknuta kamenja na stazi čini mi se kao ugodna pjesma što prati moje korake i čini ovu divovsku planinu mekanom i podatnom.

Mirila na Velebitu

MIRA TROŠELJ

ZADAR

Prvi svibanj. Oblačno i kišovito jutro. Bojinac u modrosivoj kišnoj zavjesi. Ali, ne smeta. Ništa ne pomuti ljepotu Velebita, niti nas sprijeći da uživamo u njoj. Sjetih se Nazorovih stihova:

Velebit se zovem, ja sam junak pravi
kamen krunu nosim, na ponosnoj glavi
Da istinu kažem, baš mi dobro nije
mene sunce pali, studen vjetar bije
obraze mi mije kiša, snijeg i krupa
Jadransko me more po tabanu lupa.

Krenuli smo. Mala ekipa: šjor Ante, Lokmerovi, mala Josipa i ja. Nismo mnogo bri-nuli za kišu, jer nam mještani rekoše da će sigurno prestati za pola sata — vide oni to po Bojincu — »nije previše mutan«. A sve dolazi od njega: i bura, i kiša, i snijeg. Stari kažu: »Vidi Bojincu kako svijetli, bat će bure«, a kad se muti oko njega, eto kiše. Zimi kad zabjelasa od snijega, a to je rijetko, jer kad se to dogodi, onda je zaista prava zima, »strši« u nebo nad Starigradom, kako jarbol s jedrima nad ladom.

Kad s njegovog vrha pogledate dolje preko Strana — Starograd kao na dlanu: cijela Punta s rivom i bikarijom, Prosina i Luka, s hotelom »Alanom« i tamo dalje Večko po-lje s kulom.

Dobri starci »puntarski« put za Veliko Rujno polazi točno s Punte (centar Starigrada), preko novog naselja Brdani, i dalje nastavlja iznad starog naselja Kruškovac (Parici i Ramići s Njiva potječe iz ovog naselja). Kiša prestaje. Hodamo oko 20 minuta. Punta iza nas. Mala četverogodišnja Josipa ili Sipi, kako je zove njena teta, odlično hoda, iako joj je ovo prvo »pravo« planinarenje, i čini se da teta mora zbog nje ubrzavati korak.

Iza Brdana susrećemo Jurku Ramić sa stadom. Pitam je kad će prtljati na Veliko Rujno. »Rano moja, ne bi vjerovala«, kaže, »na Kosi Rujanskoj snijeg, pa ne mogu dok ne okopni. Lani u ovo doba već sam bila go-re«.

Nad Kruškovcem se zaustavljamo na maloj uzbrdici. Pogled prema moru. Ispod Kruškovca tik uz more vidi se kamp »Plantaža« s novim naseljem. Sjeverno iznad nas jedna i druga glavica Vitrenik. Ispod lijeve glavice mala zemljana oaza zvana Crljenica, podno koje stasa mrlja borova šumica — Plantaža II. No nismo se zaustavili samo radi vidi-ka, za odmor je prerano, već zbog nečeg trećeg. Naime, upravo na prvoj uzbrdici puntarskog puta, točno nad Kruškovcem, locirana su mirila prvog zaseoka Dokoza (Sinokos), Katalinića (Dobro selo) i Ercega s Malog Vaganca.

Mirila — spomen mrtvima, davnji običaj koji se zaboravlja i nestaje. Žao mi je. Neću da se zaboravi i da se uništi. Neću zbog Vele-

Mirilo Kruškovac

bita, zbog iskona, zbog babe Pere Jović, zbog đedra Markovine, zbog svih mrtvih koji su počivali na njima, zbog budućnosti... Zato sam pozvala šjor Antu i njegove suradnike da mi pomognu u toj nakani.

Kiša je prestala, ali nebo je i dalje oblačno. Šjor Ante predaje svoj rezervat (cepin) Juri da očisti okoliš, koji je prilično obrastao dra-com i travom, tako da se neki dijelovi mirila uopće ne vide. Jure to čini zaista pažljivo i spretno. Usput vraća srušene uzglavnice i podnožnice na prvobitni položaj, da bi sve izgledalo kako je nekad bilo. Filka snima, šjor Ante i ja skiciramo, a mala Sipi prati strpljivo naš rad. Usput prolaze naši brdani, gledaju nas sa zanimanjem, daju nam potrebne podatke i produžuju dalje. Moraju za poslom. Baba Marija Katalinić, posebno danas razdragana, srdačno razgovara i grđno, grđno joj je drago — veli — što se zanimamo za starinske običaje. Šime Dokoza nam daje neke dragocjene podatke za mirila nad Katalinićima, na koja tek trebamo doći.

Iako prolazim ovim stazama od djetinjstva, svaku uzglavnicu i podnožnicu sam pomno

ispitivala, i svaki put otkrivala nešto novo, pa eto i danas tako. No ovaj put to moram zahvaliti i dobrim suradnicima.

Jure završava svoj dio posla i najavljuje pokret dalje. Filka i ja takoder, no štor Ante nikako da krene. Zadivljen, a istovremeno i ljut na oblačno vrijeme, bojeći se da nam ne uspiju snimci. Dalje skrećemo s puntarskog puta i produžujemo u zaselak Dokozu da bismo se odmorili i ručali. Uzazimo u dvorište ljubazne domaćice Marije Dokozu. Nismo ni sjeli a već nas nudi pićem (rakijom i vodom), a ja stojim puna iščekivanja da me upita: »Miro, hoćeš li mlijeka ili kiseline?« Onog lijepog, ukusnog, okrepljujućeg mlijeka s debelim žutim skorupom. Ali ništa od toga. Doživjeh u sebi razočaranje. Znala sam što to znači: nema više blaga. I čuh u tom trenutku: »Miro, znam ja što ti voliš, ali nema više varenike jer sam morala blago smesti. Djeca su mi dolje kod mora, pa eto, i ja za njima. Žao mi je. Nego hoćete li da vam skuham kavu?«

Kavu? Moje razočaranje je doseglo vrhunac. Otkud kava u varoši Dokozu? Štor Ante i Filka rado su prihvatali i, ako su možda očekivali kavu u nekakvoj minijaturnoj šalici, ubrzo su uvidjeli da su se prevarili. Naša Marija nosi kavu u velikim šalicama punim do vrha, kao da se radi o vodi ili mlijeku.

A ja i dalje maštam i prisjećam se prošlih dana, sve do nedavna, kad sam u Dokozića, kod Marije pila mlijeka. Pravog pravcatog planinskog mlijeka. Nisam jela, samo komadić sira i krišku kruha. Štor Ante se čudi što ne jedem. Kako da mu objasnim svoje razočaranje. On je možda već navikao na to. Na sjevernom Velebitu mnogo su ranije nestali stočari nego na srednjem i južnom, pa se odvikao od planinskog mlijeka. Meni će pak trebati mnogo više vremena za to.

Maloj Sipi je sve svejedno, ona radosno skakuće, jede, usput hrani Marijine koke i pilice komadićima kruha i pohanog mesa. Kad odraste, u zaseoku Dokozu neće biti ni žive duše, a kamoli planinskog mlijeka.

Zahvaljujemo Mariji, a ja uspješno skrivam svoju nostalгију za nečim što se više ne može vratiti. Spremamo se na polazak. Blizu je podne. Put nas vodi iznad kuća Dokozu. Uspon preko Glavica je prilično strm, a put kao kozja staza. Da bismo brže hodali uzimam Sipi u naručje, no ona se protivi. Ne voli se nositi. Poslije je preuzima štor Ante noseći je na ledima. Protestira uz plać, ali je on taktički umiruje. Konačno stižemo opet na puntarski put i uskoro na maloj uzbrdici ugledasmo mirila nad Katalinićima, između glavice Čelinke na sjevernoj strani i glavice Razvrsja na južnoj. Započinjemo opet s čišćenjem, skiciranjem i snimanjem. Za to vrijeme Filka i Sipi su nas sladile bajamima koje smo dobili u Dokozića. Vrijeme odmiče, spremamo se natrag. Spuštamo se puntarskim putem. Na križanju ispod Katalinića skrećemo putem za Koiće i stižemo na magistralu. Stotinjak metara prema kampu »Plantaža«, uz samu magistralu, na sjevernoj strani nalaze se takoder mirila, bolje reći nalazila su se, jer su velikim dijelom uništena. Pripadala su zaseocima zapadno od Starigrada: Koići, Milovci, Čavići, Jovići, Adžići, Krapići, Petičevići, Bušljete — pa su nazvana mirila Zapadnjara. Najvećim dijelom uništena su izgradnjom magistrale, a manjim dijelom gradnjom vikendica.

I na kraju ovog našeg kratkog jednodnevног izleta štor Ante predlaže da obidemo srednjovjekovnu crkvicu u Ravanjskoj, koja se sada restaurira. Čudno je to, pomislim, da se to tek sada čini.

Od Kornata do Brusnika

Dr IGNAC MUNJKO

ZAGREB

Tmuran dan, vidljivost oko 6 milja u 5 sati, kada smo nas 72 sa četiri člana posade krenuli m/b »Panonija« iz Velog Iža prema Komiži na Visu. Cilj je tolikog puta, da se u nekoliko dana planinarski obide trasa budućeg Viškog planinarskog puta (Muzej — Vis — Titova špilja — Hum — Komiža), Modra špilja na Biševu, otok Svetac i vulkanski školjevi Jabuka i Brusnik.

Nakon 40 minuta vožnje po relativno mirnom moru, ostavljamo Iž (rt Parda) s desne strane, dok se s lijeve strane vidi platforma »Zagreb 1« i most kod Ždrelca, koji spaja otroke Ugljan i Pašman. Plovimo između Male Lavdare i Kurbe Male uz Trimuliće (Veli i Mali), Glavoč, Gornju Abu, te Veli i Mali Buč. Uzazimo u Žutski kanal, gdje lijevo vi-

dimo stijenu po kojoj smo se lani uzverali na vrh Žuta (Gubavac 174 m), dok nam desno ostaju lijepi otoci Vela i Mala Svršata. Posebno je arheološki zanimljiva Velika Svršata sa svojim neobičnim zidinama u moru, koje su vjerojatno Rimljanim služile kao bazeni za ulovljenu ribu u obližnjoj uvali Stativalu.

Kako se vidljivost ne povećava, pogledi su nam vezani za otok Kornat i njegovu impozantnu Velu ploču i za rt Opat; lijevo je Murtersko more, desno se nižu »posljednji« otoci u Nacionalnom parku Kornati, a to su Vela i Mala Smokvica, Škulj, Kurba Vela, Babina Guzica i Puhovi (Gornji, Voden i Kameni). Idemo uz otok Žirje prema svjetioniku na školju Blitvenici, od kojeg uzimamo

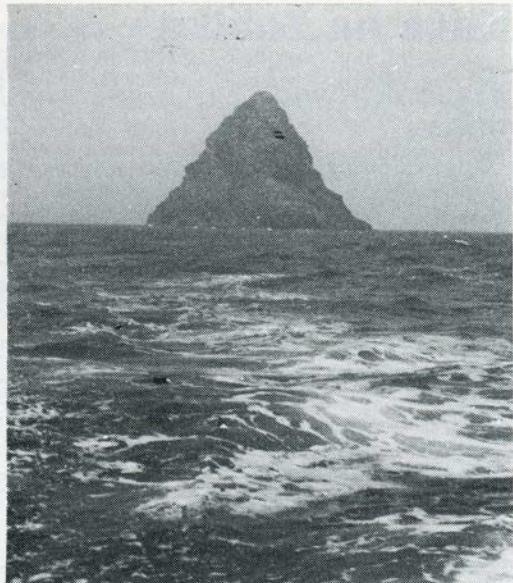
kurs 180° pravac Jabuka. Oko nas pučina, jugo pomalo pojačava, naokolo se ne vidi ništa osim po koji galeb, sve do 11,30 sati, kada izranja iz magle impozantna crna vulkanska piramida visoka 96 m. Na brodu uzbudnje, ali i zabrinutost hoćemo li moći sidriti. Neki slikaju, drugi provjeravaju fenomen nereagiranja magnetske igle zbog željezno-magnezijskih spojeva i magnetita. Za mirna mora treba biti vješt pomorac da se pristane uz Jabuku, gdje nema podeasnog žala i uvalice, već samo strma obala duga 700 m. Sidrenje i spuštanje čamca, da se nas nekolicina popnemo na vrh po sjeveroistočnoj strani, jer su ostale strane opasnije za uspon, a južna je zbog prevjesa praktički nemoguća. Na njezinim strmim liticama zapažam u cvatu grmove našeg endema jabučke zečine, nekoliko burnica i galebova, dok na njoj još živi i endemska crna jabučka gušterica. Samo Jabuka ostavlja na nas grandiozan dojam i pruža nam sliku posve neobičnu u Jadranu.

Nakon obilaska Jabuke krećemo put otoka Sveca (ili Andrije) po prilično velikim valovima, tako da se povremeno brod nagnije do 32°. Nakon dva sata vožnje, sidrimo uz vrlo strme stijene zapadne obale Sveca. Ručamo na brodu, s vidicima na lijepu hrid Kamik, jugozapadno od Sveca.

Nakon dva dana odmora u sparnoj i vrućoj Komiži na Visu, krenuli smo na Biševu u posjet Modroj špilji, s time, da je 15 članova ostalo u uvali Salbunari na Biševu, dok su ostali (57) krenuli po tmurnom vremenu 17 km daleko na školj Brusnik. »Panonija« sidi sa sjeverne strane Brusnika, odakle se čamcem prebacujemo na veliko žalo (širine 70 m), prekriveno lijepo oblikovanim valuticama eruptivnog stijenja, različite veličine, oblika i boje (sive, zelenkaste i crvenkaste). Kada se stupa na žalo vidi se velik rascjep u pravcu SZ-JI, koji dijeli ovaj otočić na dva dijela. Brusnik je dug 300 m, širok 320 m, veličine 3 ha. Slika Brusnika vrlo je impresivna. Naš znatiželjni dolazak uznemirio je veliko jato galebova, koje sada klikče i kruži oko najviše točke na školju, zvane Cuf (32 m), no ubrzo se i odatle povlači, jer se naši najmladi (od 10 do 16 god.) hitro veru, da na vrh stave planinarsko obilježje.

Nakon »uspona« na Cuf svih se razilaze po otočiću, da svojim fotoaparatom »love« motive za dijapositive, a u tome je Brusnik izdašan. Idući prema Cufu susrećem između gromada dijabaza, dijalgita i drugih vrsta kamena posve mlade (do 10 cm) ili starije (do 18 cm), ali hitre endemske crne gušterice, s uzdužnom plavom prugom štitica, kako se skrivaju pod kamenje ili pod brojne cvatuće grmove kapare (*Capparis spinosa*), te pod krila mrtvih galebova. Osim ove gušterice (*Lacerta taurica*, *melisellensis*), video sam svjetlosmeđe oblike s jasno poprečno-bočnim svjetlim prugama.

Dok šećete Brusnikom, oko vas se dižu crne i oštре stijene strmo u vis. Završavaju s mnoštvom šiljaka koji jedva dosiju visinu

Otok Jabuka s istočne strane

Foto: Dr. I. Munjko

od 20 m. Ti šiljci i mnoge valutice bijelo su obojene izmetom galebova, a zbog mirisa u zraku osjećate se kao u kokošnjcu. Na mnogim mjestima nalaze se udubljene crne pećine i izbočene gromade okamenjene lave, na kojima se nalaze grmovi dubrovačke zečine u cvatu. Tu i tamo nađe se mala zaravan koja čini otočić pitomijim. Nalazimo grmove kapare, tamarise, lišajeve, uz obalu mrižicu, zatim nalazimo pužice (*Campylaea sp.*), jaja i mlade galebove, kosture kunića te mnoštvo ovčjeg izmeta koje su tu nekada pasle ovo oskudno raslinje. Simpatične gušterice su na svakom koraku. Zatim vidimo male lokve brakične vode u kojima ima morskih ježinaca, ogrca i ribica, a služile su ribarima za čuvanje ulova rakova i riba. Planinarima je posebno interesantna krajnja istočna šiljata stijena zvana Lane, na koju se svi veru i gledaju neke naše članove gdje bacaju parangal ne bi li što za tih nekoliko sati ulovili. Nekad su vode oko Brusnika bile bogate ribom, ali ovaj put ulov je bio vrlo slab.

Zbog dijabaza Brusnik je bio jako ugrožen, s njega se do 1937. god. odlomilo i izvezlo preko 100 vagona i time prilično unakazilo. Danas su Jabuka i Brusnik zaštićeni kao geografsko-geološki spomenici prirode. O njima postoji bogata literatura u JAZU. Ime Brostnic spominje se u jednoj sudskej raspravi već 1281. god., dok ga Talijani zovu Melisello. Na kraju, mogu reći da su na sve nas Brusnik i Jabuka ostavili nezaboravan dojam.

Kuća na Zobiku

MARKO DIVKOVIC

TUZLA

U sjeveroistočnoj Bosni, a to je područje gdje se proteže planine Ozren, Konjuk, Majevica i Javornik, nema dovoljno planinarskih objekata, a i to malo postojećih neravnomjerno je raspoređeno. Na pojedinim planinama postoje i po dva-tri doma ili kuće, dok na drugima nema čak ni najprostijeg sklopišta.

Među ovim malobrojnim mjestima za okupljanje planinara iz Tuzle, Brčkog, Banovića, Lukavca i drugih mjesta, posebno mjesto pripada kući na Zobiku. Ovaj neveliki objekt tek je prije nekoliko godina stavljen na raspolažanje planinarima, a oni su, članovi PD »Husinski rudar« iz Banovića, tu priliku do kraja proveli u djelu. Uređena tako da omogućava ugodan boravak svih koji ovamo dođu, kuća na Zobiku je postala stječište mnogobrojnih ljubitelja prirode i pješačenja — planinara, izviđača i izletnika. Smještena je na proplanku oivičenom brzim pla-

ninskim potocima, na nadmorskoj visini od 570 metara. Naziv je dobila po istoimenom proplanku na kojem raste poznata ljekovita biljka zova. Ona se u narodu ovoga kraja često naziva i zoba, a koristi se za spravljanje prijatnog i aromatičnog soka i čaja.

Ono što najviše privlači planinare da svoje slobodno vrijeme provedu na Konjuhu i posjete kuću na Zobiku, bez sumnje su prekrasne padine legendarnog Konjuha, koje se pokazuju u svoj svojoj raskoši. Doživljaj je osobito lijep u mjesecu maju, kada beskrajni proplanci naprsto ožive mirisom rascvjetalih narcisa, koje uz dostojanstvenu peruniku upotpunjaju kolorit ove poznate planine. Svega tridesetak minuta pješačenja od kuće, na križanju puteva za vrh Zelenboj, nalazi se vodopad visok oko deset metara i veoma bogat vodom. To je jedno od onih mjesta koje planinari u svom pohodu na Konjuh i Zobik nikada ne zaobiđu. Odmor po-

red ovog vodopada, skrivenog u stoljetnoj borovoj šumi, poseban je doživljaj, a to je razlog više što kuća na Zobiku posjećeju sve više planinara ovog dijela Bosne.

Kuća na Zobiku pruža zadovoljstvo i ljubiteljima kupanja u planinskim vodama. Iština ne u brzim potocima i njihovim uskim koritima, jer u njima kupanje uistinu nije ni moguće, ali, zato je tu pokraj same kuće smješten — bazen! Pravi pravcati bazen, montažnog tipa, koji se vodom snabdijeva iz potoka što protiče tik uz samu kuću. Oni koji kuću žele posjetiti i odatle se uspeti na neki od vrhova Konjuha, mogu se koristiti s nekoliko pravaca, zavisno od želja i raspoloživog vremena. Najpodesniji je prilaz sa ceste Živinice—Banovići, kuda redovno saobraćaju autobusi prigradske linije broj 10 iz Tuzle. Od "Termoelektrane" do Zobika ima oko tri sata hoda, a ovaj prilaz je najprikladniji i za vozila jer se njima može prići na svega jedan sat od kuće. Jedan od puteva vodi iz Banovića preko sela Hrvati i izletišta Mačkovca, a zavisno od vremena koje nam stoji na raspolaganju, prilaz je mogući i iz Stupara, malog mjeseta na putu Sarajevo—Tuzla. Ovaj put je mnogo duži, teži i — ljepši. Od Stupara, penjući se uz kanjon rječice Zatoče, stižemo do vrha Javorja (1209 m), odakle se niz strme padine spuštamo do Zobika. Za one planinare koji dolaze iz drugih krajeva, mogući su i prilazi iz Kladnja i Zavidovića.

Šetnja Konjuh-planinom pruža nesvakidašnje zadovoljstvo, svejedno o kojem je predjelu riječ, bilo da se uspinjemo na njegov najviši vrh (1328 m) ili da se spustimo malo niže na Mali Konjuh, svojevršnu prirodnu osmatračnicu sa zadržavajućim pogledom unapoko. Šume Konjuha otkrivaju nam svoje tajne i upoznaju sa dogadajima iz novije povijesti. O njima svjedoče mnogobrojna spomen-obilježja, od kojih se jedno u obliku

impozantne ploče nalazi na samom vrhu Konjuha. Pod svojim okriljem Konjuh čuva i spomenik Narodnom heroju, husinskom rudaru, Peji Markoviću, koji je nošen na rukama svojih drugova umro od rana zadobijenih u borbama za Kladanj. Na mjestu gdje je sahranjen, uređen je spomen-park. U slavu palog druga, napisao je pjesnik Miloš Popović-Đurin onu poznatu pjesmu »Konjuh planinom«.

Za ljubitelje pojedinačnih ili grupnih izleta kuća na Zobiku je upravo idealno ishodište, jer odatle vode mnogi markirani putevi. Šetnja je moguća na sve strane, kud doseže pogled ili povuče planinarska želja. Za oko 2,5 sati Kardeljevom stazom stižemo na najviši vrh (1328 m). Otpriklike za isto vrijeme možemo se uspeti na Zelenboj (1060 m), s kojega pogled doseže do plavetnih vrhova Majevice i dostojanstvenog Ozrena, Zvijezde planine, Javornika i neponovljiv pogled na dolinu rijeke Spreče. Sa svojih 1209 metara Javorje je drugi po veličini vrh Konjuha i jedan je od onih visova koji ovoj našoj planini daje privlačnu moć zbog koje ga obilaze mnogobrojni planinari. Ispred samog vrha nalazi se veća skupina stećaka, nadgrobnih spomenika davnih predaka koji su živjeli na tom području. Tu će, iznad samog sela Olovci, uskoro biti sagrađena nova planinarska kuća, a kada bude gotova, Konjuh će tada biti još otvoreniji i pristupačniji za sve ljubitelje planina, za poltarce i za one koji već odavno znaju što znači šetnja šumom, s rancem na leđima.

Ono što Zobik i Konjuh pružaju planinarama nadmašuje inspiraciju i mogućnosti literarnog iskazivanja. Konjuh se može doživjeti samo dolaskom na njegove visove. Isuviše mnogo je razloga da mu ponovo dodeemo.

Eh, ta Kozara!

SMILJA PETRIČEVIĆ

ZADAR

Maglovita, šutljiva, osamljena, povučena, opjevana, proklinjana, blagoslivljana. Grobniča pokopanih i nepokopanih junaka, ali i grobniča onih koji su se nadali da će postati gospodari ove zemlje, samo što su se prevarili u računici.

I mi, eto, došli na Kozaru da je posjetimo, vidimo, osjetimo. Na žalost, nismo je baš dobro vidjeli. Samo smo je osjetili: nije nas dočekala baš najgostoljubivije, pogostila nas je kišom i sivim sumornim nebom.

Vodič iz planinarskog društva »Klekovača« iz Prijedora ispričavao nam se zbog vremena, zbog kiše, kao da je on gospodar neba pa vedi i oblači kako se njemu prohtije.

— Ne smeta, — odgovorili smo mu, naučili smo se mi na zlobu, pakost i prevrtljivost našeg Velebita, zato se ne čudimo ni čudljivosti Kozare.

— Ha, dosta da je ženskog roda, odmah je prevrtljiva i pakosna — dobaci netko iz kolone.

— O, Velebit ti je muškog roda, pa je opet pakostan.

— Velebit i Kozara su planine, planine su ženskog roda i sve što je ženskog roda je pakosno, zlo, zlobno, prevrtljivo i lažljivo — dobaciti netko treći.

— Nema veze — idemo mi.

Kolona je krenula utabanom planinskom stazom. Na rubovima hrastova i jela, bora-va i grmlja već su se sjale prve kapi kiše. Počela je sipiti polako, ali sigurno. U početku je to bila sitna sipljiva kišica koja je stvarala bare i barice po stazi, da bi se onda pretvorila u nekakav dosadan, jednoličan pljusak, ali srećom miran i ravan, bez pratinje onih bijesnih velebitskih vjetrova. Zajedno s kišom spustila se i magluština, vukla se za nama kao prokletinja, vrtila oko nas kao napast pa nam sakrila i ono malo što bismo bili mogli nazrijeti kroz kišni zastor. Sve-jedno, mi smo marširali dalje. U koloni. Jedan po jedan. Sivi. Tiji. Mirni. Jedino bi s vremena na vrijeme dobro do mene piskav glas male Mare, brbljive kao svraka, koja je stalno nešto zapitkivala, propitkivala, pi-tala, odgovarala, govorila i na trenutke tako kreštala da je njen glas parao tišinu poput noža, a u meni izazivao takav bijes da bih najrađe bila pobegla duboko u šumu da je ne čujem. Iako sam nastojala da budem na kraju kolone, nije to ništa pomoglo, taj kre-stavopiskajuće-parajući glas dopirao je do mene.

Konačno smo izbili na samu cestu kuda su prolazili automobili. Jedan vozač zamalo da nije izgubio kontrolu nad volanom i sletio sa ceste kada nas je video kako izranjamo iz šume, magle, zakukuljeni, zamumuljeni, si-vi kao aveti.

Stigli smo i do muzeja. Neki su otišli gledati film, a Ileani i meni nije se dalo uči, jer sam se kao dijete nagledala bijede, rata, ubijanja i doživljava rat svojim očima, s obzirom da sam za vrijeme rata živjela u jednom selu na obalama Neretve.

Nas dvije smo otišle do spomenika i stajale tako, po kiši, ispod tog golemog obeliska koji je prijeće stršio put crnog neba kao opomena i znak da će se ovaj narod ponovno dignuti ako bude trebalo da se brani zemlja. Bilo je u tom spomeniku nešto hla-dno, mračno, nedokučivo, prijeće, ali tako jasno i bistro: spomen mrtvima, opomena živima. Ušle smo među zidine spomenika gdje su bila uklesana imena poginulih, ubijenih, nestalih. Prošla je neka stara žena zamotana u crnu maramu, pomilovala staračkom, drhtavom rukom nekoliko imena uklesanih u kamen i nestala u gomili koja se motala ovuda.

U sredini je gorila vječna vatra. Po stabli-ma su visili vijenci, kitice cvijeća. Stigli su i naši Zadrani. Položili smo vijenac. Đuro Perić je održao predavanje, zatim smo svi zajedno otišli u muzej. Tamo nas je dočekao nekakav mladić: vodič? kustos? profesor? tumač? Sumnjam, jer kada je počeo svoju priču, ili govor, ili nazovi — predavanje o stradanjima, patnjama, ubojstvima, klanjima, ja sam brže bolje pobegla preko vrata, jer te taj njegov govor naličio mitraljeskoj paljbi riječi, bez topline i osjećaja, bez akcen-ta, bez arze i teze, kao da slušam govoran-ciju nekakvog glupavog i tupavog đaka koji

je naučio lekciju napamet i sada je vergla bez smisla i značenja. Poslije sam se vrati-la i sama razgledavala muzej, zajedno s ne-kim Banjalučanima. Tiho smo razgovarali i još tiše se udaljili iz muzeja.

* * *

Otišli smo u hotel na ručak. Kada su nas hotelska gospoda ugledala na vratima, ona-ko musave, blatnjave, pokisle, mokre, obu-ćene u kabanicu, u gojzericama punim blata, zinula su kao ribe na suhom. Jednom kono-baru zamalo da nije ispala taca s jelom iz ruku kada sam mu se približila zakukulje-na u kišnu kabanicu i upitala gdje se mogu presvući.

— ttammoo llijijjevo — promucao je.

— Ju, kakva si — vrissnu nekakva baba, namazana kao Indijanac u ratnom pohodu, pa se obrati konobaru: — Kako možete do-zviliti ovakvim kreaturama da ulaze u ova-ko luksuzan hotel? Što još ne ču doživjeti, karneval usred bela dana, da ti se smuči, bre!

— Ajdete, poštovana gospodo, lijepo u... rekoh i nastavih put prema kabinetu gdje sam se imala namjeru presvući

Kada smo se dobro pogostili, najeli i na-pili, opet smo izišli van u kišu, dok su nas neki još uvijek zabezknuto gledali. Sada smo se vraćali prema planinarskom domu, ali drugim putem, opet pod vodstvom lju-beznog vodiča iz Prijedora. Putem smo vi-djeli bosanske planinske kuće, neke napušte-ne, neke polusrušene, a neke obnovljene, gdje bi nas dočekao veseli lavez pasa i cika dje-ce ispod streha s kojih su se cijedile kišne kapi. Poslije nekog vremena ušli smo u jednu takvu kućicu. Ona je poklon nekog starog Bosanca planinarskom društvu. Planinari su je obnovili i sada im služi kao konačiste, bo-ravište, svratište i sklonište.

U predvorju, ispod drvene strehe, dočekao nas je drugi planinar i uveo unutra. Odmah lijevo stajao je jedan ležaj-sećija, a do nje drvena kolijevka na kojoj je bila jedna dje-čja cipelica. Tko zna kojem djetetu je pri-padala. Do te prostorije bila je kuhinja, od-mah do vrata velik štednjak, a okolo prosto-rije nalazila se velika sećija s minderluci-ma. Na podu su bili pravi pravcati bosanski čilimi. Na sredini prostorije bila je okrugla sofra (niski orientalni stolić), na kojem je stajala dimirlija (bakreni poslužavnik), a na njemu ibrik sa svježom vodom, džezva i fil-džančići sa zarfovima (držaći) iz kojih se širi zamamni miris »prave turske« kave. Do te prostorije bila je druga s nekoliko ležaje-va, a do nje, tamo gdje je nekada domaći-nu bila ostava, planinari su napravili male-ni bar s pravim šankom i barskim stolica-ma. Neki naši su tu već pijuckali bosansku šljivovicu. Sve skupa djelovalo je tako to-plo i intimno.

Vratila sam se u kuhinju, sjela na sećiju, prekrstivši noge poda se, i srkala kavu iz fil-džančića kroz kocku šećera što sam je držala

u ustima, onako kako me naučila prijateljica Fija iz Zenice.

I dok je tako pucketala vatra u štednjaku, vani padala kiša, društvo nešto pričalo, sjetih se davnih dana mog službovanja po Bosni, sjetih se i ondašnjeg planinarenja po Bjelašnici, Liscu, bilo je to davno...

Vrijeme je prolazilo, a nama se nije išlo, sjedili smo i dalje, iako se vani već počeo hvatati sumrak.

— Đenet — povikah, pravi đenet (turski: raj).

— Đenet, ne đenet, moramo krenuti, reče domaćin. Sve što je lijepo kratko traje. I krenuli smo natrag: u šumu, blato, kišu. Nema veze, bilo nam je lijepo, pa da su padale i cigle s neba, nama to ne bi bilo smetalo. Bilo nam je sve ravno. Već blizu doma, blizu našeg šatora, dopre do nas miris pečene kokoši. Zaista, tamo na jednoj uzvisini, ispod drveća, neki planinari pekli su kokoši. vrteći ih na štapu.

— Hajdete, Dalmatinici, bit će brzo pečene, pa nam se pridružite — povikali su kada su nas ugledali kako im se približavamo. Pridružili smo im se i iz kese smo istresli debele, tuste puževe-slinavce i poslagali ih po žaru.

— Gospode, gdje ste to našli, nećete valjda to jesti — povikaše.

— Skupili smo ih putem i jesti ćemo ih pečene i debele, odgovorismo smijući se. Vi-djeviš njihova zaprepaštena lica počesmo se još više smijati.

— Uh, majko mila, povratit ću — povika jedna devojka vidjeviš kako puževi bježe s vatre, a mi ih vraćamo natrag.

— Ne bojte se, ne ćemo jesti blizu vas, maknut ćemo se — rekosmo kada vidjesmo njihova zgrčena lica, spremna na povraćanje.

— Nećeš mi pobjeći, debeli moj dragane — povikah na jednog debelog puža koji se dosta bio udaljio od vatre.

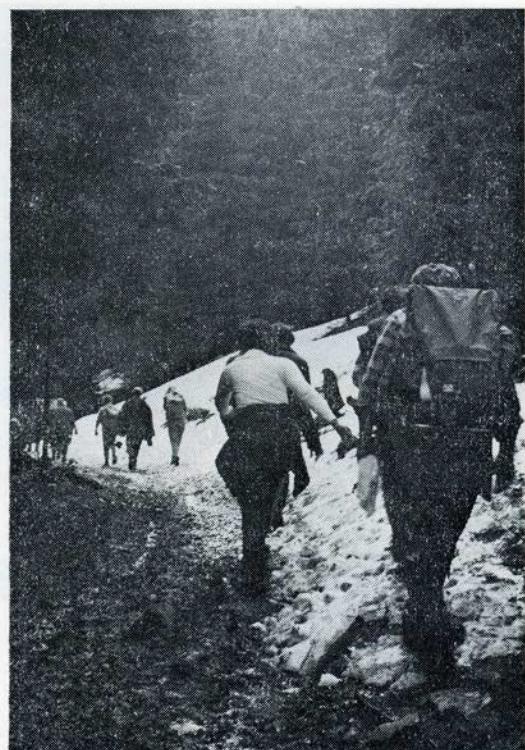

Foto: Milan Kaučić

Kada smo smazali naše puževe, pomogli smo im smazati i njihove kokoške, i uz pivo i vino zapjevasmo »Oj Kozaro...« I dok je vatra veselo pucketala ispod stabala a kiša neumorno padala, mi smo sjedili, dugo, dugo u noć, i pjevali.

O »osvajačima beskorisnoga«

EDIN DURMO

ZENICA

Pisati o planini koju voliš, kojoj daješ dio sebe, nije ni malo lako. Razmišljanja se svode na jednu stvar: prikazati što vjernije sve ono što pruža ta planina, onaj odnos koji se rodi između čovjeka i te planine, začeće jedne vjere u neuništivost, postojanost, strah, patnju... Namuči se čovjek ako želi sve to da dovede u jedan red, da uspostavi skladnost i povezanost, jer sve te misli, baš kao i planine koje gazimo, bivaju iskidane, razbacane, izvijuju se jedna iznad druge, svaka teži da se izvuče iz najdubljih stanica mozga i da postigne primat nad ostalima, da ona bude ta kojom će čovjek biti zaokupljen, da se podredi volji te

misli. A sve su nam drage. Svaki spomen na pohod je priča i misao za sebe, svaki čas proveden u gori je čitava historija planinarske snage i volje, svaki treptaj je riznica velikog bogatstva, ispunjena ushićenjem i željom. Poželimo pa uzdrhtimo. Stijena, nebo, planina... i mi. U tom začaranom krugu, što stalno hlapa i kipti, nastojimo da ukrademo što više, da upijemo bogatstvo i bijedu razbjednjelih, a sami smo bijedna prolaznost. Jedna praznina! Praznina koja će da pukne od nagomilnog stida, bluda, sreće, muke, praznina puna ničega, jer sve što imamo jedno je veliko ništa. I u času kada se vječno uznesemo, kada

duša bude slobodna, kada ta ista duša ne bude tražila okom, rukom i usnama već samom sobom, u tom času ćemo znati istinu. Jedinu i tešku. Istinu za sve! Klonulom rukom umorni pjesnik će slati posljednji pozdrav planinama, a one će stajati kao što su stajale onda kada je svijet bio čist kao zametak u majčinoj utrobi. Same u svojoj ljepoti i besmrtnosti. Tada će pjesniku biti kazano posljednje saznanje, saznanje o sreći, o bolu, o ljubavi koja nikad ne kopni...

Dok se s metalnog neba bude spuštala noć, hladna i ljepljiva kao smrt, u utrobi planine odbolovat će svoje posljednje gaženje prolaznici sramnog svijeta. Prolaznici u planini, prolaznici u životu, kao što prolazi voda kroz riječno korito da se više nikada ne vrati.

Spomenuh jednom prilikom »osvajače beskorisnog«*. Svako na svoj način može suditi o poruci koju oni nose u sebi. Ti mladići, često neshvaćeni u krugu svoga djelovanja, postavljeni pred frazirana pitanja: čemu sve to, kakva korist od toga, šta vas čeka nakon uspjeha (neuspjeha)...

Gdje je stvarno korist? Ja znam samo jednu stvar, stvar koja se ne uči nego dođe sa-

*Osvajači beskorisnoga naslov je autobiografske knjige koju je 1961. objavio glasoviti francuski alpinist Lionel Terray (1921-1965).

Urednik

ma po sebi, uvriježi se u mozak kao jak osjećaj, a to je da se u meni prepišu jaka potreba i želja, koje su zaboravile svaku korist i zbog toga su najčistije i najuzvišenije. Htjeti i željeti! Žureći beskorisnom u susret, korišno ostavljamo iza sebe, za druge, za one kojima je to korisno potrebniye. Nama je dosta mjesto pod nebom i vjera u sebe.

Stijena stoji. Prkosи mnogima. Teška je, kao što je teška ova borba u meni: ja protiv sebe, želja protiv razuma, strah protiv prkosa. Stojim pod stijenom i gledam je dok se u meni dešava ubojsvo, ubojsvo menе, razuma, ubojsvo straha. Ovo posljednje naš ne čini kukavicama. Naprotiv, njime postajemo jači. Pobijedivši strah, mi smo moćniji nad samim sobom, mi smo hrabri. Hrabrost! Ispod mene ostaje dubina, ostaju prepenjani metri sive stijene koja me je zaplašila i koju pobijedujem svojim strahom što se gubi i javlja kao ritam otkucanja srca, iza mene ostaje korisno. Svaki kamen, svaka pukotina, stup, svaki živac te stijene sada je moj. Iskri i raste u meni, rasplamsava se u buktinju sreće i zanosa, plamen što obasjava mračne norme današnjice, jadne i trule, memljive kao što su najpaganija svratišta. Nosim taj plamen u sebi kao dragu uspomenu, zaboravljajući na znoj, i umor, zaglavljeno uže, na izgrevane ruke. Ostalo je zadovoljstvo... i beskorisnost.

Ne vjeruj vremenu u planini!

VLASTIMIR JOVANOVIĆ

ARANĐELOVAC

Ljeto 1951. Taman što sam se vratio sa Slete na Kopaoniku, gdje sam bio na proslavi 50-godišnjice planinarstva u Srbiji i pri prenošenju i polaganju zemnih ostataka prvog srpskog planinara Josipa Pančića na vrhu Kopaonika Suvom Rudištu (sada Pančićev vrh, 2017 m). Dane godišnjeg odmora koristio sam kod majke u Svilajncu i sa svilajnačkim planinarama obilazio divlju, stjenovitu Beljanicu, punu podzemnih jama, šumoviti Kučaj, pitomi Juhor i druge planine istočnog Pomeravlja. Ljeto sušno. »Upekla zvijezda«. Već nedjeljama ne vidimo ni oblačka na nebū. Seljaci kažu: »Pogore sve živo! I zemlja, i životinje, i ljudi željni svježine i kiše. Usjevi posebno. Ali priroda kao da se zainatila. Temperatura ne spada ispod 30 stupnjeva.

Gdje drugdje da tražiš osvježenja nego na planini? Na visini. Na Beljanici. Tamo bar vjetar dune i rashladi. U gradu ni daška. U nizini strujanja nema. Dobro mi dođe poziv da sa svojim planinarskim drugovima podem na Beljanicu — od Strmostena do Beljaničke kape, preko Raškovih livada.

Rano ujutro, u sam cik zore, već smo na ugovorenom mjestu. Čekamo kamion Zadružnog saveza kojim ćemo do sela Dvorišta više Despotovca. Osim starog planinarskog asa iz Svilajnca, Viljema Draškocija, načelnika »Beljanice« (sada već pokojnog), Ratka Miloradovića i još trojice-četvorice članova, mi ostali

smo za planinarenje neopremljeni. A pošto nas je oko petnaesteru. Računamo: kada je do sada bilo lijepo vrijeme bit će i kad podemo na put i vratimo se. Dovoljno su plitke cipele (platene patike su u to davno doba bile mislena imenica), sokne, majica, košulje s kratkim rukavima. Ni vjetrovke, ni kabanice, ni šatorskog krila u rancu. Malo hrane, što se dobijala na bonove i točkice, kriščica tvrdog, vlaškog sira, koje kuhano jaje i to je sve.

Potpasmo se u kamion, otpoče pjesma, šale, dosjetke. Prava planinarska atmosfera pred izlazak na visinu. Protutnjasmu kroz Despotovac, baš protutnjasmu, jer je prastari kamion tutnja poput buldožera i izbacivao oblake dima kao lokomotiva parnjača, posebno na uzbrdicama. Od Dvorišta stupaše u akciju naše cipele, tj. naše mlađane noge spreme za podvige. Sve do Strmostena i dalje do vrha Beljanice.

Iako od samog polaska, od nekadašnje stare planinarske kućice na Suvaji više Strmostena, osjetismo veliku zaparu, mladost nas je sokolila te polako hvatasmo visinu put Raškovih livada. Kilometri se nižu. Raškove livade sve bliže. Ali do njih ima dosta. Satima se hoda do kolibe u kojoj nas uvijek dočekuje hladna izvorska voda, mlijeko i grude mladog, neslanog sira, što podrhtava na dlanu dok ga prinosiš ustima. Omara sve veća, znojenje sve obilnije, hod sve teži. Muhe,

Ispod Beljaničke kape (1336 m)

Foto: V. Jovanović

kukci i razni sitni i krilati insekti navaljuju u rojevima na naša gola pleća i grudi, rame na i noge. Branimo se od ove gamadi kako znamo i možemo.

Podne se bliži, a nebo polako prekrivaju oblaci. Uskoro zakloniše i sunce. A omara ne popušta. Oblaci tamne. Na zapadu vidimo da su već počrnjeli. Odatle se čuje potmula tutnjava s bljeskom munje.

— Ovo ne sluti na dobro — kaže stari Vljam. — Bit će nevremena. Moramo se vratiti na Suvaju. Dečki, na lijevo krug! Sto brže! Trkom!

Nije trebalo dva puta da nam se kaže. Vidimo i sami šta nam se sprema. Zahladni. Crni oblaci se spuštaju skoro do zemlje. Munja sustiže jednu drugu, a grmljavina cijepa.

Šta će jadan ovako kao neko goluždravo ptiće? Na meni samo šorts, plitke cipele, sokne i košuljica s kratkim rukavima... Nisam, čini mi se, pretrčao ni stotinu koraka, a žeštak pljusak, skoro provala oblaka, izruči se na nas. I dok rekosmo »britva« na nama ne bi ništa suho. Kiša nas prokvasti do gole kože. Ja strpah nešto hljeba i što sam mogao u džepove, ostalo bacih na put, pa nabih ranac na ramena da se bar koliko-toliko zaštitim od vode. Srećom, gromovi ne biju na našoj strani, ali je ipak stravično kad plane munja i obasija čitav horizont plavičastom svjetlošću.

Izmici noge ispod tla preplavljenog vodom, koja potocima juri kamenitom stazom. Klijemo se i posrćemo, često tresnemo na klizav, zaobljen kamen. Na obući nosimo kilograme blata. I da hoćemo požuriti, ne možemo. Blato i voda ne daju.

Mokri, znojavi, izubijani, modrih stražnjica i oguljenih koljena i butina poslije skoro satne trčanja, »udešeni kao za paradu« upadamo u kućicu na Suvaji. Dočekuje nas topla prostorija, naložena vatra, sigurnost. Domar Toma iz Strmostena pripremio nam je i čaj. Svaljujemo se, onako umorni, na klupe a ispod nas se cijedi voda. Čitave barice. Viljem Draškoci nam se smije: »Što je goluždravci? Vi u planinu tek onako, kao na piknik? E, to vam je za pamet. Ja ču sada da osušim svoju vjetrovku, da promijenim čarape i veš, pa sam kvit. A vi se skidajte goli pa uz peć!«

Drugarski, planinarski podijeljismo ono hranje što nam je preostalo u rančevima i to nam povrati raspoloženje. Zaboravismo i na nepogodu i na nevrijeme koje je napolju još tražalo, ali sada bez grmljavine i munja. Samo je kiša plaho padala, a tamni oblaci se vukli nisko, zaklanjajući vidik. Dok smo uz smijeh i šale prepričavali što se kome desilo u ovom trčanju niz planinu, domar Toma je stajao pred kućicom pogleda uprtog u nebo, iz kojeg je sipila kiša natapajući polja i posne njivice ispod Beljanice.

Od tada ma kud da krenem na planinu, makar i na sat-dva, u torbici ili rancu poneseš bar jedno zaštitno sredstvo protiv kiše. Bilo kakvo vrijeme da me isprati pri polasku. Zlu ne trebalo!

I držim se izreke koje na Beljanici čuh od Draškocija:

»Vremenu u planini nikad nemoj vjerovati. Srednjeg je roda baš kao i dijete. Može vrlo brzo da te iznevjeri i promijeni raspoloženje i čud.«

Pjevati ili ne pjevati?

Pišem vam povodom članka pod nazivom »Novi planinar pita« u broju 5—6 vašeg časopisa, koji rado čitam.

Kad sam bila planinar-početnik poznavala sam jednog velikog planinara (s velikim nosom i čuvenim nadimkom) koji je doslovce urlao u šumi. Radi se o gradskom čovjeku koji se nedjeljom hoće opustiti. No, to mu onda nitko nije zamjerao pa ni ja. Naprotiv, i ja sam dobila želju da pjevam u šumi. Jer — šumu ljubim — zelenu, crvenu i bijelu, bukvu ljubim, i brezu i jaglac! Obožavam prirodu i jedva čekam nedjelju da ulaskom u šumu zaboravim sve svoje gradske probleme. Gdje današnji gradski čovjek može pjevati? Jedino kad se tušira. Ne smiješ pjevati u tramvaju, liftu, svuda mir, tišina i ozbilj-

nost. A nedjeljom kad dođeš na naše lijepo zeleno Sljeme — šuti i hodaj! E, to tako ne ide. Ako ti se pjeva, pjevaj! Naravno, ne preglasno, jer gdje bi bila šuma kad bi svi urlali. Zato ja kad ćudem u šumicu polako si popijevam sve što stignem — od bećarca do roka. Osim toga, pjevati u šumi vrlo je korisno. Kao prvo, nisi u opasnosti da te lovci gadaju jer medvjedi i jeleni ne pjevaju, osim toga to je vrlo korisno i s medicinskog gledišta. Pjevanjem se opuštaš (»zlo ne misliš«), dišeš bolje i sve zaboraviš!

Zato, dragi planinari, nedjeljom u šumi — pjevajte ako baš hoćete! Pjevušte što više, gdje god stignete, to bolje po vas!

Milica KRUNIĆ, Zagreb

Stil i etika

YVON CHOUINARD

Mi smo homo sapiens. Upotrebljavamo oruđa. Zasluzili smo to ime razvijajući pomagala da unaprijedimo sredstva kojima se postiže moć nad svijetom što nas okružuje. Uz napredovalim tehnološkim napretkom raste i osjećaj snage. Taj položaj, prednost da sami sebe zaštitimo, nazvali smo civilizacijom. Sigurnost nam raste tim više koliko upotrebljavamo oruđa, ali usporedo s tim raste osjećaj otudenosti od prirode. Gužvamo se u gradovima koji isključuju planetarne ritmove, zoru, plimu, šaputavu virusa što nadvisuje vrišteću oluju sudašnjice, mjeseceve izlaska, selidbe savsivežda Oriona na jug u zimu... Percepcija se zamagljuje i počinjemo prihvatičati otupljujuće osjećaje u hladovini sigurnosti. Opijken moću, otkrivam da su me napustili moji osjećaji. Ja, čovjek oruđa, odalečen žudim za neposrednošću koja bi ponovo rasvjetlila moja osjetila, da se približim postojećem još jednom; siguran, zaštićen, zaboravio sam kako se pleše.

I tako, vraćajući se, razapinjemo jedro na debelom moru nadajući se da ćemo osjetiti vjetar; ostavljamo »landrover« dok tražimo u pustinji kako da spoznamo sunce, istražujući sjećanja o nekom rasvjetljenom svijetu. Novo izveslavajući, okrećemo se da zagazimo prema obali, hodajući na valovima, dok nas presreće miris divljega cvijeća što ga donosi lahor s kopna. U tom toku ne otkrivamo što nam mogu pružiti naša oruđa, nego što smo sposobni osjećati bez njih, spoznавajući izravno. Učimo kako daleko nas može u nevjerojatnom svijetu odvesti bespomoćno nastojanje. Izabirući tu igru u uspravnim razmjjerima onoga što nam nudi priroda — postajemo penjači. Samo iz krajnosti komfora i dokolice voljom se povraćamo u neprilike. Penjanje je simptom post-industrijskog čovjeka.

Neki penjači tvrde da upotrebljavanje moderne opreme i penjačke tehnike (kao »piolet traction«*) umanjuje pustolovinu na klasičnim usponima u ledu. Oni zaboravljaju da su zavijeni rogovi na cepinu, krute dereze i »piolet traction« posebno oblikovani za uspinjanje strmijim i tvrdim ledom u boljem stilu. Oni nisu oblikovani da »unište« standardne teškoće klasičnih smjerova. Alatke mogu, i jesu, uklonile potrebu za složenim tehnikama, a unaprijedile su i proširele šarolikost iskustava. Umjesto da uvježbavaju tehnike i tako se polako »pretplaćuju« na klasične smjerove, današnji penjači užurbano, uz pos-

ljednje modele pomagala, prolaze lakše kroz te smjerove. Većina fizički spremnih ljudi može se uspeti već prvoga dana uz vertikalni led i to, kao posljedicu, nosi da je penjanje u ledu sve omiljenije. Neizbjegivo, to znači da će se specijalizirana pomagala zlorabiti i da će se prava avantura penjanja u ledu izgubiti.

U ledu nije tako važan stil penjanja kao što je to u stijeni gdje loš penjač može ošteti smjer za buduće penjače i ponekad, nepotrebnim zabijanjem klinova, može zauvijek narušiti ljepotu smjera. Led je obnovljiv medij i nikoga ne bi trebalo biti briga što vi radite s njim. Čak i niz dubokih stepenica će se zatupiti za nekoliko dana. Ali ipak, važno je i poštovanje prema nama ravnima, ako ni zbog čega drugoga, već zbog vlastitog zadovoljstva i užitka, pa moramo postaviti pravila u igri tako da se, na kraju krajeva, ne zavaravamo.

Penjač razočaran trivijalnim teškoćama klasičnih uspona, dosađujući se ponavljanjem istih motoričkih pokreta ima nekoliko mogućnosti. Može se uspinjati u težim uvjetima, boljim stilom, ili može izabrati teže uspone.

Teži uvjeti nači će se zimi, ili usred ljeta za lošega vremena. Još prije nekoliko godina velike snježne i ledene stijene u Alpama proglašavane su »nepodobnima« za penjanje kada se zaliju ledom u kolovozu. Danas neki penjači ne misle da su pogodne dok se ne zalede.

Zimski uvjeti znače da se ima posla s teškim prilazima, težim naprtnjačama, opasnošću od lavina, krhkim ledom, hladnoćom što koči. Zato što su uvjeti na lednim usponima tako različiti u ljeto i u zimu, čak i u dva dana, čini se besmislenim da ih se procjenjuje. Ako projurite kroz »Zero« žljeb u Škotskoj kada je u idealnim uvjetima i pomislite da je precijenjen, vratite mu se katkada u vrijeme kada je prekriven tankim, prozirnim ledom i nećete naći nijedno mjesto da se osigurate u prvoj dužini.

Uspinjati se boljim stilom znači ne usjecati stepenice, uklanjati umjetnu pomoć, upotrebljavati manje opreme ili penjati sam.

Solo uspinjanje ne mora nužno biti koketiranje sa smrću ili očajan izlaz da se nastavi penjati po sobnom ukusu. Zapravo, može se tvrditi da je to najsigurniji i najlogičniji izlaz za specijalista u ledu pri uspinjanju klasičnih smjerova. Sapet u dobro smještene alatke u »piolet traction« jest dovoljno samoosiguranje prema opravdavanju što se ne koristi osiguravanje užetom standardnim usponima u razumnim prilikama. Uže najviše psihološki štiti i to u ranim snježnim usponima, a ne štiti od lavina, padajućeg kamenja i ledenih svijeća. Usput, radije bih se penjao nenavezan nego zajedno s penjačem sumnjivih sposobnosti.

* Zavijen šiljak i duboki zubi na cepinima i kladiva koja sam nedavno konstruirao, konačno osiguravaju sigurnije sidrište u ledu. Penjač se može ovjesiti svom težinom o cepin, a da ovaj ne ispadne. To znači da, opremljen jednom takvom alatkom u svakoj ruci, penjač može napasti vertikalni ili čak prevešjan led a da ne zasijeca stepenice ili upotrebljava umjetno penjanje. Ta naporna tehnika prvi put se koristila zime 1967. godine u Kaliforniji, a Francuzi su je nazvali »piolet traction«.

Najveći škotski solo penjač, Tom Patey, napisao je, vrlo posprdno (ali najozbiljnije) ispriku solo-penjača u svojoj knjizi »Planina jednog čovjeka«:

— Ponekad je vrlo osvježavajuće penjati se potpuno sam. Taj običaj praktično se ne može opravdati. Ja bih se na to ovako odvažio. Dva su ključna zamijećena načela u planinarstvu: 1) prvi ne smije pasti, 2) prvi se mora penjati tako kao da užeta nema. Prva se zapovijed kao razumije po sebi. Nema nikakve koristi od toga što prvi pada, osim da možda drugome penjaču priredi vježbanje u osiguravanju. Za drugu zapovijed može se samo na jedan način osigurati prave uvjete za njeno poštovanje — da se penješ bez užeta. Pa, sad, tu je i činjenica da dvoje ljudi nenavezanih nisu toliko sigurni kao što je to samo jedan. Dakle, najbolje je penjati sam.

Najteži smjerovi u ledu još nisu ispenjani. Može to biti žljeb zaliven crnim ledom u Himalaji, zamrznuti slap od tisuću metara na Aljasci ili vertikalno inje na Arktiku. U svakom slučaju, ostaje još mnogo toga teškoga što se može učiniti. Nezadovoljni Škotlandani nači će nove jaruge i ledene mrlje u Norveškoj. Skriveni kuloari i sledene vododerne alpske zime nisu još taknuti. Drugim riječima, još je mnogo prilika za maštovitog penjača koji želi svirati svoju svirku.

Za one koji se radije penju potvrđenim usponima, pravila igre stalno se moraju obnavljati, da uspiju pratiti tehnološki napredak. Inače oslabljujemo klasične uspone zaluđujući se da smo bolji od pionira.

Tehnološki imperativ industrijskog čovjeka bio je da ono što se može učiniti — treba učiniti. Nema izbora; ako je moguće, mora da je pravo. Suvremenim čovjek, zarobljen tehničkim razmišljanjem, kopa ugljen da njime pokreće lokomotivu. Ali tehnologija ga neće oslobođiti otvarajući mu izbor umjesto da ga nameće. Otkloniti moguću tehnologiju prvi je korak prema slobodi od tog ropstva prema vraćanju ljudskih vrijednosti pod vlastiti nadzor. Cijeli pravac penjačkih pokreta protiv tehnološkog uspona. Osobne odlike poput poduzetnosti, odvažnosti i tehnika, prije će biti da se podstiču nego obeshrabruju sve novijim

priborom koji se svakoga dana može birati u trgovinama kao rezultat razmišljanja vrhunskih penjača kako da poboljšaju ono čime se služe.

U posljednjih nekoliko godina, kako sam postajao sve sigurniji i bolje ravnoteže u ledu, opazio sam kako sve manje upotrebljavam pomagala. Na primjer, sve strmije i delikatnije situacije rješavam samo cepinom. Kladivo miruje i po nekoliko dužina. To je tehnološka inverzija: sve manje alatki u sve većim teškoćama. Nagrada za to bilo je da oštire uočavam sve oko sebe i da dublje osjetim što se time »kuha« na dulje staze. Thoreau je to ovako rekao: »Pojednostavljinje sredstava i podizanje granica, to je cilj.« A to se nikada ne događa u isti čas. Penjač u stijeni je u tom trendu kada na svoj način (iz osobnih razloga) napušta umjetno i upušta se u slobodno penjanje, kada prestaje s klinovima i upušta se u nesigurniju ali prirodnu zaštitu čistoga penjanja. Mnogi klasični smjerovi očišćeni su od suvišnih klinova i penjači su prinudeni da sami otkriju kako i gdje da se sami prirodno osiguraju.

Ono što se upravo događa s penjanjem u ledu može se nazvati privremenom neuravnoteženošću vrijednosti. »Ledna revolucija« donijela je svu tu novu tehnologiju, ali penjači još nisu naučili da je nadziru. Neki misle da se samo unazađuje vještina ako se klasika ne penje samo uz pomoć cepina i dereza. Ali umanjena sigurnost koju osigurava dopunski cepin ili kladivo valja nadoknadivati izvornom tehnikom, i morat će se ponovo naučiti osjećaj ravnoteže i prijanjanja koji su ključ prirodnog penjanja u ledu.

Bilo bi krasno kada bi se čovjek po ledu mogao penjati slobodno, tako kako se majmun penje po drveću i stijenu. Na nesreću, led nije prirodan medij za čovjeka. Da bi se na ledu išta poduzelo mora se upotrijebiti alatke i oprema. Kada penjači u ledu konačno isključe tehnologiju, vratit će si tjelesnu slobodu, onu osobitu značajku slobodnog penjanja u stijeni, onaj osjećaj da svaki pokret vodi u novu zagonetku, novu geometrijsku zadaću koju valja odraditi. Usput, penjač u ledu privredit će modernu dividenu — rijetku prednost da je daleko od poludjele gomile.

(10. glava knjige »Ice Climbing« Yvona Chouinarda, Hodder and Stoughton Ltd. London, Sydney, Auckland, Toronto; 1978. godina prvoga izdanja; preveo M. Ambruš-Kiš)

Dvadeset godina bez Vladimira Horvata

Horvatovih 500 stuba i izletište Srnec na sjevernoj strani Medvednice postali su njen sastavni dio kao jedno od brojnih planinarskih izletišta. Rezultat rada jednog čovjeka nije, eto, ostao samo kao njegov osobni »hir« već je postao opće koristan za brojne planinare, izletnike i ostale ljubitelje prirodnih ljestepa.

Svake nedjelje i blagdana, a često i u radne dane Stubama prolaze desetine posjetilaca na svojim šetnjama od planinarskog doma na Hunjki prema žičari ili obratno. Vidici sa Stuba na Hrvatsko zagorje i dalje prema Sloveniji, često su puta pravi doživljaj, a da o tišini i miru nenagrđene prirode i ne govorimo. Stube treba svakako vidjeti i doživjeti na svoj način, u razna godišnja doba.

Prije više od trideset godina ovde su počeli dolaziti mnogi iz želje da tada upoznaju i vide čovjeka koji bez ičije novčane pomoći gradi i radi za druge, a ne za sebe. Dolazili su planinari i neplaninari, stari i mladi, radnici, sveučilišni profesori, dobromajerni i zavidni. I polagano, iz dana u dan, Stube su postale njihova svojina i navika na koju se često navraćalo. U to vrijeme Horvat (1891–1962), kao umirovljenik, na Stube ne dolazi nedjeljom, jer ne želi publicitet, već ga ovđje nalazimo često puta samo kroz tjeđan. S vremenom su se mnogi posjetiocu privikli na to da na Stubama ne susreću njegovog graditelja, jer su Stube i izletište Srnec uz rub planinskog potoka uvijek bili uređeni, čisti i u ispravnom stanju. Na svakom mjestu osjećala se briga njihovog graditelja.

Kada je prije dvadeset godina iznenada umro, mnogi planinari dugo vremena nisu vjerovali u tu istinu! I opet su mnogi mislili da je Horvat tog časa sa svojom ekipom omladinaca i špiljara negdje drugdje na Sljemu — možda opet uređuje neki izvor uz zaboravljenu planinarsku stazu, možda je u tzv. »francuskim« rudnicima ili u jamama i spiljama oko Vaternice, ili na Lipi i Rogu? No iako ga i тамо više nije bilo i na tim se mjestima osjećala njegova prisutnost, jer su ostale mnoge plavo-bijele markacije i označke koje su pozivale da se i to posjeti i razgleda. Horvata na žalost više nije bilo među nama.

Stube su počele živjeti svoje godine. Mnogi skeptici proricali su im kratak vijek. No prolazile su zime, smjenjivala se proljeća, ljeta i jeseni, a Stube su pod teretom tisuća i tisuća posjetilaca — postajale nekako sve stabilnije! A ako bi vrijeme ili nesavjesna ruka nekog pojedinca i što oštetila, ubrzo bi to

popravila grupa Horvatovih sljedbenika i učenika, jer je Horvat, osim svojih graditeljskih odlika, djelovao i odgojno na mnoge tadašnje omladine usadijući u njih ljubav za prirodu i sve što je lijepo i plemenito. Danas — zajedničkim akcijama planinara-omladinaca i speleologa Zagreba, te povremenom brigom Planinarskog odbora i saveza zagrebačkih društava, Stube se održavaju, paze i uređuju radi svih nas.

Ako sada prolazite Stubama, između kamenih stepenica vidjet ćete da se pojavila mahovina i paprat, a procvate i po koja nježna ciklama. Hodajući Stubama sada osjećamo kao da su one prirodni sastavni dio krškog kamenjara, da su ovdje već od pamтивjeka. Rijetka stabla tise, pa lipa, hrast i bukva okružuju ovaj jedinstveni krški fenomen s nekoliko manjih jama i malih pećina, dok nezaboravan ostaje prolaz kroz dvostruki otvor pećine Medvednice u blizini četiri-stote stube. Kada se nađemo na terasi ispod donjeg otvora spilje Medvednice, samo će nas spomen-ploča na glatkoj stijeni podsjetiti na onoga koji je sve ovo izgradio. Ploča je trajna uspomena na jedinstvenog i izuzetnog čovjeka — planinara Vladimira Horvata, koji je dugo vremena u miru ovog prostora svojom marljivošću ostavljao i realizirao siguran prolaz kroz ljepotu što ju je jednog dana pronašao na našoj Medvednici.

Ljudi žive i umiru. Poslije njih ostaju njihova djela, rezultati njihova rada. Rezultati mogu biti napisani, nacrtani, a ponekad oblikovani radom ruku. Rijetki su ljudi kojima se već za života podižu spomenici, a još su rjeđi oni koji, radeći nešto općeljudsko, i ne pomicaju da istovremeno samima sebi grande spomenik. I kada su, sada već davne 1954. godine, tri posjetioца u Spomen-knjigu Stuba upisala ove riječi: »najljepši spomenik, koji je čovjek sam sebi napravio za život, jesu ove stube«, one su postale najbolja potvrda ispravnosti nesebičnog rada planinara Vladimira Horvata.

Zagrebačkog planinara, fotoreportera, novinara, speleologa i popularizatora prirodnih ljepota naše domovine mnogi su poznавали, no danas je sve veći broj onih, koji njegovo ime susreću jedino na brojnim putokazima po Medvednici ili ovđje na ovih 500 Stuba. Ako želite upoznati dio životne aktivnosti ovog čovjeka dodite i posjetite Horvatovih 500 stuba, jer one su stvarnost koja postoji na zagorskoj strani Medvednice i traje s nama radi našeg zadovoljstva i radosći.

Srećko BOŽIČEVIĆ

Dva pogleda na jednu akciju

»Bratski susret planinara na Bilogori 1982«

OČIMA ORGANIZATORA

Ohrabreno neočekivanim uspjehom »Prvog bratskog susreta planinara na Bilogori '81« održanog 19. i 29. rujna 1981. godine, kojem je prisustvovalo oko 650 sudionika iz 48 planinarskih društava, PD »Bilo« je organiziralo 29. i 30. svibnja 1982. pod pokroviteljstvom SOUR »Podravka« iz Koprivnice, »Bratski susret planinara na Bilogori '82«, za koji se sigurno može reći da je u mnogo čemu nadmašio prošlogodišnji. Da je to tako, potvrđuje i broj sudionika. Ovogodišnjem susretu prisustvovalo je oko 1000 planinara iz 65 planinarskih društava iz svih naših socijalističkih republika i pokrajina, osim iz SR Crne Gore i SAP Kosova.

Uz ostale, napomenimo da je susretu prisustvovao predsjednik PSJ Božo Škerl i predsjednik PSH Željko Poljak. Tom je prilikom predsjednik PSH predao je kolektivu SOUR »Podravka«, Zlatni znak PSH za višegodišnji doprinos razvitku planinarstva, a ujedno i kao znak zahvalnosti za doprinos u organizaciji ovogodišnjeg »Bratskog susreta«. Srebrni znak PSH za zasluge u razvoju planinarstva u Koprivnici uručen je kolektivu »Slog«

i kolektivu Šumskog gospodarstva, a Općinskom sindikalnom vijeću, Općinskoj konferencijsi SSRN i SIZ-u za fizičku kulturu općine Koprivnica, uručene su Plakete planinarskog društva »Bilo«.

A sada nešto više o sadržaju dvodnevног ovogodišnjeg sureta. 29. svibnja 1982. oko 9 sati počeli su se kod planinarskog skloništa »Pesek« sakupljati planinari iz Beograda, Zagreba, Skopja, Novog Sada, Ljubljane, Sarajeva, Subotice, Zenice, Osijeka, Maribora, Makarske, Ptuja, Bugojna i drugih gradova. Kada su vode puta svakog društva organizatoru prijavili svoje sudjelovanje i preuzeли prigodne Vodiće »Bratskog sureta« te ih taztim podijelili svojim članovima, susret je mogao službeno početi.

Prisutne planinare je najprije u ime organizatora susreta pozdravio predsjednik PD »Bilo« Milivoj Kovačić. Učenici Osnovne škole iz Hlebina i Drnja, članovi pjevačkog zbora izveli su kraći prigodni program, koji su planinari nagradili zasluženim pljeskom. Malo poslije 9 sati svi su krenuli prema naselju Močile, djelomično kroz šumu, pa kroz vino-

Sto ih to privlači na Bilogoru?

Foto: Ž. Hlebec

grade, da bi se na kraju spustili na cestu. Nekoliko kilometara duga povorka planinara stiže oko 12 sati u Koprivnički Ivanec gdje su je srdaćno dočekali mještani kruhom i solju, a članovi izvornog folklornog društva izveli kraći kulturno-umjetnički program. Poslije ovog kratkog predaha planinari su oko 13 sati krenuli prema Danici, putem kojim je 1928. godine išao Josip Broz. Planinari su sa zanimanjem razgledali spomen-područje Danicu, a prof. Franjo Horvatić ih je upoznao sa razvitkom radničkog pokreta i NOB-e ovog kraja. Na spomen-ploču ispred ulaza u bivši logor Danicu planinari su položili vijenac.

Sudionici su odavle nastavili put autobusima u Koprivnicu do upravne zgrade SOUR-a »Podravka«, gdje ih je pozdravio u ime pokrovitelja susreta generalni direktor, drug Vladimir Trojak. U restoranu društvene prehrane je gostoljubivi pokrovitelj susreta, SOUR »Podravka«, priredila ručak za sve sudionike. Poslije ručka je limena glazba RKUD »Željezničar« iz Koprivnice održala kraći koncert ispred upravne zgrade »Podravke«, a zatim su planinari formirali povorku i krenuli prema središtu grada, gdje su položili vijenac ispred spomenika palim borcima i žrtvama fašizma. Nakon toga su u manjim grupama, već prema interesu, razgledali gradski muzej i knjižnicu, a potom su u gradskom parku prisustvovali promenadnom koncertu limene glazbe RKUD »Željezničar« iz Koprivnice. Bilo je već 18 sati, kad su svi krenuli prema »Podravskoj kleti«, gdje su, nakon planinarskog veselja, nočili pod šatorima.

Slijedećeg dana, 30. svibnja 1982., osvanulo je tmurno i kišovito nedjeljno jutro. No ni to

nije moglo pokvariti dobro raspoloženje koje je već od ranih jutarnjih sati vladalo među planinarama, pa ih se dobar broj prijavio za natjecanje u prirodi, a neki za kviz natjecanja. Ostali su ih toliko bodrili i navijali, da su uspjeli probuditi i one najpospanije, koji su još spavali. Poslije 8 sati, usprkos kiši i oblacima koji su prijetili da će pokvariti ovaj drugi dan susreta, planinari su krenuli na trasu Koprivničkog planinarskog puta. Oko 11 sati kiša je prestala i pojavilo se sunce, najavivši lijep proljetni dan, toliko potreban za narodno veselje, koje je na kraju susreta planinarama priredilo Dobrovoljno vatrogasno društvo iz Jagnjedovca. Nakon obilaska Koprivničkog planinarskog puta tu su planinare već čekali pečeni janjci i odojci, dobra muzika i srdaćni mještani, koji su mnogo pridoniojeli da završetak susreta ostane svima u dugom sjećanju. Organizator susreta, PD »Bilo«, podijelilo je na kraju nagrade koprivničkih radnih organizacija pobednicima u kvizu, odnosno diplome revije »Vikend« sudionicima takmičenja u prirodi, te prigodne značke svim sudionicima »Bratskog susreta«, a svakom planinarskom društvu diplomu za sudjelovanje.

I što još reći na kraju? Možda su nam najbolja nagrada za naš višemjesečni trud i zalaganje na organizaciji brojna pisma, privatna i društvena, s mnogo lijepih riječi priznanja. Ona su ne samo dokaz da naši napori nisu bili uzaludni, nego su i poticaj da idući susret još bolje pripremimo.

Antonija KOVAČIĆ, PD »Bilo«

OČIMA POSJETIOCA

Zahvaljujući susretljivosti glavnog urednika »Vikenda« objavio sam s posebnim zadovoljstvom fotoreportaže o Bratskim susretima na Bilogori 1981. i 1982. godine. Učinio sam to sa željom da širokoj čitalačkoj publici slikom i riječju prikažem taj dživni i spontani način planinarskog druženja koji već pomalo bljidi u suvremenom svijetu. Za »Naše planine« prikaze o ovim susretima učinili su drugi, a ja bih svemu dodao tek svoja razmišljanja o tom fenomenu uspjeha Bratskih susreta na Bilogori.

Na to razmišljanje potaknuto me pitanje jednog dragog planinarskog prijatelja koji je, gledajući tu silnu masu razdraganih planinara u Koprivnici, rekao: »Pa što ih to privlači u Podravini i na ovu relativno nisku planinu kao što je Bilogora?«.

To pitanje i razmišljanje o njemu vratilo me u pedesete godine i pokrenulo u mojim mislima mali vremeplov vezan uz planine i planinarsko druženje. Sjetio sam se Jasenka, Zavižana, Kleka, Platka, Vodna, Konjuha,

Bohinja i drugih mjeseta gdje su se održavale velike planinarske manifestacije. Sjetio sam se i malih sletova planinarskih društava, regija i drugih prigodnih susreta i zaključio da su posljednjih desetak godina ti planinarski susreti pomalo izgubili svoj nekadašnji sjaj, a posebice kad je riječ o manjim društvenim i međudruštvenim susretima.

I moram priznati da sam, primivši poziv na prošlogodišnji Prvi bratski susret na Bilogori, pomislio da će to biti još jedan susret planinara bez onog nekadašnjeg sjaja. No na moje iznenadenje desilo se suprotno. Bio je to onaj pravi veliki susret planinara. Na pitoće obronke Bilogore zakoračilo je preko šest stotina planinara da bi se nakon godinu dana ta brojka popela na više od tisuću planinara. Fantastično, jer su došli iz Maribora, Jajca, Skoplja, Obrovca, Makarske, Beograda, Bihaća, Novog Sada, Zagreba i drugih mesta širom zemlje — no začuđujuće malo iz najbližih krajeva.

I ovaj drugi, ovogodišnji susret planinara, protekao je u sadržajno bogatom dvodnevnom druženju, pokazujući tako kako se na najljepši način njeguje bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti. I promatrajući ih tako radosne i zadovoljne kako kroče prema memorijalnom području Danici, zatim ulica-ma Koprivnice, a drugog dana pod kišnim kabanicama po maglovitim obroncima Bilogore, i sam sam se pitaо: »Što ih to privlači u Koprivnicu i na Bilogoru?«

Odgovori su se počeli nizati jedan za drugim, a počinju riječima: dobra organizacija i sadržaj. A nju provodi jedna dobra planinarska ekipa na čelu s agilnim dr Milivojem Kovačićem. I kao prilog tome iznosim podatak da se već sada, nedugo nakon uspješnog susreta, već uveliko priprema sljedeći susret koji će se 1983. godine održati zapadno od Koprivnice na najistočnijim obroncima Kalnika.

Osim toga mnogi poštovani čitaoci, koji su i sami bili na susretu, sjetit će se da su u svojim planinarskim društvima obavijest o održavanju susreta dobili nekoliko mjeseci ranije. Ta obavijest nije bila samo o datumu i mjestu susreta, već je to bio mali turističko-planinarski vodič s nizom potrebnih informacija o susretu, programu te o mogućnostima dolaska na mjesto susreta. A za organizaciju društvenih izleta to je itekako važno.

Sve one koji se odazovu na tako rano upućen poziv, na mjestu susreta očekuje niz

ugodnih iznenađenja. Od samog početka susreta počinje teći dvodnevni sadržajno bogati program. Kolona planinara obilazi znamenita mjesta i iz sata u sat, točno po programu, dogada se nešto novo i zanimljivo. Čak niti kiša, koja nije izostala na oba susreta, ništa bitno nije promjenila u programu. A uza sav taj točno vođeni program ostaje dovoljno vremena za prijateljsko časkanje, za odmor, za upoznavanje i radost, jednom riječju za ono divno i spontano planinarsko druženje.

Eto, to su — čini mi se — zapravo vrlo jednostavni odgovori na pitanje iz naslova i pitanje mog planinarskog prijatelja. To je dakle izuzetno dobra organizacija i sadržajno bogat planinarski program što bez sumnje može svima poslužiti kao primjer. Je li sve bilo baš bespriječorno? Naravno da nije, jer u svakoj organizaciji ponekad nešto ne »štim-a« i netko ode nezadovoljan. Ovaj moj prilog i nije ocjena Bratskog susreta već razmišljanje o tome što nas planinare privlači na taj susret. Ovim mojim razmišljanjima i vi ćete dodati svoja i odgovor će biti potpun.

No, gotovo da se usuđujem reći: i dogodine bit će tako lijepo i uspješno, a vrli organizatori iz PD »Bilo« iz Koprivnice u svom će programu planinarima predstaviti najistočnije padine Kalnika koje se u Podravinu spuštaju gotovo do same Koprivnice. Dakako, želim da se ponovno svi tamo sretнемo.

Željko HLEBEC, Križevci

Tisuću planinara na Bratskom susretu

Foto: Ž. Hlebec

Svladavanje vodenih prepreka u špiljama

Povijesni pregled (konac)

VLADO BOZIC

ZAGREB

Za vrijeme velike suše u Francuskoj ljeti 1830. god. u izvor-špilji Poux-Blanc neki Goupillat, mještanin Cantayrac, gazeći vodu do vrata zašao je oko 200 m duboko u špilju, ali nije mogao proći dalje jer je naišao na sifon. Do tog istog mjesta su doprli moderni speleolozi tek 1962. god. ispumpavši veliku količinu vode, ali zbog sifona također nisu mogli dalje. Taj je događaj kasnije opisao A. E. Martel ilustrirajući ga crtežom.

Prve građevinske radove u jednoj špilji s vodom obavili su Englezi 23. IX 1830. u špilji Ingelborough u sjeverozapadnom Yorkshiju. Vlasnik špilje James W. Farrer najmio je radnike da u špilji naprave veliku zemljenu branu, kako bi u jednom dijelu špilje snizio vodostaj i omogućio ulaz u još neistraženi dio. Zajedno s Johnom Birbeckom i Williamom Metcalfom prodro je daleko u špilju, ali je tu opet naišao na duboku vodu, koju su hrabri istraživači svladali plivajući.

Sredinom 19. stoljeća najviše je speleoloških istraživanja bilo u slovenskom Krasu gdje su istraživani sistemi Postojnske i Škocjanske jame. Posebno treba istaknuti istraživanja Slovence Jakoba Svetine 21. VII 1839. i 13. i 14. VII 1840. godine, kada se čamcem spuštao u Škocjansku jamu i dopro oko 200 m u špilju (do jezera Haron), gdje su ga u daljem napredovanju zaustavili vodopadi i brzaci. Bio je to početak savladavanja podzemnih jezera, brzaka i slapova, koje su nastavili brojni hrabri istraživači. Najteže je bilo savladavanje 6. slapa 1884. godine. Istraživanja s otkrićima novih dijelova špilje trajala su do drugog svjetskog rata.

Značajan speleološki pothvat bio je i spuštanje u jamu Grotte de Trebiciano u kojoj je rudarski nadzornik iz Idrije, Ivan Fercher, 1841. godine izmjerio dubinu od 318 m. Istraživanje je značajno zbog toga što je bilo organizirano radi snabdijevanja grada Trsta vodom. Tom prilikom je Fercher ustanovio da se razina vode u toj jami diže čak za 91 m(!) iznad razine koju je prije zatekao.

Događaj koji se zbio u Postojnskoj špilji 30. VIII 1850., a doživjeli su ga poznati istraživači slovenskog Krasa Adolf Schmidl i njegov sin Ferdinand, pokazao je pravu opasnost podzemnih rijeka. Oni su tog dana pronašli zaobilazan hodnik i došli u dio špilje u koji je 1774. došao Baltazar Hacquet vodenim tokom. Nastavili su napredovati nizvodno prolazeći dijelove gdje je strop bio vrlo blizu vodenoj površini (danasa se taj dio zove Spunj Tartar). Zbog prolooma oblaka nivo pod-

zemne Pivke je narastao za 3 m u roku od nekoliko sati i Schmidlovoj ekipi onemogućio povratak. Međutim, kako je voda naglo došla, tako je i prošla, ali su se prestrašeni istraživači mogli vratiti tek drugog dana.

Adolf Schmidl je istraživao i Planinsku jamu. Godine 1852. je po prvi puta upotrijebio čamac tipa kanu, koji je mogao djelomično rastaviti i relativno lako prenositi preko kamenih gromada u špilji. Istražujući špilju, jedanaest je puta prenosio čamac iz jednog jezera u drugo preko kamenih barijera i brzaka. Tako je istražio oko 6 km vodenih kanala Planinske jame.

Koncem 19. st. velika su speleološka istraživanja organizirali francuski speleolozi. Oni su počeli primjenjivati tada najmoderniju opremu za svladavanje raznih prepreka, pa tako i vodenih. Dana 27. III 1878. zabilježen je prvi pokušaj preronjavanja sifona u ronilačkom odjelu. U teškom ronilačkom skafandru ronilac M. Ottonelli je zaronio 23 m duboko u izvor rijeke Vaucluse u Francuskoj ali, naravno, nije preronio sifon.

Značajno speleološko istraživanje izveo je 28. VI 1888. tada 29-godišnji, danas poznati francuski speleolog Edouard Alfred Martel. On je tada istražio protočnu špilju Gouffre de Bramabiau (u Lotu) u Francuskoj, u du-

Francuski speleolog Norbert Casteret, prvi čovjek koji je preronio sifon (na dah, 1922. godine)

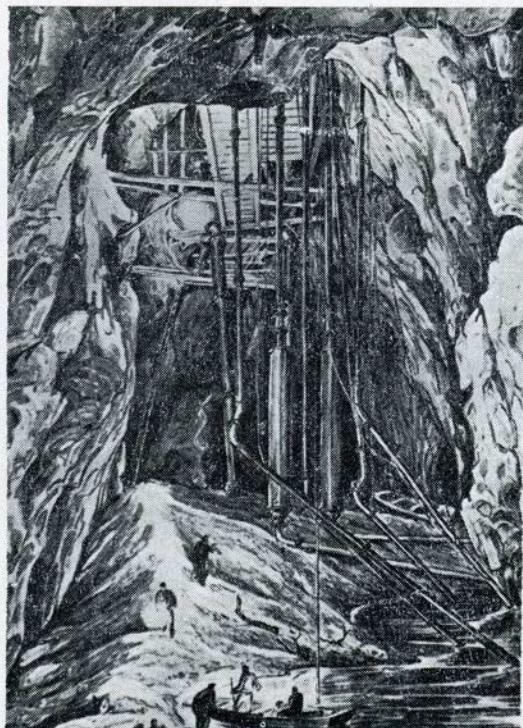
Cehoslovački speleolog Karel Absolon

žini od 700 m i 90 m dubine. Osim jezera i bujica trebalo je svladati i jake vodopade u uskom kanalu. Tu je po prvi puta upotrijebljen lagan sklopivi čamac od šatorskog platna dug 3,6 m, a težak svega 23 kg zajedno s kosturom i podnicama, američke proizvodnje. Taj čamac zvan »krokodil« bio je ključni dio opreme koji je omogućio da se istraživanje obavi s uspjehom.

Čamci tog tipa omogućili su i značajna speleološka istraživanja Moravskog Krasa u Čehoslovačkoj 1900—1914, koja su otkrila mnogo kilometara podzemnih tokova. Iz tog doba potječu i prve prave fotografije svladavanja vodenih prepreka, a načinio ih je poznati čehoslovački speleolog Karel Absolon. Njegovom zaslugom započelo je sistematsko istraživanje podzemnih vodenih tokova Moravskog Krasa, koje je trajalo do 1933. godine. Tamo gdje se nije moglo napredovati samo čamcima, Absolon je organizirao i ronjenje klasičnim teškim skafandrom. Prvo ronjenje je izvedeno u sifonu na Gornjem jezeru u špilji Macohi 9. VI 1821. Trajalo je 40 minuta i dostignuta je dubina od 17 m, ali dalji prolaz nije bio moguć. Ronilac je bio E. Buriška. No, iako nije pronađen prolaz, ovo je ronjenje dalo mnogo poleta za dalja ronjenja na drugim mjestima u špilji Macohi. U njoj podzemna rijeka Punkva pravi sedam sifona. U istraživanje je Absolon uveo i nove pneumatske čamce. Oni su zbog malog volumena u ispuhanom stanju omogućili svladavanje do tada teško pristupačnih

i teško prolaznih dijelova podzemnog toka Punkve i dali nove podatke o njenoj cirkulaciji; u njoj je Absolon organizirao i prve, do danas jedinstvene hidrotehničke radove. Uspio je od države dobiti svu tehničku pomoć, a ona se sastojala od postavljanja velikih i snažnih pumpi u podzemlju, kojima je ispumpavana voda iz jednog jezera u drugo, a također i od bušenja posebnih tunela za odvod vode. Ti radovi su trajali do 1933. god. kada je pumpanjem tako snižen vodočaj Punkve da su svi sifoni postali prolazni. Tada je potpuno istražen tok Punkve, odnosno špiljski sistem Macohi. Unatoč mnogim ronjenjima (registrirano ih je 25) sa skafandrima, ali i više ronjenja na dah, niti s jednim nije preronjen bilo koji sifon.

Prvo uspješno preronjanje sifona izveo je tada mladi francuski speleolog Norbert Casteret kolovoza 1922. u špilji Montespan u Francuskoj (u Haute Garone) preronivši sifon na dah. Put do sifona osvjetljavao je svijećom. Kod prvog ronjenja je ostavio upaljenu svijeću na ulazu u sifon i ronio u mraku, pipajući put rukama pred sobom. Kada je prvi puta osjetio zrak iznad glave, izronio je na drugoj strani sifona, ali je bio

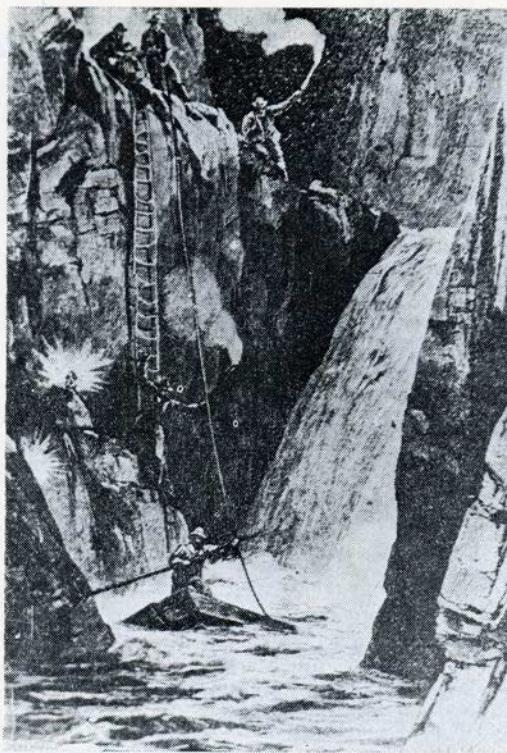

Absolonov crtež uređaja za prepumpavanje vode iz jednog jezera u drugo, u podzemlju špiljskog sistema Macohi 1932. godine

u mraku i nije mogao ići dalje. Sutradan je pod gumenom kapicom za kupanje nosio na glavi šibice i svijeće, i ponovo preronio sifon. Na drugoj strani sifona upalio je svijeću i otkrio nove špiljske kanale. Na stijenama je pronašao špiljske crteže o kojima je poslijepričao prijateljima i zainteresirao ih za ovo podzemno otkriće. U kolovozu 1923. isti sifon su preronili Casteret i Henri Godin. U novim kanalima pronašli su i glinenu skulpturu špiljskog medvjeda koju su izradili pretpovijesni »speleolozi« prije nekih 20 000 godina. Vijest o tom pothvatu, a još više o otkriću glinenog medvjeda, tako je odjeknula svijetom, da je uskoro pred špiljom bilo mnoštvo novinara i fotografa. Na Casteretov prijedlog mještani su iskopali poseban odvodni kanal kojim je snižena razina vode za 40 cm. Tako je nestalo sifona, ali je ostao kanal s vodom i tek malo prostora iznad vode, dovoljno da hrabri znatiželjnici dolu do pretpovijesnih crteža i skulptura. Zbog njihove izuzetne vrijednosti poslje je prokopan pravi tunel kojim je potpuno izbjegnut voden kanal i danas špilju mogu razgledati i obični turisti.

Koliku opasnost za istraživače krškog podzemlja predstavljaju povremeni ponori najbolje ilustrira tragičan događaj koji se zbio 1925. u jami Rašpor u Istri. Tu su jamu od 1922. god. istraživali talijanski speleolozi na čelu s tada već poznatim speleologom E. Boeganom. U suhom dijelu godine ta je jama relativno lako prohodna, a jedino teškoču pravi dubina jame (-365 m). Sudbonosnog 24. VIII 1925., kada se Boeganova ekipa već vraćala s dna jame (po njihovu mjerenu jama je bila duboka 450 m, i to je onda bio svjetski rekord dubine), telefonom je s površine javljeno da je vani prolom oblaka i da bujice ponire u jamu. Svi do tada lako prolazni kanali, a naročito stepenice (vertikale) nailaskom bujice postali su neprolazni, a boravak, odnosno zadržavanje na pojedinim mjestima jame postalo je nemoguće. Nalet bujice je tako u jednom suženju zahvatio dvojicu istraživača, Istranine Karla i Blaža Božića, i odnio ih u smrt. To su bili prvi istraživači speleoloških objekata koji su stradali od vodene stihije u podzemlju.

No, za uspješno svladavanje sifona, najtežih vodenih prepreka u špiljama, bilo je potrebno razviti i prikladnu ronilačku opremu, tzv. autonomne ronilačke aparate. Prve pokušaje izrade i primjene aparata s komprimiranim zrakom izveo je francuski ronilac Le Prieur 1933., a nastavio je s pokusima i iduće godine. Prva takva ronjenja izveli su ljeti 1934. engleski ronoci Jack Sheppard i Graham Balcombe u sifonu špilje Swildon's Hole i kasnije Wookey Hole, ali sifon nisu preronili. To im je uspjelo tek 4. X i 18. X

Drvorez A. Heilmanna, objavljen prvi put 1890. godine, prikazuje svladavanje 6. slapa u Skocjan-skim jamama 1884. godine

1936., s poboljšanim aparatima, kada su preronili jedan kratak i plitak sifon u špilji Wookey Hole. Bio je to prvi sifon preronjen pomoću ronilačkog aparata. No, to je bio tek početak.

Još jedan zabilježeni pokušaj ronjenja s klasičnim teškim skafandrom (u koji se komprimirani zrak potiskiva kroz cijev s površine) izveo je Francuz Negri 1938., ali, kao što se moglo i očekivati, bez rezultata.

Za primjenu autonomnih ronilačkih aparatata zaslubna je na žalost i ratna tehnika, posebno američka, francuska i engleska. Naime, francuski aparati, koje su neposredno prije rata razvili francuski ronoci Jacques Ives Cousteau i M. Gagnin, za vrijeme rata su znatno usavršeni za vojne potrebe.

Prvo ronjenje u špilji poslijeprije drugog svjetskog rata izvedeno je u Engleskoj početkom 1946. Tada je u Engleskoj osnovana i prva ronilačka speleološka organizacija u svijetu, Cave Diving Group, a osnovali su ju Sheppard i Balcombe. U Francuskoj je poslijeprije rata prvo ronjenje izveo Guy Lavouer, a slijedi ga niz mlađih i odvažnih ronilaca ne samo u Francuskoj, već i u SAD, Belgiji, Švicarskoj, Australiji, Italiji i dr. Nastaje prava ekspanzija ronjenja. Savladavanje ostalih prepreka u špiljama danas više ne predstavlja tehnički

Belgijanka Anette Jasinski s dijelom nalaza iz špilje Han sur Lesse, izvadenim u ronilačkim akcijama početkom šezdesetih godina ovog stoljeća

problem. Razlog tome je nagli razvoj opće tehnike, koja je razvila i dala tržištu mnogo prikladne opreme, kao npr. čizme, zaštitna odijela od gume i umjetna masa (navlačana, ronilačka), čamce, pribor za mjerjenje i crtanje pod vodom, fotoaparate i kamere za snimanje pod vodom, pribor za osvjetljavanje pod vodom i, posebno, ronilačku autonomnu opremu. Zahvaljujući toj opremi danas su speleolozi-ronioci postigli upravo fantastične rezultate u istraživanju potopljenih kanala.

Tako su npr. novija speleološka istraživanja špilje Han sur Lesse u Belgiji pomoću moderne speleološke opreme (čamci, gumene ronilačka odijela, autonomni ronilački aparati), otkrila tragove boravka ljudi u špilji gotovo kontinuirano kroz četiri tisućljeća. Najviše začuduje činjenica da su mnogi načini pronađeni u danas teško pristupačnom dijelu špilje tj.iza nekoliko sifona. Kako su onda ljudi savladali rijeku Lesse možemo samo prepostaviti. Detaljnim proučavanjem je ustanovljeno da su tu ljudi boravili još u željeznom i brončanom dobu (oko 1600, 800, 650. i 450. god. p. n. r.), zatim u rimske dobe (oko 57, 70, 110. i 172. god. o. e.), pa u srednjem vijeku (1378. god.), početkom novog vijeka (1636. god.) i poslije.

Zanimljivo je također navesti da je u već spominjanoj špilji Grotte de la Balme njemački speleolog-ronilac Jochan Hasenmayer preronio sifon pred kojim su stali robijaši 1516. i Bourrit 1782. god., u dužini od 870 m, i na koji se još nastavlja kanal s nizom manjih sifona.

Francuski ronilac Cousteau zaronio je posebnim batiskafom 106 m u izvor Vaucluse, ali zbog suženja nije mogao dalje. S tim batiskafom je istražio više podmorskih špilja i snimio ih filmom u boji (neke smo imali prilike vidjeti i na našoj televiziji).

Svjetski rekord dužine ronjenja s autonomnim aparatima postignut je u Floridi (SAD) u špilji Peacock Springs Cave Sistem (u relativno toploj vodi), a iznosi 6187 m! Ronjenje je obavila ekipa ronilaca postavljanjem relejnih stanica za izmjenu boca, a bilo je programirano kompjutorom. Rekord dužine, također s autonomnim aparatom, postigao je ronilac Claude Touloumdjian u izvor-jami Vaucluse u Francuskoj a iznosi 153 m!

Sifon na najvećoj dubini nalazi se u jami Jean Bernard u Francuskoj (-1455 m). To je treći po redu sifon u toj jami; prvi je na dubini od -1358 m, a drugi na -1440 m. Preronjavanjem tog trećeg sifona (dužine 30 i dubine 3 m) dosegnuta je najveća dubina na svijetu -1490 m!

LITERATURA

- E. Boegan: Duemila Grotte, Trieste, 1926.
Marc Jasinski: Plongées sous la terre, Paris, 1965.
Enciklopedija leksikografskog zavoda, Zagreb, 1956—1969.
Jovan Petrović: Osnovi speleologije, Beograd, 1968.
Pierre Boulanger: Guide des cavernes touristiques de France, Paris, 1970.
Pierre Minvielle: Guide de la France souterraine, Paris, 1970.
Karel Absolon: Moravsky kras 1 i 2, Prag, 1970.
Erns Bauer: Les secrets du mond souterrain, Paris, 1971.
Paul Courbon: Atlas des grands gouffres du mond, Apt en Provance, 1972.
Tony Waltham: Caves, London, 1974.
Abbé H. Breuil: 400 siecles d'art pariétal, Paris, 1974.
France Habe: Stopedeset godina turističkog razvoja Škocjanskih jama, Naše jame, Ljubljana, br. 15. 1974, str. 23.
V. Aellen, P. Strinati: Guide des grottes d'Europe, Paris, 1975.
Werner Arnold: Eroberung der Tiefe, Leipzig, 1975.
Trewor R. Shaw and C. Eng: Assyrian cave visits in the 9 th century b. c., Le Grotte d'Italia (4) V (1974—75), str. 89, Bologna, 1976.
Pierre Minvielle: Grottes et canyons, Paris, 1977.
Trewor R. Shaw: History of cave science, Cry-mykh, 1979.
Martyn Farr: The Darkness Beckons, London, 1980.
Proceedings of Eight international congress of speleology, Georgia southwestern college Americanus, Volume 1, 1981.
Zarko Supićić: O ronjenju speleoloških objekata u svijetu, Naše planine, br. 7—8, str. 83, 1981.

Svečanost kod Kamanja

SREĆKO BOŽIČEVIĆ
ZAGREB

Dne 4. srpnja 1982. u Kamanju kod Ozlja održano je svečano otvorenje spilje Vrlovke. Duga kolona od oko 600 posjetilaca predvođena zastavama krenula je iz centra Kamanja putem između kuća i polja, da bi prešla prugu u blizini Kupe i spustila se do otvora spilje. Na čvrstim i sigurno uređenim stepenicama za sve nije bilo mesta da prate svečanost otvaranja. Čekali su na livadi uz prugu. Sve prisutne prvo je pozdravio predsjednik Mjesne zajednice u Kamanju Pero Mihalić, dok je predsjednik Turističkog društva Ozalj Ivo Jančić govorio o problemima ovog sadašnjeg uređenja spilje i njezinom značenju. Svečanosti su prisutstvovali kao gosti općine Ozalj sestra Vladimira Horvata, akademik dr. Andela Horvat, i Đuro Griesbach, sin poznatog zagrebačkog fotografa i snimatelja, koji je prije više od pedeset godina također ovdje snimao ono prvo otvorenje.

— — —

Sada ponovno stojimo pred otvorom spilje Vrlovke uz mirni žubor rijeke Kupe. Okupljeni smo na ovom novo izgrađenom stepeništu u sjeni zelenila stabala, uz strme kamene litice ispod željezničke pruge. Nekada se ovdje moralо oprezno prolaziti nogostupom do otvora spilje. I u takvим uvjetima, prije malо više od 50 godina, u mjesecu kolovozu, desetak metara dalje skupila se slična skupina zaljubljenika prirode, posjetilaca iz Zagreba i mještana iz Kamanja — današnjih djedova i baka. I oni su se tada skupili, kao i mi danas, da proslave završetak svojih radova i da skromnom svečanostu otvore spilju za posjet turista, ali uz svjetlost svjeća lojanica, petroplinskih i karbidnih lampi.

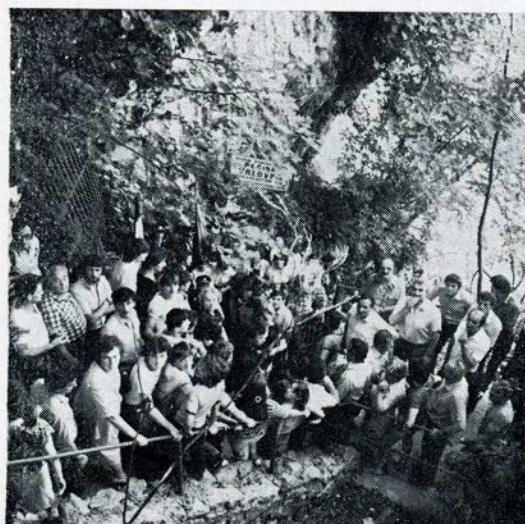
Naš današnji obilazak spiljom bit će pod jasnim svjetлом električnih reflektora, naše će se noge kretati sigurnom i ugodnom stazom vodeći nas do sada dostupnog kraja 300 metara udaljenog od ovog ulaza.

Priprema za ovaj današnji svečani trenutak počela je 19. veljače 1971. godine kada sam se u gostoljubivom domu vašeg vrijednog sumještanina Filipa Cigića pripremao sa speleološkim priateljima Tomislavom Jutrovićem i Antunom Stareom da započнем s izradom detaljnog nacrt-a ove spilje. Tog i narednih dana izradivali smo vrlo točan nacrt svih dostupnih kanala i dvorana, fotografirali smo i trasirali današnji prolaz kroz spilju. Kada smo u mjesecu travnju iste godine naša mjerne točke iz podzemlja prenijeli na površinu i krenuli preko vaših polja do vrtače iza kuće br. 36a, saznali smo gdje je dostupni kraj istraživanog dijela pećine. Neki od nas

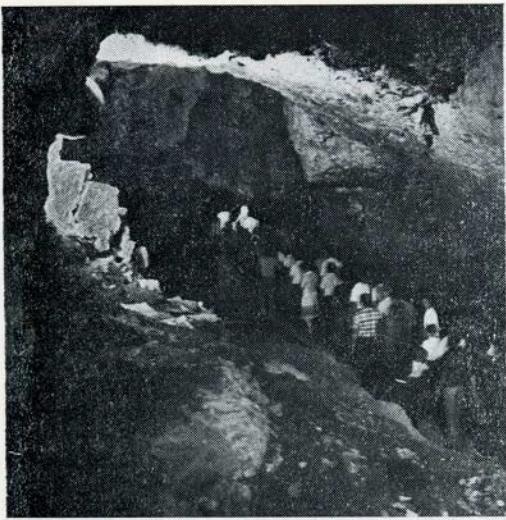
nisu nam vjerovali, jer su mislili da spiljski kanal ide u drugom smjeru. Ubačena boja s vodom na tom mjestu bila je potvrda da su mjerjenja bila točna. Nakon toga je jedna od bušotina u vrtači omogućila da kroz nju uvedemo i električnu struju u podzemlje.

Brigom i pomoći ozalske općine, Mjesne zajednice iz Kamanja, Zavoda za zaštitu prirode iz Zagreba, kao i mještana Kamanja, u podzemlju se redalo mnogo napornih sati rada i vještine vrsnih radnika koji su uređivali put i mostove preko vodenog toka. Rezultate tog rada sada možemo i vidjeti. U ovom času u tami spilje Vrlovke svijetli nekoliko desetaka reflektora i njezino podzemlje sada živi drugačijim životom. Taj novi život podzemlja još je godine 1939. predviđao njezini prvi uredivač i popularizator — zagrebački planinar, novinar i fotoreporter Vladimir Horvat. Iz jednog njegovog pisma upućenog tadašnjem ozalskom bilježniku između ostalog možemo pročitati: »Kako ćete vidjeti spilja može da općini bude od velike koristi, naročito onda kada bi se izradili prospekti i kada bi spilja bila osvijetljena elektrikom. Vjerujem da će općina imati živahniji promet to više što baš ovaj kraj obiluje s tolikim prirodnim atrakcijama — električnom centralom, Kupom, starim gradom, samim mjestom Ozljem, zatim Vrlovkom, Kamanjem, Brlogom i drugim ljepotama. Ozalj je vrlo simpatičan kraj za Zagrepčane, samo treba malo više propagande...«

Ovako je Horvat napisao 23. kolovoza 1939., a mi smo danas ovdje okupljeni pri realizaci-

Svečano otvorenje Vrlovke (stepenište pred otvorum) Foto: D. Griesbach

Velika ulazna dvorana Vladimira Horvata
Foto: D. Oorvat Griesbach

ciji te želje i ideje. U ime zamisli Vladimira Horvata i kao spomen na njegov trud, brigu i sve propagandne zahvate iz predratnog i poslijeratnog razdoblja, predložio bih da se prva ulazna dvorana prozove Horvatovom dvoranom. Vjerujem da će se svi prisutni složiti sa mnom.

Ostanemo li i dalje uporni u nastojanjima za daljnja istraživanja kao istraživači i uređivači Vrlovke, ova nam spilja može pružiti još novih iznenadenja i otkrića. Spilju Vrlovku potrebno je promatrati ne kao jedinstvenu pojavu već kao dio svih historijsko-estetskih vrijednosti čitave ozalske regije. Spilja Vrlovka treba biti dopuna zadovoljenja najraz-

ličitijih želja izletnika i turista, ona mora biti samo jedan od bisera zanimljivosti na ogrlici ljepota ovog prostora. Vrijednosti spilje Vrlovke, koje ju još i danas izdvajaju i karakteriziraju od naših ostalih turističkih pećina jesu: dva spiljska otvora, od kojih je jedan s obrambenim zidom historijske vrijednosti; vodenici znatne dužine, koji se inače rđe susreću u podzemlju; kalcitne kamene u kojima se zadržavaju nakupine vode; činjenica da spilja »živi« i danas polagano oblikujući svoje kalcitne ukrase; perspektiva otkrića do sada nepoznatih dijelova iza urušenja na 330. metru od ulaza i, kao jedna od vrlo značajnih činjenica, Vrlovka je s pedagoškog i didaktičkog stanovišta jedinstveni dio učionice sadašnjih učenika i nezamjenjivo sredstvo zorne nastave iz raznih područja školskog programa.

Uvrštavanjem ovog prirodnog spomenika među turističke atrakcije ozalske općine na današnji dan — dan Borca — ima i svoju simboliku. Tama spilje Vrlovke i njezin obrambeni zid Dorinog otvora poslužio je našim precima kao sklonište pred osmanlijskim osvajačima, a spilja može — zatreba li to i sutra — postati siguran zaklon za mnoge od vas. Na nama je da je čuvamo, pazimo i štimo, jer ona je dio nas, dio naše stvarnosti.

Prije pedeset godina brojni posjetiocvi ovog podzemlja bili su zadržani i uz svjetlost petrolejske lampe s unutrašnjošću Vrlovke, pa ne sumnjam da će današnji čovjek iz urbanizirane sredine naših gradova pod svjetлом jakih reflektora ostati oduševljen pogledom na nešto što živi u vječnoj tamni, što traje milijunima godina i ljeska se u blještavilu bijelo-žutih kristala kalcita na stupovima stalaktita i stalagmita. Podzemlje ove spilje, vjerujte mi, može nas uvek oduševiti. Oduševilo je mnoge prije mene, oduševilo je i mene, a iskreno vjerujem, da će oduševiti i vas.

Speleologija

»SPUSTALICA PETZL-STOP DESCENDEUR«

Povodom članka »Spuštalica Petzl-Stop descender« objavljenog u NP 7—8, ponukan sam napisati nekoliko riječi. Članovi SO PD »Mosor« iz Splita takodje su testirali Stop-descender i došli do nekih zaključaka koje ne navodi autor toga članka. On ne spominje važnu osobinu Stop-descendera, koja ga čini praktičnijem nego što se to može zaključiti iz spomenutog članka. Evo o čemu je riječ!

Na suprotnoj strani poluge za sruštanje, Stop-descender ima otvor (to se može vidjeti na fotografiji na 185. strani). Ukopčavanjem karabinera u taj otvor »Stop« postaje običan jednostruki descender, pa se jednostavno može koristiti i na većim vertikalama od 50 metara. Osim toga, namijenjen je za tehniku jednostrukih užeta (SRT) koja se danas najviše i koristi, pa smatram da to nije nedostatak. Naprotiv, svugdje se ide što jednostavnijim rješenjima, pa je tako i u speleologiji, gdje SRT tehniku, ako se pravilno koristi, po sigurnosti ne zaostaje od tehnikе dvostrukih užeta. Na kraju

bih, radi preglednosti, ukratko iznio sve prednosti i mane Stop-descendera:

Prednosti:

— može se koristiti na svim vertikalama kao običan descender (ukopčavanjem karabinera u predviđeni otvor), a posebno je pogodan za vertikale do 50 metara (koristenje poluge za sruštanje);

— jednostavniji je za rad, jer ne treba koristiti i »shunt«, a oslobođanjem pritiska na polugu, ruke speleologa mogu ostati slobodne. Kod prelaska meduklina ili čvora nije potrebno posebno fiksiranje descendera, jer to automatski radi poluga;

— može se koristiti i kao fiksni descender (s upotrebom poluge ili ukopčavanjem karabinera).

Nedostatak:

— kod prelaska meduklina ili čvora treba biti veoma oprezan, jer se poluga može pritisnuti nekim dijelom osobne opreme, pa može doći do nekontroliranog sruštanja.

NENAD ŠALJIĆ

NOVA ISTRAŽIVANJA U GOSPODSKOJ PEĆINI NA IZVORU RIJEKE CETINE

Speleološki rad u spiljama oko izvorišta rijeke Cetine ovisi danas o stanju razine podzemnih voda koje su prisutne u većini speleoloških objekata tog područja.

Iako je sjeverni sifon u Gospodskoj pećini bio svladan još pred dvije godine, istraživanja novootkrivenih kanala iza sifona i njihovo topografsko snimanje poduzeto je 21. 8. 1982., prilikom zajedničke akcije članova SO PD »Zeljezničar« i SO PD »Sutjeska«. Ekipu su sačinjavali speleolozi Branka Bosner, Branko Jalžić, Maja Kutnjak, Igor Platzer, Juraj Posarić i Zarko Stegmayer.

Prilikom ove akcije topografski je snimljeno ukupno 570 m novih kanala tako da sada dužina Gospodskih pećina iznosi ukupno 1750 m, a sigurno je da će dužina ove pećine biti i veća od dva kilometra. U prilog ovoj pretpostavci govoriti podatak da su prilikom snimanja najprostranjeg kanala, kojim su istraživanja i tekla, registrirana čak 12 otvora sporednih kanala koji nisu istraživani.

Topografski snimci istraženih kanala pokazuju da se spilja u tom dijelu pruža prema zapadu tj. prema Rudelića spilji, od koje je doduše još uvihek prilično udaljena. Potrebitno je ipak napomenuti da istraživanja u tom smjeru nisu završena jer ekipa nije raspologala adekvatnom opremom za svladavanje dva jezera na krajevima istraživanog dijela. Poseban je dojam na speleologe ostavila velika dvorana dimenzija cca 55 x 30 x 20 m u kojoj se ujedno nalazi i jedno od naših najvećih sifonskih jezera.

Na povratku su speleolozi namjeravali izmjeriti dubinu tog jezera kao i ispitati mogućnost prolaza kroz sifon, ali ih je u tome spriječio nagli porast vodostaja, tako da su se u posljednjem trenutku uspjeli vratiti na površinu.

B. JALŽIĆ

12. ZAGREBAČKA SPELEOLOŠKA ŠKOLA

Od 17. ožujka do 5. svibnja održana je tradicionalna Zagrebačka speleološka škola, kao i uvihek, u organizaciji SO PDS »Velebit«. Ovaj oblik školovanja novih kadrova održava se od 1971. jednom godišnje u proljeće. Ovako duga tradicija i iskustvo održava se očigledno u rezultatima rada spel. odjeku zagrebačke regije koji svoje članove školuju na ovaj način.

Kao instruktori sudjeluju iskusni članovi iz više društava. Nagrađeni su vrlo malo ili nikako, osobito posljednjih godina, kada je financiranje ove škole nepotpuno i neredovito. Taj problem još nije riješen i s njim se ponovo susrećemo. O važnosti škole nije potrebno govoriti i zaista je šteta da se ova tradicija ubuduće dovodi u pitanje zbog neravnopravnih raspodjele sredstava ili nekih drugih razloga. »Velebit« savjesno organizira vođenje škole, dostavlja planove i podnosi izvještaje na vrijeme, pa s pravom očekuje razumijevanje planinarske organizacije na čijoj je brizi financiranje ove planinarske aktivnosti. Zbog manjkavog financiranja škole organizator je primoran stalno povećavati upisninu (ove godine 500 din). Svaki školarač dobio je perlonsku zamku od 5 m kao najneophodniji pribor u radu. Za vrijeme održavanja škole svu su polaznici bili osigurani za slučaj sportske nesreće.

Kao instruktori i pomoći instruktori (»demonstratori«) u radu škole na terenu ili u društvu kao predavači sudjelovali su Marijan Čepelak (vodenik škole), Radovan Čepelak, Boris Vrbek, Jurica Sekelj, Robert Erhardt, Darko Cucančić, Nikica Rendić i Neven Cobanov iz PDS »Velebit«, Vladimir Božić, Branko Jalžić i Branka Bosner iz PD »Zeljezničar« i Darko Sakar iz PD »Zagreb-Matica«.

Kao i u dosadašnjim školama, odvijao se rad na terenu i u društvenim prostorijama. Ukupno je bilo 14 predavanja (7 predavača), čime je obuhvaćeno oko 20 raznih tema. Rad na terenu (vježbe) održavao se na području Medvednice, Kordun i Gorskog kotara kroz 7 vikenda, od to-

ga je bilo 3 jednodnevna, 3 dvodnevna i jedan trodnevni izlet. Novost u programu škole bilo je dvodnevno istraživanje, na kojem su polaznici škole primjenili stećeno znanje. Niti jedna dosadašnja škola nije imala tako dobar uspjeh. Prijavljeno je i upisano 24 polaznika (11 iz PD »Sutjeska«, 9 PDS »Velebit«, 3 PD »Japetić« i 1 PD »Zeljezničar«). Od tog broja bilo je 9 ženskih i 15 muških članova, starosne dobi od 15 do 25 godina (prosječ 19 godina starosti). Školu su završila 23 polaznika, tj. samo jedan od upisanih nije zadovoljio. Školu su završili i time postali speleolo-pripravnici ovi članovi planinarske organizacije: Sanja Bilić, Nera Strgaćić, Slaven Dobrović, Jeran Klobučar, Ana Sutlović, Svjetlana Stojanović, Gabor Budai, Jasna Hrapić, Dragar Grubišić (PDS »Velebit«), Božidar Seketa, Jurica Fiamengo, Biserka Sušković, Dražen Suhađa, Branka Salov, Darko Siščan, Goran Durn, Krešimir Solta, Zlatko Strbenac, Dubravka Raica i Zdravka Plavčić (PD »Sutjeska«), Josip Biškup i Tomislav Rubinić (PD »Japetić«) i Zoran Zečić (PD »Zeljezničar«). Podijeljene su vrijedne nagrade najaktivnijim i najuspješnjim polaznicima (Nera Strgaćić, Ana Sutlović, Slaven Dobrović, Zoran Zečić, Dragan Grubišić i Sanja Bilić). Škola je završena bez ikakve nezgode.

MARIJAN ČEPELAK

VII SPLITSKA SPELEOLOŠKA ŠKOLA

Prošlo je već jedanaest godina od kada je održana prva splitska speleološka škola. Organizirala ju je 1971. g. grupa planinara-speleologa iz PD »Mosor« i PK »Split«. Druga škola održana je 1973. g., treća i četvrta 1976. i 1977. g., peta i šesta 1979. i 1980. g. i sedma ove 1982. g. Drugu, treću i četvrtu organizirao je PK »Split«, a zadnje tri PD »Mosor« (1978. g. su svi članovi SO PK »Split«, radi neuslugasice s tadašnjom upravom, prešli u PD »Mosor« i u njemu oživili speleološku djelatnost). Između ostalog, škola je dala osnove i poticaj za razvoj SO PD »Biokovo« u Makarskoj, školjući i kadrove izvan općine Split.

Cilj i ovogodišnje škole bio je osposobljavanje što većeg broja mlađih ljudi za aktivno bavljenje speleologijom. Upisnina je iznosila 250 din. od čega su polaznici dobili po 5-metarsku zamku, a uz to su i kolektivno osigurani.

Škola je otvorena 17. 3. predavanjem o kulturi speleoloških istraživanja i o povijesti speleologije, a završila je spel. logorom u Muču 3. 5. U školu se upisalo 26 polaznika (tri iz PD »Biokovo«, ostali iz PD »Mosor«), a položivši ispit, uspješno ju je završilo 17.

Program škole sastojao se iz teorijskog i praktičnog dijela, te spel. logora, Predavanja, obogaćena prikazivanjem dijapositiva i filmova, održavana su u prostorijama PD »Mosor« srijedom i petkom), a vježbe na Mosoru (vikendom). Kao završni dio škole održan je spel. logor u zaseoku Kuđuzi poviše Muča od 30. 4. do 3. 5. s 30 učenika, od toga 14 školara. Istraženi su slijedeći spel. objekti: jama Golubinka (-38 m), Spilja ispod Sv. Ane (-25 m), jama u ogradi (-11 m), jama na Kutlinama (-62 m).

Na terenu je ukupno provedeno (ne računajući logor) oko 60 radnih sati, a predavanja, projekcije dijapositiva i filmova zauzela su oko 18 sati. U prosjeku je na vježbama bilo 15, a na predavanjima 16 polaznika. Predavači i instruktori bili su članovi PD »Mosor« i Gorske službe spasavanja — stanica Split, a voda Nenad Šaljić, koji je i snimio 17-minutni kolor S-8 film o školi.

U planinarskom domu »U. Girometta« na Mosoru održano je 5. 6. speleološko veče na kojem su polaznicima dodijeljena spomen-priznanja i nagrade. Svi su dobili Tumač zapisnika spel. istraživanja (dar KS PSH), a dvoje najuspješnijih i po komplet »Naših planina« (dar PSH). Tom prilikom projicirani su dijapositivi i film »VII. splitska speleološka škola«. Speleološkoj večeri prisustvovalo je 32 člana SO-a i još desetak članova PD »Mosor«.

NENAD ŠALJIĆ

U 1981. godini zabilježen je porast aktivnosti. Od 99 izlazaka na teren, bilo je 38 kraćih planinarskih izleta, 21 tura, odnosno duži planinarski izleti, za-tim 9 spel. istraživanja, 18 posjeti spel. objektima, 7 vježbi, 1 spel. logor, te 1 orientacijsko natjecanje i 4 sudjelovanja na skijaškim, odnosno »langlauferskim« natjecanjima. Istraženo je, te topografski snimljeno 30 spel. objekata i to 50 špilja i 25 jama. Tokom godine održano je 40 sastanaka, od kojih su 30 bila popravna projekcijama dijapo-zitiva, a 9 kinoprojekcijama.

Na sastancima, koje je uspješno dovodio pročelnik Jurica Sekelj, bilo je proglašeno 18 članova. Aktivno je 45 članova: 19 ženskih i 26 muških. Od toga su 21 član speleolozi-pripravnici, 6 speleolozi sa zvanjem instruktora i 6 pripravnika GS-a.

Prvo istraživanje u 1981. organizirao je Ivica Nemeš u području Donjeg Kosinja u Lici s 9 članova; oni su istražili 8 spel. objekata. Nakon toga počelo je istraživanje područja Ramino korito na južnom Velebitu, koje je vodio Draško Ivanović s 9 članova. Istraženo je 6 spel. objekata. Logor na Biokovu vodio je naš član Robert Erhardt. Istraženo je 13 spel. objekata (naši su članovi sudjelovali u istraživanju 10 objekata). Najdublja je bila Medena jama (220 m), rekognoscirana još na pret-hodnom logoru 1980. Istraživanje u Tršcu vodio je J. Sekelj. Istražena su 3 objekta, uz sudjelovanje 6 naših članova i nekolicine članova PD »Rudnik« iz Tršća. Područje podno Risnjaka pod vodstvom R. Erhardta i instruktora Radovana Cepelaka istra-

žuje 17 članova. Istražena su 3 objekta, od kojih je najdublja Jama pod Travnikom sa 180 metara dubine i 130 metara dužine. U Mijatovoj jami istraženo je 51,50 metara novog kanala. Boris Žiljak se u sklopu priprema za ekspediciju u Francusku spustio na dno Bunjevca.

Ostali dio aktivnosti bio je na raznim simpozijima, planinarsko-speleoškim susretima, spel. večerima, a isto tako PDS »Velebit« imao je i službene predstavnike, Zeljku Vendler i R. Cepelaku na IV internacionalnom festivalu spel. filma u Francuskoj od 1. do 6. IX 1981. Naši članovi sudjelovali su i na natjecanjima u skijaškom trčanju, kao i na 14. otvorenom prvenstvu Zagreba u orijentaciji, koje je organizirao naš član Marijan Čepelak. Valja spomenuti i sudjelovanje J. Sekelja u alpinističkoj ekspediciji na Kavkaz. Održana je i uspješno završena Zagrebačka speleološka škola, petnaesta po redu, pod vodstvom Damira Prelovca.

Suradnja s ostalim odsjecima odvijala se na istraživačkim akcijama. Značajna su i predavanja R. Cepelaka u PD »Grafičar« »Speleološka orijentacija«, u PD »Slijeme« »Film i fotografija u speleologiji«, te u Radničkom sveučilištu »Moša Pijade« pod naslovom »Speleologija«, uz projekciju filma. Članovi su pisali članak i reportaže o spel. istraživanjima spel. radu za dnevnu i tjednu štampu, te suradivali s časopisom »Naše planine«.

MAJDA NEMEŠ, tajnik

Alpinistika

ALPINISTIČKA KRONIKA BiH

— 3. 1. Navez M. Gafić — N. Logić i R. Grabus — S. Simić ponavljaju smjer Tomić — Zahirović u Osobcu na Prenju.

— Od 22. do 31. 1. organiziran je na Prenju zimski tabor AS »Bukovik«.

23. 1. Navez N. Logić — Muhamed Šišić — A. Vatrencak i R. Grabus — V. Rodić ponavljaju smjer Sandžačka 33 u Osobcu.

— 26. 1. P. Bundalo, R. Grabus, D. Ilić, Z. Rudan i S. Simić penju prvenstveni smjer Bukovička '82 u sjevernoj stijeni Motike. Ocenjenili su ga sa: nagn. 40° — 700, 200 m, 2 sata.

— 27. 1. R. Grabus, D. Ilić i S. Simić prave prvo ponavljanje smjera Prenjskih vukova u Velikoj Kapi za 7,5 sati.

31. 1. N. Logić i Muhamed Šišić su napravili drugo ponavljanje smjera Prenjskih vukova za 7,5 sati.

5. 2. B. Kovačević i Z. Rudan ponavljaju smjer Mihaljević—Sefer (IV, 200 m) u sjevernoj stijeni Otiša na Prenju za 6 sati.

— 13. i 14. 2. održan je memorijalni pohod na Lupoglav na Prenju, u spomen na stradalim alpinistima Iliju Dilberu, Ziji Jajatoviću i Miloradu Stjepanoviću.

— 18. 3. navez B. Kovačević — Z. Rudan uspeo se na vrh Grossglocknera (3798 m) po velikom nevremenu.

— 27. 3. B. Kovačević i B. Maltarić izvršili su drugo ponavljanje Draganovog smjera u stijeni Strništa na Bukoviku za 1,5 sati.

— 21. 4. navez Ilić, Kovačević, Rudan pravi treće ponavljanje Draganovog smjera.

— Od 28. 4. do 4. 5. u Paklenici su boravili alpinisti iz AO »Dilber — Stjepanović« (Zenica) i AS »Bukovik« (Sarajevo). Ukupno su ispenjali

48 čovjek — smjera. Od značajnijih uspona treba spomenuti:

— 30. 4. Z. Rudan i Mukrim Šišić ponavljaju smjer Klin za 5 sati.

— 1. 5. Navez Rudan — Šišić za 11 sati ponavlja Brid Klin.

— 2. 5. B. Kovačević solo usponom ponavlja Brid za mali čekić za 4 sata.

— 3. 5. Rudan i Šišić ponavljaju smjer »El condor pasa« za 6 sati. Isti dan B. Kovačević solo usponom ponavlja Velebitski smjer za 9 sati.

— Sredinom maja je u Paklenici zenički navez braća Gvozderac ponovio smjer Klin.

— 29. 5. Dva naveza: Mehmed Šišić — Muhamed Šišić — Mukrim Šišić i R. Grabus — N. Logić napravili su drugo ponavljanje Stupa (V, 200 m) u Velikom kuku na Cvrnici. Ulazni dio penjali su po klasičnom smjeru Dragman — Brezovečki (IV/V, 800 m). Ukupno vrijeme uspona 15 sati.

— 11. 6. D. Ilić, Z. Risonić i Mukrim Šišić penju prvenstveni smjer u stijeni Strništa na Bukoviku. Ocenjenili su ga sa: VI, A₂—A₃; donji dio; IV+/III gornji dio; 110 m, 6 sati.

— Sredinom juna zenički navez G. Gvozderac

— J. Miljak u jednom danu ponavlja Bosanski smjer (V/IV, 550 m) za 3,5 sata i Stup (IV+, 550 m) za 4 sata u stijeni Izgorjele Grude na Prenju.

— Pred kraj juna G. Gvozderac i Z. Isaković ponovili su Kamin (V, 200 m) za 4 sata i Dijagonalni smjer (V/IV, 550 m) za 5 sati u Izgorjeloj Grudi.

— Mukrim Šišić penje solo kroz središnji dio Sjeverne Triglavskne stijene.

Pripremio: DRAGAN ILIĆ

Prvenstveni usponi

DIREKTNI SMJER U SZ STIJESEN STRMNIŠTA NA BUKOVIKU

Prvi penjali: Dragan Ilić (AS »Bukovik«), Željko Risonić (AS »Bjelašnica«) i Mukrim Sišić (AO »Dilber — Stjepanović«) 11. 6. 1982.

Pristup: Isti kao za Draganov smjer (vidi NP 11—12, 1981.)

Opis: Ulaz u smjer je 2 m l. od grebena koji se nalazi u upadnicu karakterističnog stropa. Pravo gore na ploči 5 m do police (A1). S police po razvedenoj ploči 6 m pod prevjes (V+), te preko prevjesa do pukotine koja vodi dijagonalno (—IV, A1) 7 m. Uspon nastaviti po ploči malo lijevo do police pod prevjesom (—VI, A2) 7 m. Na polici se smjer sastaje sa Draganovim smjerom. Uspon nastaviti Draganovim smjerom do prvog osig. 9 m (IV+/III). S osig. 4 m d. (III), te pravo gore 3 m pod prevjes (IV). Preko prevjesa te po ploči 8 m (VI, A3) do police na kojoj je osig. S osig. uspon nastaviti rampom koja vodi dijagonalno 1. 15 m do police (III+). Na polici je drugo osig. Borisovog smjera. Odavde dijagonalno d. 15 m po razvedenoj stijeni (IV+), te pravo gore 7 m (III+) do osig. S osig. pravo gore po lakšem terenu (III/II) do izlaza.

Ocjena: donji dio VI, A2—A3, gornji dio IV+/III; visina 110 m, vrijeme uspona 6,5 sati. Ostavljen je 6 klinova i 1 omča za orijentaciju. Za ponavljanje

če potrebno ponijeti 7—8 klinova, 2—3 čoka. Silaz isti kao za Draganov smjer.

SMJER »BUKOVICKA '82« U S. STIJESEN MOTIKE NA PRENJU

Prvi penjali: Grabus Redžep (AS »Bjelašnica«) i Ilić Dragan (AS »Željezničare«); Bundalo Predrag, Rudan Željko i Simić Slobodan (AS »Bukovik«) 26. 1. 1982.

Pristup: Isti kao za smjer »S« u Velikoj Kapi (vidi NP 5—6, 1979). Dolaskom pod Motiku skrenuti pod SZ stijenu do karakterističnog zuba, 1,5 sati.

Opis: Smjer vodi uočljivim kuloarom lijevo od zuba 5D pod kaskadu (40°—45°). Zatim skrenuti lijevo rampom 25 m (55°), te preko 7 m visokog skoka (70°) na osig. Sa osig. nastaviti pravo gore 3D (50°—60°) do izlaza iz smjera. Nagibi u izlazu kreću se do (70°).

Ocjena: Nagibi 40°—70°, visina 200 m, vrijeme prvi penjača 2 sata.

Silazak: S vrha spustiti se južnim padinama u podnožje Motike te nastaviti istočno do kuće Jezerce.

DRAGAN ILIĆ

Zaštita prirode

I BIKOVO PROGLAŠENO PARKOM PRIRODE

U »Našim planinama«, br. 7—8/82. objavljen je članak »Planina Velebit proglašena parkom prirode«. Da bismo planini Biokovo i u planinarskoj literaturi dati tretman jednak ostalim planinama, naglasimo da je Sabor SR Hrvatske uz Velebit parkovima prirode proglašio 1981. godine još i zapadni dio Medvednica i Biokovo.

Zakon o proglašenju Biokova parkom prirode objavljen je u Narodnim novinama SR Hrvatske, broj 24/81, a iz opsežnog elaborata Republičkog zavoda za zaštitu prirode izdvajamo da »je Biokovo uz Velebit najmarkantnija planina primorskog niza Dinarida. Ali, dok je Velebit više-manje autonomni fenomen, s glavnim zanimljivostima u vršnoj zoni, Biokovo glavnu geomorfološku i pejzažnu vrijednost daje njegova primorska fasada, odnosno kombinacija planine s primorjem. Nigdje se u nas tako visoki grebeni (do 1600 m) i na tolikoj dužini nije toliko približio moru kao ovdje. I nigdje tako strmo, vrlečno i impresivno«.

Visokim vapneničkim i dolomitnim liticama i siparima, kontrastiraju u krajoliku blage flišne padine planinskog podnožja odjevene šumama alepskog bora, vinogradima i prozračnim maslinicima. Zahvaljujući obilju sipara i bujičnih plavina, nastala su poznata žala i plaže Makarske revijere.

Zagorsku stranu karakteriziraju »normalne« planinske padine, negdje blaže, negdje oštije, ali bez dramatičnih pejzažnih elemenata. U cijelini, međutim, Biokovo je i s ove strane neobično markantna planina u odnosu na okolni prostor.

Središnji dio planine započinje na sjeverozapadu kao naglašeni greben čija visina raste prema jugoistoku u kulminira u Sv. Iliju (1642 m). Odavde dalje planina se širi u bogato razgranato platno, s bezbrojnim vrtaćama i glavicama, na prosječnoj visini od 1400 m. Iz ovog platoa izrasta kao najmarkantniji stozǎ Sv. Jure (1762 m), do njega Veliki Troglav (1658 m) i u jugoistočnom dijelu planine zona Kimet (1536 m) — Vitrenik (1471 m). Tu već počinje postupno spuštanje planinskog masiva prema cesti i Gornjim Igranicima.

Granica Parka prirode ide cestom od prijevoja Dupci na Jadranskoj turističkoj cesti do Novaka, zatim podnožjem strmeća do zaseoka Bartulovići, putem do sela Topići i sjeverno od kamenoloma do starog sela Basta, preko Smokvine na izvor Jablan, nadalje putem do zaseoka Zlib — Veliko Brdo pa do sela Makra i ispod strmeća do sela Kotišine, te do zaseoka Potpeć — Tučepi, zatim podnožjem strmeća do ruba šume Staza, pa sjevernim rubom šume do vrgočaste ceste i nadalje njom do sela Gornjih Igrana, pa cestom do sela Kozice, zatim na sjeverozapad cestom do sela Zagvozd, gdje skreće na put prema Dedićima i Lončarima do kapele Sv. Stjepana, pa na kotu 306, zatim na zaselak Čikeš, pa preko kote Sedlače (278) na kotu Strogovo (398) i Kulu (382), te ravnom linijom na početnu točku prijevoja Dupci.

Zakon definira »park prirode« kao »prostorno prirodno ili djelom kultivirano područje s naglašenim ekološkim ili estetskim, turističkim i rekreativnim vrijednostima«. Režim zaštite najopćenitije je propisan u formulaciji: »dopuštene su djelatnosti kojima se ne ugrožavaju bitne značajke i funkcije parka«.

Planina Biokovo proglašena je još prije, 1979. godine, spomen-područjem, kao »dio prirode vezan uz značajnije povijesne ... događaje«, pa je režim njegove zaštite proširen zakonskom formulacijom: »dovoljene su samo radnje njegovog održavanja i uređivanja koje ne utječu na njegova prirodna i povijesna obilježenja i namjene«.

S tim u vezi Skupština općine Makarska pokrenula je postupak za izradu Prostornog plana područja posebne namjene, kojim će se detaljno utvrditi način zaštite, uređenja, unapredjenja i korištenja Parka prirode i Spomen-područja Biokovo. No, već danas se može reći da su dokumenti kojima je Biokovo zaštićeno Zakonom o zaštiti prirode utvrđenim kategorijama dali značajne rezultate. Naime, proglašenje Biokova Spomen-područjem, a zatim i Parkom prirode uslijedilo je nakon dugo godišnjih pozitivnih aktivnosti na Biokovu, koje

su sve imale za cilj očuvanje svih dijelova Biokova, čemu nije bitnije štete nanijela čak niti izgradnja asfaltne ceste do RTV tornja na Sv. Juri.

Osim obnove starih pastirske stanova, na Biokovu nije izgrađen niti jedan vikend objekt, svim Šumskim površinama gospodari ne ugrožavajući njihove osnovne značajke, stočarstvo je ograničeno na niže dijelove planine izvan centralnog masiva, planinarska, speleološka i alpinistička djelatnost ide u korak sa zahtjevima zaštite prirode, a odstrel visoke divljači radi se planski uz stalno brojno

jačanje stadâ. Zabilježeno je nekoliko primjera lovovrade, a vinovnici su kažnjeni. Možda je nepristupačnost centralnog masiva Biokova, odnosno postojanje ulazne recepcije na cestovnom prilazu i dvoiposatni uspon pješačkom stazom glavni razlog očuvanju životinjskog i biljnog svijeta, te drugih ukrašava Biokova. Bilo kako bilo, zadovoljstvo s postojećim stanjem zaštite Biokova ne bi trebali kriti, a predstojećim aktivnostima treba samo nastaviti dosadašnji pozitivni tok.

BORUT KURTOVIĆ

Vijesti

• Naša ženska ekspedicija u Pamiru. Prilično nezapaženo, kako za planinarsku tako i za ostalu javnost, prošao je vrlo uspješan uspon članica ženske alpinističke ekspedicije na Pamir. Ekspediciju je organizirala Planinska zveza Slovenije, a sačinjavalo ju je osam istaknutih alpinistica, sedam iz SR Slovenije i Ana Mažar, članica PD »Mosor« iz Splita. Sedam članica ekspedicije, među njima i Ana Mažar, osvojile su najviši vrh SSSR-a Pik Komunizma (7495 m) i tako postigle jugoslavenski ženski višinski rekord. (N. A.)

• Požežani na Zavižanu. Krajam mjeseca svibnja 38 članova PD »Sokolovac« Slav. Požega dana je boravilo na Zavižanu. Oni su obišli neke vrhove koji zatvaraju Zavižansku kotline, prošetali Premužićevom stazom do Crikvene, posjetili Velebitski botanički vrt, a na povratku boravili u Senju i na Plitvičkim jezerima. (I. J.)

• Makedonci na McKinleyu. Makedonski alpinisti su, kako je objavio Tanjug 15. 7., postigli značajan uspjeh: osvojili su vrh McKinley (6194 m) na Aljasci. Ekspedicija, koju su sačinjavali mr. Vladimir Raković, ing. Stojan Tropovski i ing. Zarko Gostović, na svom je usponu postavila 6 logora. Pratile su ih vrlo niske temperature između 40 i 45 ispod nule. Na tom vrhu je, inače, izmjerena dosad najniža temperatura na jednoj planini u svijetu — minus 92 stupnjeva.

• Planinarski maraton u Novom Sadu. Masovan boravak u prirodi postaje sve prihvaćeniji način rekreacije, a maraton je prava prilika da se u izdržljivosti takmiče sudionici od 7 do 77 godina. Na ovogodišnjem maratonu je bilo 1980 učesnika, a najbrojniju prijavu je izvršilo PSD »Poštar« Novi Sad, sa čak 164 sudionika. (V. B.)

• Tragom odreda »Plavi Jadran«, PD »Paklenica« iz Zadra je krajem godine donijelo Odluku da se u stazovani tradicionalna društvena akcija Marš tragom odreda »Plavi Jadran« s usponom na najviši vrh Velebita, Vaganski vrh, pod geslom »S Titom u srcu na Vaganski vrh«. Prva takva

akcija, a u povodu 90. godišnjice rođenja druga Tita, održana je od 11. do 13. lipnja ove godine. Za vrijeme marša položen je vijenac na spomen-ploču odredu »Plavi Jadran« kod »Borisovog doma« u Velikoj Paklenici, koju je nedavno postavilo Društvo. Na Vaganskom vrhu upriličena je prigodna svečanost i položen vijenac i buket svježeg planinskog cvijeća na spomen-ploču koju je također postavilo ovo Društvo u okviru akcije jugoslavenskih planinara »na 80 vrhova za rodendan druga Tita«, a u povodu 80 godina njegova života. Na kraju akcije kod »Borisovog doma« zapaljena je logorska vatra i održano partizansko veselje. (D. P.)

• Memorijalni uspon na Titov vrh. Preko 800 planinara iz svih krajeva naše zemlje uveličali su proslavu 90. godišnjice rođenja Josipa Broza usponom na najviši vrh Sar planine. Bilo je to divnog, nedjeljnog, majskog jutra kada se kolona poput beskrajnog niza vijugala od Popove šapke (1784 m) ka Titovom vrhu (2760 m). Među sudionicima je bilo i 40 članova zbratimljenih planinarsko-smučarskih društava PTT iz Maribora, Tuzle, Novog Sada i Skoplja. (V. B.)

• XV. slet PTT planinara Slovenije. Početkom juna planinari ptt iz Maribora su organizirali XV. slet planinara ptt Slovenije na terenima mariborskog Pohorja. Pored toga organizirana je i proslava »Srebrnog jubileja« 25. godina rada PD PTT Maribor. Na sletu je bio impozantan broj članova planinarskih društava ptt iz Slovenije (oko 500), te delegati PD PTT iz Skoplja, Tuzle, Novog Sada i Brčkog. Domaćin je učinio sve da slet prode u svečanom i prijatnom ambijentu s nevjerojatnom gostoprimaljivošću prema gostima. (V. B.)

• Prilog fondu »Naših planina«. Na svojoj VIII. redovnoj sjednici Predsjedništvo planinarskog društva OKI donijelo je odluku o dodjeli novčane pomoći za časopis »Naše planine« u iznosu od 3.000,00 dinara. Uredništvo se toplo zahvaljuje!

• PD »Dakovo« dobilo je na korištenje trošnu kućicu od Suma-

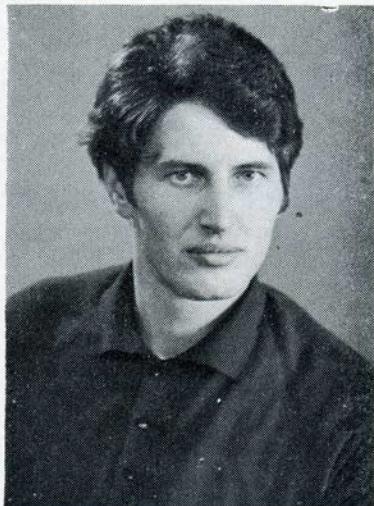
rije početkom prošle, 1981. godine. Nakon godinu dana rada i mnogo odricanja, kuća je uredena i spremljena primiti prve goste. U nedjelju, 27. lipnja, službeno je otvorena u prisutnosti mnogih planinara i gostiju. Kuća može primiti dvadeset ljudi na spavanje, ima uredenu kuhinju s posudom i plinom za kuhanje, a osim spavaonice, gdje su kreveti s madracima, i kuhinje, koja je ujedno i blagovaonica, ima i prostoriju u kojoj se mogu odlagati stvari, alat, drva i slično. Novootvorena planinarska kuća nalazi se u Boroviku, 28 km od Đakova, uz novo akumulacijsko jezero rijeke Vučke, zasad najveće u čitavoj Slavoniji. Pristup je od Đakova preko Mandićevca ili Paučja autobusom, a zatim sat do sat i pol pješice. Vlastitim prijevozom također, jer je kuća uz samu cestu, od jezera nekih 300 metara prema Paučju. Kuća je preko vikenda obično otvorena, ali potrebno je najaviti se pismeno ili na telefon »PanTurist«, Lidića Horvat, 054-843-404. Kuća u glavnom nije opskrbljena. Fotografija kuće objavljena je u članak »Naš Borovik« u broju 3-4 (str. 72). (M. Lay)

• PD »Grafičar« iz Zagreba je osnovalo nekoliko planinarskih sekcija. Najveći uspjeh je osivanje sekcije u Zagrebačkoj tvornici papira, gdje se učanilo preko stotinu radnika i namještene. Dne 9. travnja održana je osnivačka skupština sekcije, na kojoj je prisustvovalo preko 60 članova. Izabran je Izvršni odbor i Komisija za organizaciju izleta, kojoj je pročelnik Ivica Delić. On je i najzaslužniji za osnivanje sekcije. Usvojen je plan izleta za godinu 1982. Prvi izlet održan je dne 24. 4. na naš dom na Medvednici s desetak učesnika. Također je osnovana pionirska grupa u osnovnoj školi »Anka Butorac«. Najviše truda oko sekcije učinila je Brigitka Radanović, koja i vodi pionire na lakše izlete. Sekcija ima i svoje rukovodstvo: pročelnik Davor Peruško, tajnik Dragan Bubnjević, te blagajnik Domagoj Miletić. Nekoliko članova sekcije pretolatilo se odmah na »Naše planine«. Zatim je osnovana planinarska sekcija namještene općine »Medveščak«, kojom rukovodi drug Gregov, i planinarska sekcija na-

Istodobno kada je u Zagrebu osnovano PD »Vihor«, osnovana je u Švicarskoj njena sekacija »Vihor-Schweiz«, a bilo je to u jesen 1969. godine. Jedan od članova osnivača Sekcije bio je i Antun-Vlado Horbec, koji je umro 23. 7. ove godine od srčanog infarkta. Rođen je u Zagrebu 29. 10. 1943. Završio je industrijsku školu »Prvomajska« kao alatničar i tehničku školu strojarskog smjera. Zatim je otisao na privremeni rad u Švicarsku gdje je upoznao i svoju buduću suprugu Švicarske nacionalnosti, Pierrette, s kojom se 1978. godine oženio i iz koga braka se rodio mali Borna, danas dječačić od tri godine.

Kao veliki planinar, aktivan skijaš i sportaš sudjelovao je u svim sportovima kojima se Sekcija bavila (stolni tenis, šah, kuglanje, nogomet, autoreli) i na svim usponima i susretima s matičnim društvom iz Zagreba. Tri puta je bio na Matterhornu, a 1972. godine ga je uspješno osvojio zajedno s Željkom Gobecom. Slijede usponi 1973. godine na najviši vrh Španjolske Mulhacen (3481 m), drugi vrh Švicarske Dom (4545 m), Mont Blanc, najviši vrh SR Njemačke Zugspitze, Wildspitze u Austriji, Piz Bernina i na mnoge druge. Sudjeluje u organizaciji turističkih izleta za naše radnike u Amsterdam, Rotterdam, Bruxelles, Pariz, Beč, Budimpeštu, Veneciju itd. Svoje društvo zastupa na skijaškim natjecanjima širom Švicarske i izvan nje i postiže dobre rezultate. Godine 1974. i 1975. bio je predsjednik sekcije »Vihor-Schweiz« i za to vrijeme izgradio sekciju u vrhunsko društvo, tako da su ga 1976. god. proglašile najboljim i najaktivnijim jugoslavenskim društvom u Švicarskoj »Sportske novosti« i »Vikend«. Odlikovan je srebrnim i brončanim znakom PSH, a prilikom 10-godišnjice PD »Vihora« uručeno mu je priznanje za samoprijegoran rad i послuge na polju planinarstva, te spomen-značka za 10-godišnje članstvo.

Dragi Vlado, otisao si od nas iznenada i puno prerano da bi ostvario sve svoje planove. Tvoje

posljednje počivalište nalazi se u malom idiličnom Švicarskom mjestu Oberbuchsiten, kojemu si poklonio svoju mladost i svoju ljubav. Voljeli smo Te i cijenili, bio si izvanredan čovjek i kao takvog ćemo Te trajno zadržati u našim srcima.

Marija Gobec

mještenika općine »Centar«, kojim rukovodi drug Mekinda. Tako se Izvršni odbor društva povezao s društveno-političkim strukturama općina, u kojima je naš dom i društvene prostorije. Načrto je aktivna veza s DTO »Partizan« na teritoriju općine »Medveščak«. Povodom Dana općine »Medveščak« 14. 4. 1982. organiziran je masovni pohod građana na Medvednicu, gdje je kod našega doma na Malom Sljemenu održana uspjela proslava uz prigodni program. Prisutvovalo je preko 300 građana i planinara iako vrijeme nije bilo najpovoljnije, naime palo je 30 cm novog snijega. (D. R.)

• Speleološke projekcije u Splitu 16. 6. 82. g. u prostorijama PD »Mosor« održana je projekcija dva francuska speleološka filma: »Sifon 1122« i »Podzemlje Alpi«. Prvi je snimljen 1962. g. u jami Berger (1198 m) koja je bila cilj ovogodišnje prve Hrvatske speleološke ekspedicije. Film traje 15 minuta i veoma je zanimljiv iako je snimljen prije dvadeset godina. Film »Podzemlje Alpi« (26 min) snimljen je 1975. g., pa prema tome govori o suvremenoj tehnici istraživanja. To je tipično školski film jer obuhvaća sva područja speleologije (tehnika, rojenje, biospeleologija, topografsko snimanje, bivakiranje itd.). Oba filma su veoma pogodna za speleološke škole, prvi kao prikaz klasične tehnike, a drugi su-

vremene tehnike istraživanja. Filmove smo dobili preko Francuskog instituta, pa mu se ujedno i zahvaljujemo za suradnju.

(Nenad Šaljić)

• O stazama u južnom Velebitu. Oni planinari koji žele krenuti iz Starog Sela kod Brušana pa preko Divolence, trebaju znati da je ta staza, odnedavno prizvana Antina staza, prilično zakrčena drvećem koje je porušila vremenska nepogoda u studenom 1980. U drugom satu uspona, a to je drugi dio uspona prema Kamrenom klanцу, drveće se ispriječilo i znatno otežava prolaz. Zato mogu proći samo uporni i kondicijski spremni planinari. To će zakrčenje ostati takvo vjerojatno još slijedećih pet ili više godina, dok to drveće ne istruje. Također se upozoravaju oni planinari koji žele s ceste Jelova ruja — Rizvanuša skrenuti lijevo na Torine da bi sišli u Brušane, također u zaselak Staro selo, da je i dio te staze u prvih 20 minuta hoda zakrčen oborenim stablima i teže prohodan. Nakon toga ostali dio staze bolje je prohodan. Planinari iz Gospića pokušali su pronaći i obnoviti kraticu na VPP to dijel Malog Stolca do Jelova ruje s nadom da će time skratiti dionicu Oštarije — Jelova ruja. Iako su pronašli cijelu kraticu i prijeratne jedva vidljive markacije na njoj, ipak su došli do uvjerenja da ta kratica nije pogodna za prolaz čak i kad

bi se dobro označila, jer ide po surovu terenu i jer je staza cijelom dužinom nepovoljna. Kako se na taj način ne bi dobilo ništa na vremenu i na olakšanju prolaza, odustali su od njezine daljnje obnove. (Ante Rukavina)

• Markacija na Rujno u Velebitu. Označen je najlakši i najkraći prilaz do Rujna u južnom Velebitu. Ovaj prilaz na Veliko i Malo Rujno počinje na 384,5 km jadranske magistrale, dakle, između Šibuljine i Starigrada. Od oznake na cesti staza vodi točno na sjever uz kuću broj 156 (vlasnik Sime Bušljeta). Nakon pola sata lagana uspona stiže se u zaselak Torine gdje su još nastanjene dvije kuće žitelja prezime Bušljeta. Usput se prolazi uz lokvu i nepresušan bunar uz nju. Od Torina staza zaobilazi sa zapadne strane stalno nastanjeno selo Veliki Ledenik izdižući se na prijevoj Kadinovac, s kojega je lijev pogled unatrag na dolce Torine, Veliki Ledenik i Joviće. Potom prolazi kroz šikaru i nakon ukupno oko dva sata uspona izbijanja na proplanak Aptovac. Nakon pola sata uspona kroz šumu vodi Aptovackom kosom s južne strane Zvirjaka (972 m), a na njezinu kraju može se nastaviti u tri pravca: lijevo dvadesetak minuta do Malog Rujna, desno isto toliko do kapelice na V. Rujnu, a ravno preko Rujanske kose do Oglavinovca oko 2 sata. Južno od Zvirjaka ova se staza spaja s o-

nom što polazi od kuća zvanih Krapići na 387. km jadranske magistrale. Ova neoznačena staza prolazi kroz Mali Ledenik i usponom preko Pazarića došće prije opisanu stazu. Ova je staza malo duža i teže prohodna. Označili su je članovi obitelji Rukavina iz PD »Visočica« Gospic.

(Ante Rukavina)

• **Marš Sekulinci—Vočin.** Godinu dana nakon svog osnutka, PD »Zanatlija« iz Osijeka počelo je organizirati partizanske marševe u čast oslobođenja svoga grada. Pozvana su bila i još neka društva slavonske regije. Sudionici su se skupljali dan uoči marša u lageru Sekulinci, gdje je nakon zajedničke večere bio počinak. Sutradan pristižu ostali planinari iz Osijeka i obližnjih mješta, Slav. Požege i Našica, i nakon toga se na zbornom mjestu formiraju brigade i polazi se na području bivše partizanske bolnice u Gudnogi, jedine koja za cijelo vrijeme rata nije bila otkrivena. Nakon polaganja vjenaca kod spomen-ploče penju se na Lom (883 m) i Točak (887 m) i konačno spuste u Vočin. Iz godine u godine rastao je broj planinara koji su dolazili, a mijenjale su se i trase. Ove godine je sudjelovalo 205 planinara iz desetaka društava iz Hrvatske, Bosne i Vojvodine. Ovogodišnji deveti po redu marš, održavao se u zimskim uvjetima. Ni duboki snijeg u planini nije oomeo sudionike marša i svi su, iako umorni od sedamsatnog pješačenja, došli na cilj. U ime Saveza boraca sudionike je pozdravio predstavnik SUBNOR-a iz Podravskih Slatina. U Vočinu je u školi prireden zajednički ručak iz vojničkog kotla. Nakon odmora počinje razlaz na sve strane. Zadovoljni planinari će kod kuće čekati iduću godinu da ih zanatlije iz Osijeka ponovno pozovu. Organizatori očekuju da će osim planinara koji su već bili na maršu, upoznati i nove prijatelje i upoznati ih sa slavonskim planinama.

(Edo Pavšić)

• **U Livnu osnovano PO »Cincar«.** Izuzimajući neostvarenu ideju da se imenovanjem inicijativnog odbora, 1951. godine, trašira put planinarskom sportu u Livnu, nedavno održana osnivačka skupština PD »Cincar« je treći praktičan pokušaj da organizirano planinarenje uhvati dublje korijene. Kako su stvari dosad krenule, nedvojben je dojam da će datum formiranja PD »Cincar« — 15. maj 1982. — biti upisan zlatnim slovima u planinarskim analima. U pisanim dokumentima je, naime, sačuvano da je prvo planinarsko društvo u Livnu osnovano 1925. godine, ali kako više nema podataka o njegovom uspješnijem djelovanju, sve su prilike da je ono bilo kratkog daha. Drugi pokušaj uslijedio je krajem maja 1933. godine, o čemu »Jugoslavenski liste« iz Sarajevoa iz 7. juna, iz pera svoga dopisnika Antuna Gamulina, donosi slijedeću zabilješku: »U nedjelju, 28. maja, održana je skupština našeg je-

dinog športskog kluba (»Trogla« — op. S. Lj.) uz veliko interesovanje građanstva. Već dugo godina postoji ovaj klub, ali stajem prilika bio je došao pred rasulo... Na prvoj odborskoj sjednici zaključeno je da se osnuje Planinarska sekacija, što je sa zadovoljstvom od sviju primljeno, a građanstvo je to s oduševljenjem pozdravilo...« O formiranju Planinarske sekcije u okviru SD »Trogla« piše i list »Narod« u broju od 5. juna 1933. godine. Najnoviji pokušaj, 15. maja ove godine, morao bi biti uspješniji od dosadašnjih: 156 dosad upisanih članova i četiri uspješna i besprekorno organizirana pohoda garancija su da će treća biti — sreća! Na osnivačkoj skupštini, kojoj su pored brojnih ljubiteljima planinarenja iz Livna, prisustvovali i predstavnici planinarskih organizacija iz Sarajeva, Splita, Bugojna i Sinja, za predsjednika je izabran Branko Jozić, za potpredsjednika Momčilo Grković, a za sekretara Hajrudin Gomilić. Prvi pohod livanjski planinari su organizirali na Cincar (2006 m), gdje su članovima svećano uručene članske karakte. Uspon na Troglav (1913 m), skupa sa članovima Stanice planinarskih vodiča iz Splita i PD »Mosor« Split, bio je druga organizirana ekspedicija 34 planinara iz Livna. Za Dan borce planinara su krenuli tragom Livanjskog partizanskog odreda, a boravak na Stražbenici (1976 m) i posjet Titovoj pećini u Drvaru, rođendanu kralja Gavrila Principa u Obljanu kod Bosanskog Graha i obilazak pećine Ledenice, najatraktivnijeg speleološkog objekta u BiH — predstavljaju novi pothvat članova. S koliko je, inače, oduševljena prihvaćena ideja o formiranju društva u Livnu, najbolje svjedoči podatak da medju upisanim članovima ima i djece koja još nisu prohodala. Zasada najstariji član 56-godišnji Boško Pažin, a njegova unuka, šestogodišnja Olivera, predvodi dispolinirani juniorski sastav. Prof. Štefan Manderao je u uvodnom izlaganju na osnivačkoj skupštini, pored ostalog, naglasio: »Na našem području pronađavati ćemo, uređivati i obilježavati grobove naših boraca, markirati do njih ruta, obilježavati mesta na kojima su se odigrali značajni događaji iz NOB-a, uspostavljati ćemo nove transverzale, organizirati pohode i marševe i sudjelovati u svim manifestacijama koje organiziraju druga planinarska društva.« (Svetozar Ljuboja)

• **O predratnom planinarstvu u Livnu.** U vezi s gornjom vijesti o osnivanju društva u Livnu i s pokušajem da se utvrdi početak planinarstva u tom gradu, bit će zanimljivo iznijeti što o tome stoji među dokumentima Hrvatskog planinarskog društva, koji se čuvaju u samoborskom Gradskom muzeju. U fasciklu pod naslovom Hrvatsko planinarsko društvo »Cincar« nalazi se pismo dr. Josipa Tudora koji je 1929. pisao Ma-

tici HPD u Zagrebu o namjeri osnivanja područnica. Iste godine ponovno su potakli ovu akciju prof. Rajko Radović i Matko Kaić, tako da je 23. travnja osnovana područnica Hrvatskog planinarskog društva »Cincar«. Njezin prvi predsjednik bio je Zvonimir Lopata. (Z. Poljak)

• **Mliništa '42.** Od 20. do 22. 8. 1982. godine u organizaciji PD »Lisina« Mrkonjić Grad, izveden je prvi pohod po tek ustanovljenoj transverzali »Mliništa '42«. Nakon okupljanja u Spomen-domu I zasjedanja ZAVNOBiH-a u Mrkonjić Gradu, svečanosti otvaranja transverzale i sata povijesti, sudionici pohoda su krenuli na obilazak transverzale, da bi stigli u Gerzovo, gdje su prenoćili. Iako je vrijeme bilo dosta nepovoljno, to nije ipak sprječilo planinare, njih oko 250 iz cijele zemlje, među kojima su najbrojniji bili iz Velike Kladuše, Zenice i Subotice, da uspješno obilježe 40. godišnjicu boravka druga Tita, Vrhovnog štaba NOV i POJ i CK KPJ na Mliništim ratne 1942. godine. Na kraju obilaska svima su podijeljeni transverzalni dnevnički i značke, uz zaključak da će se ova transverzala organizirati tradicionalno svake godine.

• **PD »Željezničar« Zagreb.** Kako nam javlja član toga društva i organizator njegovih izleta, Josip Sakoman, članovi su u posljednje vrijeme izveli niz zanimljivih izleta i pohoda. Tako je jedna skupina u srpnju bila na Begunjščici i Dobrići, u kolovozu je jedna grupa obišla Kapelski planinarski put, druga je bila na Karavankama, a treća na Crnoj Prsti i Poreznu. U srpnju je organiziran pothod »Stazama Titovog djetinjstva« i pješački pohod »Ususret zdravlju« kroz Samoborsko gorje.

• **Susret s Norvežanima.** Društvo »Jugoslavensko-norveškog prijateljstva« iz Zagreba, uz suradnju s društveno-političkim organizacijama Trešnjevke i Samobora, te s PD »Japetić« iz Samobora organizirali su Partizanski marš prijateljstva na dan 27. lipnja u Samoborskom gorju. Na startu u Samoboru našlo se preko 700 sudionika iz Samobora, Zagreba, Ogulina, Petrinje i drugih mjesta naše republike. Među njima bilo je preko 60 planinara — željezničara iz Zagreba. Istovremeno na cilju kod »Šoćeve« kuće pod Lipovcem zatekli su se sudionici trodnevнog susreta na Kleku, Plitvicama i Samoborskom gorju iz kruga »Bratstva i jedinstva«, iz svih republika i pokrajina Jugoslavije. Među njima bili su nam dragi prijatelji iz Norveške i ambasador Norveške u Jugoslaviji Thore Borg, koji je ujedno prvi stigao na cilj. Norvežani su prije toga bili na obilasku Hrvatskog zagorja, a obišli su i središnji dio Medvednice. Bili su oduševljeni ljepotama naše Medvednice, posebno Kumrovcem, te Samoborskim gorjem.

(Josip Sakoman)

IDEMO SI

Stihovi: Ančica Koprek

Glasba: Miroslav Berta

Polka

Vu pla-ni-ne, vu pla-ni-ne, vu da-lji-ne, vu strmi-ne de se sr-ce
Vu pla-ni-ne, vu pla-ni-ne, vu da-lji-ne, vu strmi-ne bej-ži zgužve,

z bregom spaja de popev-ka breg razdvaja. Tu smo si kak jeden brat,
bej-ži z dima dok ži-vo-ta v te-bi i-ma. Tu smo si kak jeden brat,

tu je sa-ki ve-sel svat, a pla-ni-ne na-še le-pe na-vek znova
tu je sa-ki ve-sel svat, tu se sr-ce z bregom spaja

Treble clef, key signature of A-flat major (two flats). The music consists of two measures. The first measure has a 2/4 time signature and ends with a repeat sign. The second measure starts with a 3/4 time signature. Chords: A-flat major (Ab), E-flat dominant 7th (Eb7), A-flat major (Ab). The lyrics are: "nas o - kre-pe.", "niš nas ne raz-", "dva - ja."

Treble clef, key signature of A-flat major (two flats). The music consists of three measures. Chords: E-flat dominant 7th (Eb7), A-flat major (Ab), B-flat dominant 7th (Bb7), E-flat dominant 7th (Eb7). The lyrics are: "Dal - S. al poi coda"

Treble clef, key signature of A-flat major (two flats). The music consists of four measures. Chords: E-flat (Eb), E-flat (Eb), E-flat (Eb), E-flat (Eb). The lyrics are: "Hej pla-ni - na - ri, hej pla-ni - nar - ke ve - se - lje"

Treble clef, key signature of A-flat major (two flats). The music consists of five measures. Chords: E-flat (Eb), B-flat dominant 7th (Bb7), E-flat (Eb). The lyrics are: "nam v du - ši vu sr - cu smeh. l - de - mo si i"

Treble clef, key signature of A-flat major (two flats). The music consists of five measures. Chords: E-flat (Eb), A-flat major (Ab), E-flat (Eb). The lyrics are: "mla - di i sta - ri bre - gi ze - le - ni sad"

Treble clef, key signature of A-flat major (two flats). The music consists of five measures. Chords: B-flat dominant 7th (Bb7), E-flat (Eb), A-flat major (Ab), E-flat (Eb), F major 7th (Fm7). The lyrics are: "zo - ve - ju nas. Bre - gi ze - le - ni nek ču -"

Treble clef, key signature of A-flat major (two flats). The music consists of four measures. Chords: B-flat dominant 7th (Bb7), E-flat (Eb), A-flat major (Ab), E-flat (Eb). The lyrics are: "ju naš glas. _____"